

ORASE...

AL. DIMA

SIBIU

S I B I U

TOATE DREPTURILE REZERVATE

A L. D I M A

S I B I U

Cu 55 de figuri în text

B U C U R E Ş T I
FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

89, Bulevardul Lascar Catargi, 89

1 9 4 0

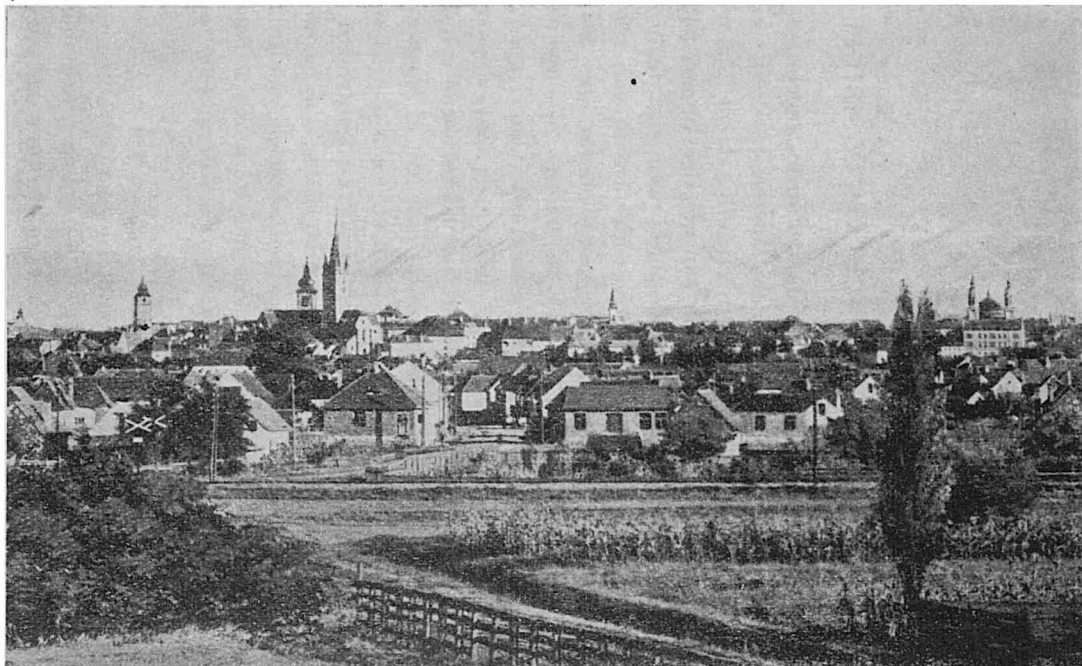

*Celei cu care împreună am trăit
binefacerile acestui oraș apusean.*

PRIVELIȘTE SPRE „VESTITA CETATE A SIBIULUI”

De oriunde ai privi urbea, de pe dealurile molcome ale răsăritului pe unde urcă alene casele Gușteriței, de pe cele mai abrupte și mai necăjite ale Bungardului, de pe plaiurile de miază-zi ale gloriosului Șelimbăr sau ale Cisnădioarei, din spre pădurile și lacurile albastre ale Dumbrăvii, sau dealurile pieptișe ale Ocnei, aceeași priveliște se desfășoară sub ceața toamnei, zăpada sclipitoare a iernii sau focul nu prea învăltoitor al verii — primăvara sibiană se mistue în cuprinsul nesățios al iernii —: o îngrămădire semeață de clădiri masive, grele, încercuind cu devoțiune cele două mari edificii pastorale ale cetății: *catedrala ortodoxă* privind cu turnurile ei prismatice către Țara Românească și sudul bizantin al cărui spîrit îl moștenește cu acea neclintită fidelitate ce a distins totdeauna ortodoxismul, și *catedrala luterană* cu simbolical ei avânt ascuțit gotic, spre tăriile cele mai înalte. Ca în jurul unor uriași păstori din alte vremi, credincioasele clădiri se strâng sub scutul Domnului, fără să-și mai amintească parcă zarva de arme ce au zăngănit de atâtea ori sub zidurile roșii ale cetății.

În haosul de case pe care prima impresie ți-l zugrăvește în suflet, cele două siluete dominante cu gesturi sacerdotale introduc o blândă și ușoară ordine. Călătorul mai dedemult, cel care ar fi zărit orașul cu brăurile roșii ale zidurilor păzite de turnurile medievale, ar fi avut de sigur o și mai covârșitoare

Foto Fischer

Profilul Sibiului

impresie a disciplinei cetății ce se opunea astfel cu ostentație peisajului natural din care izbucnea. Dacă unele orașe, cresc de-a-valma cu natura din care răsar și privesc din depărtare se pierd învăluite părintesc de frunzișul bogat al pădurilor, *Sibiul* — sub spaima amenințărilor vrăjmașe — se înfățișa odinioară ca o manifestare severă a voinței omenești de a-și afirma puterea civilizatorie împotriva naturii pe care o folosea doar ca un mijloc prețios de apărare. Gonind nelișițele de altădată, vremurile noi au adus o firească schimbare icoanei cetății. Vechile ziduri s'au dărâmat pe încetul orașul s'a întins imens pe câmpurile înconjurătoare, cartiere cu vile noi s'au furișat prin păduri reînviind o natură pe care cetatea o înăbușise atâta amar de vreme. Urbea împletește astăzi fără prea multă grijă, năzuința instinctivă și dezordonată a naturii care izbucnește năvalnic în parcuri, grădini, curți, cu gestul gospodăresc al civilizației care orânduiește chibzuit spațiul și desființează după nevoie vegetația luxuriantă.

Din depărtări, ochiul poposește încă și asupra altor clădiri dominante. Printre ele, în nemijlocita apropiere a bisericii luterane, catedrala catolică își frânge — cu o prefăcută umilință iezuită — un avânt ce n'a plăcut niciodată localnicilor protestanți. Și apoi furnale barbare se înalță fumegând negru deasupra caselor roșii, amintindu-ne că alături de luptătorii duhului, cetatea adăpostește și pe faurii moderni ai materiei.

Dincolo de această icoană a spațiului scrijilând orizontul cu săgețile ascuțite ale bisericilor gotice sau cu semeția mai stăpânită a turnurilor, cu acele largi și ascuțite coperișuri baroce ce te duc cu gândul la irealele căsuțe japoneze, privirea pătrunde în adâncimea timpului și deșteaptă larva adormită a vremilor ce-au fost, a căror necurmată muncă a făurit chipul de astăzi al cetății. Din al XII-lea veac, dela umila așezare ce se chema « *Villa Hermani* » cu case disciplinat aliniate ca

spiritul germanic ce le-a clădit pe calea Gușteriței și pe cea a Faurului de astăzi, și până în vremea stăpânirii românești, istoria urbei care a cunoscut cumplite răstiri ca citadelă a civilizației apusene în fața puhoiului turcesc, ca o adevărată ariergardă a Munteniei în fața unui dușman ce-i râvnea bogățiile — s'a încheșat nu numai din plămada sufletească a coloniștilor sași, ci și din strădania umilă și anonimă a valorilor de țărani români ce-au trăit o vieță apăsătoare, dar dâră în preajma cetății. Destinul Sibiului a fost totdeauna adânc legat de cel al românismului ardelean, dar și de al Țării de dincolo de munți. Ceea ce cu mult în urmă, încă de acum cinci veacuri înțelesese voevodul muntean Alexandru Aldea atunci când scria sibiienilor sași că dacă s'ar întâmpla să « *piară Tara Românească. . . ar pieri și ei* »¹⁾.

« *Vestita cetate a Sibiului* » cum o numește Ciaslovățul apărut la 1696, își va merita renumele prin comunele străduinți ale coloniștilor, dar și ale băștinașilor români mai vechi și mai înrădăcinați în acest ținut de aprigi munți și întunecate păduri.

Să pătrundem însă în cetatea în care urmele trecutului se împletesc încă atât de mișcător cu înfăptuirile vremilor de azi, în care visul învăluște încă în ceață un prezent nedumirit parcă de lumina ce sfâșiind farmecul de altădată, se pregătește a-l dărui cu o vieță nouă.

DE-A-LUNGUL ȘI DE-A-LATUL URBEI

Poposim o clipă nedumeriți în fața plasei de căi, străzi și uliți ce cutreeră în toate felurile și toate direcțiile vatra orașului. Privim mai întâi planul cu gândul modern al unei fotografii aviatice și ne dăm dintru început seama că urmele

¹⁾ I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a Impăratului Sigismund*, 1919, p. 158.

vechii ordine medievale se păstrează încă. Suntem de aceea ispițiți să colindăm sentimental și romantic urbea, să pornim de pildă de pe calea cea lată a Gușteriței și Faurului unde s'a încheșat mai întâiu Sibiul, să urcăm domol pe calea Ocnei sau pe cea a Turnului, pe scările roase de vreme ce duc pe sub pitorescul unui arc romanic în mica piață Huet ale cărei margini — odinioară ziduri ale cetății — înconjoară ca o procesiune religioasă lăcașul luteran al Domnului, să dibuim apoi

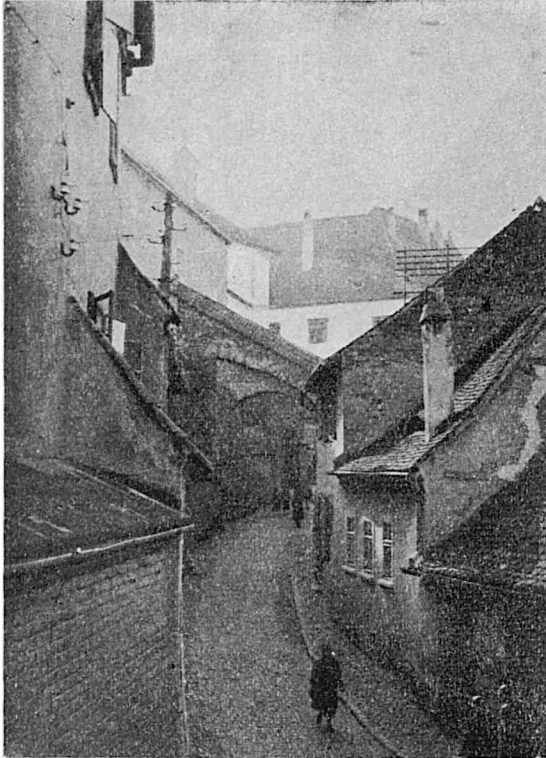

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Calea Ocnei.

rămășițele părăsite ale zidurilor de cărămizi, să pătrundem în Piața Mică pe unde un alt rând al centurei strângea vechiul Turn al Sfatului, străjuind — ca un uriaș — intrarea în Piața Mare sau poate să urmărim cu pasiune de arheolog

și cu gând de strateg, orânduirile apărării cetății, ocolind cu venerație fortificațiile. Ispita reconstituirii istorice cedează însă

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Perspectivă în spatele Primăriei.

ca totdeauna — din păcate — comandamentelor practice. Intoarcea în vreme, urcușul pe colinele ce au fost, se săvârșește cu mai mare greutate de străinul ce n'a poposit mai îndelung în cetate. Să ne dovedim dar oaspeți grijulii pentru aceasta, și luându-l de mână să-l purtăm pe ulițele orașului de astăzi.

De îndată ce părăsești edificiul cel posomorît al gării, uniform și impersonal ca toate clădirile de acest fel, te afli în fața celor două mari căi prin care pătrunzi până în inima cetății, în orașul de sus deopotrivă ca în cel de jos. Spre cel dintâi te duce, după ce străbați spațiul larg geometrizat în

parcul gării, strada Regele Mihai, spre cel de-al doilea drumul Gușteriței care ocolește ușor poalele platoului pe care se înalță Orașul de Sus. Pe latura străzii Regele Mihai, drumul urcă domol arcuindu-se în dreptul bisericii Ursulinelor din fața căreia un al doilea braț — cel al străzii Avram Iancu — încercuește patern trapezul de case ce se oprește cu latura lui de apus, tocmai în Piața Regele Ferdinand. Calea Gușteriței de asemeni — după ușorul ei ocol — își varsă apele alburii în mica piață în care-și dau mâna strada Faurului cu Calea Ocnei. De aci în sus, pătrunzi de îndată în Piața Mică și de acolo sub Turnul Sfatului în Piața Regele Ferdinand unde te întâmpină cele două străzi paralele pe care le-ai colindat mai întâi: strada Regele Mihai și Avram Iancu. Ele se varsă toate în vastul patruleter al Pieții Regele Ferdinand, spațiul cel mai larg al cetății, una din cele mai de seamă orânduiri urbanistice ale întregii țări. Dacă de aci prin latura de apus ne reluăm colindatul, ne pomenim pe strada Regina Maria — Calea Cisnădiei — înșesată de clădiri cu etaje, strănse unele de altele, gemând de prăvălii încărcate cu toate bunătățile lumii pe care străbătând-o până la capăt, ajungem la noul popas al Pieței Unirii unde se înalță cu o vădită majestate urbanistică blocul Hotelului Bulevard, corespondentul sibian al vestitei Coroane brașovene. În aceeași piață a Unirii te duce însă de asemeni strada Mitropoliei înaintând paralel cu Calea Cisnădiei până în strada Tribunei de unde cotind la stânga, întâlnești îndată verdele pătrat al Parcului Asociațiunii. Dela Bulevard mai departe spre apus pe Carmen Sylva te adâncești în mai noul cartier ce se numea altădată Josefin, și care se prelungeste până departe la Școala pregătitoare de infanterie prin strada Principele Nicolae. Dela gară începând dar, pe strada Regele Mihai, pe Regina Maria, pe Carmen Sylva, pe Principele Nicolae — o continuă centură regală — străbați

de fapt o adevărată axă dela răsărit la apus care împarte oraşul în două distincte regiuni. Dela miază-noapte spre miază-zi însă, nu putem deosebi o tot atât de clară linie. Căci lata Calea Ocnei care ar fi trebuit să aibă acelaşi caracter axial, se înfundă în preajma Pieţii-Mari dincolo de care spre sud, nu se

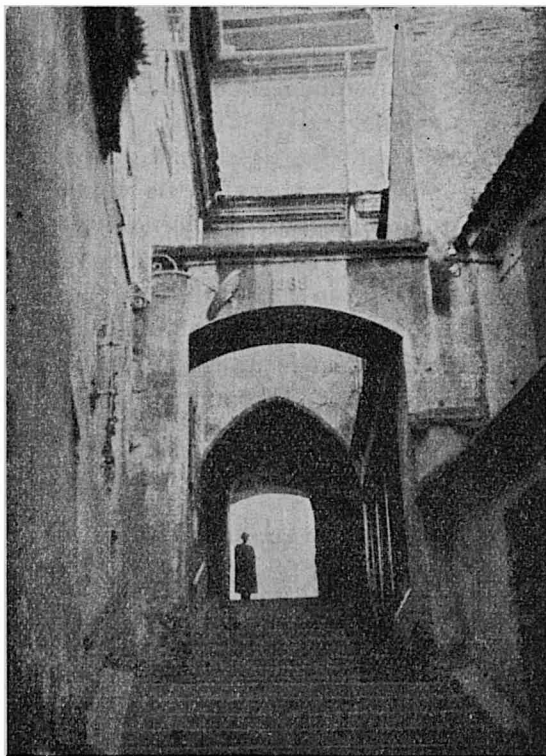

Clişeu prof. Tr. Zaharia

Strada Turnului.

mai continuă. Nenumărate şi oarecum perpendiculare cad apoi pe axa est-vest străzile ce duc în cartierele mai îndepărtate ale urbei: strada General Moşoiu, strada Reissenfels cuprinzând între ele impunătorul bloc al liceului «Lazăr», apoi mult spre apus strada Honterus şi atâtea altele încă până în parcul Subarinilor. De asemeni din miază-noapte năzuesc spre acelaşi drum o seamă de străzi mai mici şi mai mari ca de pildă glorioasa «Tribună», Mitropolitul Andrei Şaguna, G. Coşbuc şi altele.

Pe celălalt drum despre care spuneam că se întâlnește în mica piață dela poalele burgului de odinioară cu strada Faurului, pătrunzi pe ulițele mai întortochiate și mai înghe-suite ale Orașului de Jos ce se ghemuesc parcă implorând scut zeului ce tronează pe platoul Orașului de Sus. Tăiată perpendicular de Calea Ocnei, Gușterița își prelungește arcul ei pe strada Faurului retezată la rândul-i dintr'odată și năvalnic, de Calea Turnului ce pătrunde biruitor din coastă, până în inima burgului, urcându-l apoi de-a-dreptul pe scări de cărămizi până în Piața Huet, în spatele uriaș al bisericii luterane. Dincolo de Calea Turnului spre apus, dar și spre miază-noapte, se întinde mai departe strâns păienjeniș de uliți până în

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Treptele Fingerling.

malul cel abrupt al Cibinului, dincolo de care se încheagă noi așezări omenești în Maierii Sibiului și Terezianum. De asemeni pe latura de miază-zi a urbei, depășind gara, apoi Piața Verzelor, a Cetății, Promenada, strada Carmen Sylva, Parcul Subarinilor, noi clădiri se îmbulzesc dar se și orânduiesc de îndată în mici cartiere ce s'au dezvoltat după război.

Ca niște ape clocotitoare, năvalnice ca inundațiile, cartierele înconjoară din toate părțile vechiul platou al Cetății ce stăruie totuși neclintit în formele veșniciei lui medievale. Un prezent impetuos, o frământare stăruitoare de furnicar împrejurul unui trecut surd, încremenit statuar. Viață și moarte, avânt și resemnare, biruinți și înfrângeri se furișează pretutindeni pe ulițele urbei pe care se așterne parcă totuși mai mult, covorul înfioratei liniști în care se înfundă pașii apăsători ai Timpului.

NUME DE STRĂZI

Nomenclatura străzilor sibiene nu este de loc una obișnuită. Dacă în mai toate celelalte orașe întemeiate de curând, din veacul trecut abia, cam aceleași numiri se repetă necurmat, Sibiul are privilegiul unei situații deosebite. Pe colțul străzilor călătorul picat de pe alte meleaguri are prilejul sau cel puțin avea până mai ieri, să citească alături de nume cunoscute ca strada Bisericii, Dealului, Spitalului, altele foarte ciudate ca: de pildă Poschen, Fingerling, Centumvirilor ba unele chiar umoristice ca strada Vișeilor, a Rațelor, a Șanțului (multe din ele au fost însă schimbate în ultimul timp). Firește o nomenclatură atât de bizară a stârnit totdeauna nedumeriri, nemulțumiri, ba și aspre proteste. Nu e de loc

plăcut să locuești —să spunem —pe strada Vițeilor, în Șanț sau printre Rațe. Dacă stăpânirea nu le-ar fi înlocuit în parte, risca să lovească din greu pe proprietarii cari și-ar fi văzut casele părăsite de chiriașii prea sensibili. Nume cu un vădit caracter umoristic nu lipsesc totuși nici celor mai civilizate orașe din apus care le păstrează cu deosebită grijă tocmai pentru efectul lor spumos. (Nürnberg-ul atât de asemănător Sibiului adăpostește de pildă o stradă a Cărnii, dar și una sinistră a Călăului, o stradă a Cuiului, una blândă a Mielului dar și o alta a Nebunilor fără a fi pricinuit însă vreun catastrofal exod al locuitorilor de pe ele). Astfel de nume alcătuiesc focare de atracții pentru străinii, ce țin neapărat să le vadă. La început ele n'au exprimat de loc glume, ci anume situații reale. Strada sibiană a Șanțului de pildă, botezată astfel abia la 1874 amintește posterității o întâmplare eroică: aci s'au săpat tranșeele localnicilor împotriva oștilor maghiare în timpul răsmiriței dela 1848—49. Mai puțin războinică de sigur, strada Rațelor evocă totuși un trecut domestic aproape patriarhal: pe întinderea ei se lăfăia odinioară în bălți nu prea rare, micul popor auriu al bobocilor sau chiar cel alb al rațelor cu înnot marțial. Încă dela 1590 e pomenită mă rog într'un « protocol » această uliță, care a devenit astfel fatal « istorică ». Strada Vițeilor la rândul ei n'a îndrăznit niciodată să-și aplice numele înțelepților ei locuitori. Ea voia numai să amintească nevinovat cu totul —ca biete animale —că pe aci va fi fost un târg cu menirea de a le vinde scump pielea. După cum se vede, nimic nu stăruie în lume fără vreo legitimare și mai puțin nomenclatura străzilor care nu dela stăpânire a purces, ci s'a ridicat de jos în sus, din gura năzdrăvană a poporului căruia îi place uneori să spună lucrurilor pe numele lor adevărat chiar dacă s'ar supăra boierii mai subțiri.

Problema numirilor străzilor sibiene e una din cele mai interesante din punct de vedere cultural și istoric ¹⁾. Origina lor e felurită. Câteodată înfățișarea reliefului a dat sugestia numelui: strada Dealului, strada Livezii, strada Cibinului, strada Râului, alteori felul economic al folosirii: Piața Lemnelor, Piața Cailor, Piața Fânului, Tg. Vinului și altele, breslele de altădată au botezat de asemeni strada Croitorilor, a Dogarilor, a Tăbăcarilor, a Țesătorilor, înfățișarea războinică a orașului a dat Piața Cetății, Piața Arsenalului, direcția drumului a dus la strada Cisanădiei, a Gării, a Turnului Roșu (unele azi schimbate), organizarea administrativă a dăruit strada Centumvirilor, ordinele călugărești și confesiunile au dus la strada Franciscanilor, strada Bisericii, strada Elisabeta, Maria, Ana, Mitropoliei ș. a., așezămintele de cultură au dat strada Școlii (azi Gh. Coșbuc), strada Teatrului, Aleea Filozofilor, instituțiile de sănătate: strada Spitalului, cartierul Lazaretului, strada Băii, strada Școalei de înot ș. a. Numirile de persoane au urmat foarte târziu abia la jumătatea secolului al XIX-lea și cuprind de obicei nume care au avut merite pentru dezvoltarea orașului. Un anume stăruiitor localism gospodăresc le colorează cu recunoștință. Numirile proprii românești au pătruns cu greu pe tablele străzilor. Înaintea războiului întregirii doar o singură stradă purta numele românesc al mitropolitului Andrei Șaguna a cărui impunătoare operă se bucurase și de prețuirea sfatului orășenesc de pe vremuri. Mai apoi începând cu numele regale care s'au înșiruit dela gară și până la Școala Militară de Infanterie, românii s'au străduit să-și impună un număr mai mare de numiri. Sub ultima comisie interimară abia, botezul românesc al străzilor s'a înfățișat mai biruitor. Nume de semnificație locală mai ales împodobesc astăzi străzile Sibiului.

---

¹⁾ A. Pankratz, *Die Gassennamen in Hermannstadt.*

ZIDURI ÎNTĂRITE, FORTĂREȚE ȘI TURNURI

Arhitectura orașului exprimă odată cu unduțiile terenu-
lui care descinde de pe platoul centrului către « Unterstadt », țelul acestei îndrăznețe așezări omenești în calea viforului barbar ce după epoca romană, nu mai contenea. Sibiul se pregătise a fi o cetate de aprigă luptă, cu locuitori gata în orice clipă a-și părăsi casnicele sau negustoreștile treburi spre a îmbrăca haina grea a războinicului medieval și armele nu mai puțin grele, ale vremii. Nicio mirare dar că ziduri groase, cetățui puternice cu turnuri semețe aveau să fie înălțate cu grijă și știință militară. După cotropitoarea năvălire a Tătarilor dela 1242 care sfărâmară micul sat al timpului și trecură prin sabie pe locuitori — doar 100 se putură mântui — nevoia întăriturilor se dovedi vădită. Ea alcătui o preocupare stăruitoare până în veacul al XVIII-lea, când noile arme de foc ca și noua situație politică puseră capăt fortificării.

Prima centură întărită încercui modest piața din jurul Catedralei luterane de astăzi ce poartă numele comitelui Huet. În șirul de case ce înconjoară piața, se mai zăresc încă urmele zidurilor de odinioară. Locuitorii dela poalele burgului — ce se clădise în jurul bisericii — cetățui se refugiau în dosul zidurilor părăsindu-și de grabă, la nevoie, casele de pe Calea Gușteriței și a Faurului ce alcătuiseră prima așezare a vechii « Villa Hermani ». În cetățuie se pătrundea prin Turnul Preoților care până la sfârșitul veacului trecut se ridica în fața străzii Mitropoliei.

Înflorirea orașului duse mai târziu la clădirea celui de-al doilea cordon de ziduri care plecând dela Turnul Preoților încercuia Piața Mică închizându-se în dreptul punții care trece peste Calea Ocnei. Noi intrări trebuiră să înlesnească locuitorilor refugiul în cetate prin Turnul Sfatului care — într'o

altă formă decât cea de astăzi — fu ridicat încă din secolul al XIII-lea, prin Turnul Ocnei dărâmat la 1830, pe treptele

Clișeu prof. Tr. Zaharia

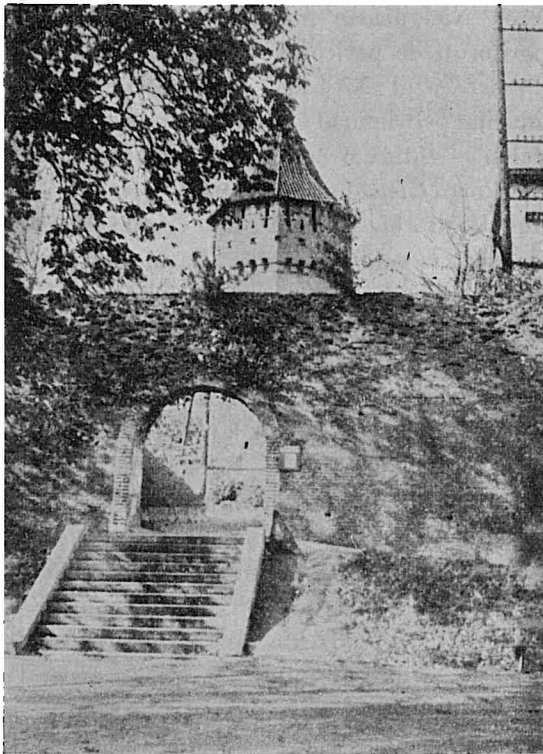
Turnuri pe Promenadă.

străzii Fingerling și pe cele ale străzii Turnului.

Crescând neconținut, orașul își lărgi pe noua sa măsură zidurile de apărare. La jumătatea secolului al XIV-lea probabil, a treia centură de fortificații porni dela Turnul Sfatului pe latura nordică a străzii Avram Iancu până la Mănăstirea Ursulinelor de unde o coti pe strada Manejului de-a-lun-

gul bastionului Haller, pe strada cu același nume, pe Harteneck la cazarma infanteriei, apoi la dreapta peste Piața Unirii, pe strada Hecht și apoi pe cea a Centumvirilor până când se închidea la primul cordon de ziduri. Turnuri întrerupeau

din loc în loc continuitatea centurei. Trei din ele se păstrează bine îngrijite pe strada Harteneck. E Turnul Dulgherilor — cel mai apropiat de teatru — Turnul Olarilor — cel din mijloc — și Turnul Pânzarilor. În spațiile străzii Avram Iancu, se mai văd încă urmele cordonului. În noua fortificație se pătrundea pe Poarta Cisnădiei, pe cea a Turnului Sfatului, pe Poarta Turnului, pe Poarta Sării de lângă biserica Ursulinelor. Trei asedii turcești — la 1432, la 1437 și la 1442

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Turn și zid vechiu pe Promenadă.

— se izbîră zadarnic de aceste ziduri.

Cu dezvoltarea mereu crescîndă a « Unterstadt »-ului, o a patra centură trebui să apere noile clădiri. Ea și porni chiar în secolul al XV-lea din bastionul Soldisch (pe locul parcului

Astrei) trecu prin strada Pânzarilor, a Croitorilor, a Pulberii, a Rotarilor și Blănarilor legându-se de zidul Ursulinelor. Noi porți înlesniră intrarea pe strada Turnului, a Ocnei și Elisabetei. Nici aceste întărituri nu putură mulțumi pe locuitorii îngrijorați de pericolul turcesc în plină revărsare în secolul al XV-lea și al XVI-lea. Cetățui fură ridicate spre întărirea zidurilor. Primarul jumătății veacului al XVI-lea — Petru Haller — ridică o cetățuie în spre Sud-Est. Urmară altele în fața Porții Cisnădiei, a Turnului, Ocnei, apoi bastionul Soldischului sfârșit abia la 1662, după ce mai înainte se dublaseră zidurile până la cetățuia Haller. La începutul secolului al XVII-lea sistemul fortificațiilor sibiene număra 39 turnuri întrerupând zidurile întărite, 5 cetăți mai puternice și 2 mai mici, iar patru porți făceau legătura cu orașul. În veacul următor, locotenentul imperial Visconti alcătui planul unei noi citadele ce și începu a fi ridicată la 1702. Un canal de 14 km fu construit dela Gura-Răului și până la Sibiu în vederea acestei lucrări dar după un an numai, activitatea încetă din pricini politice. Iosif al II-lea dăruie fundamentul citadelei orașului, care înalță acolo cartierul ce-i poartă numele (Iosefin).

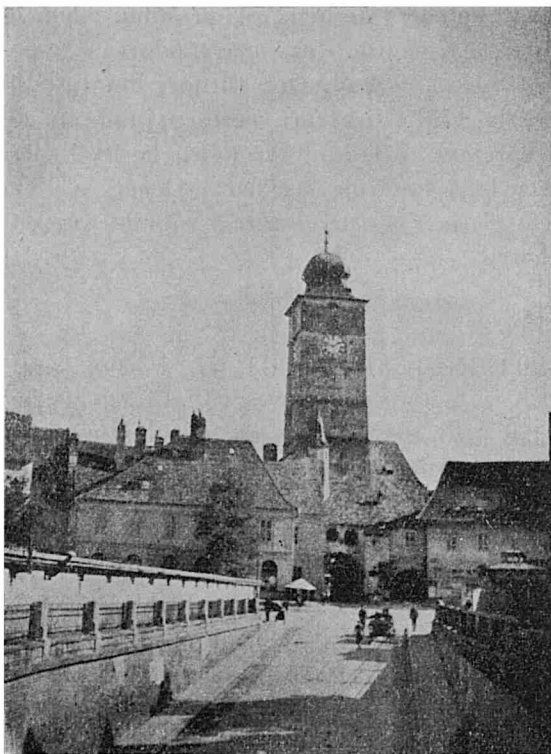
O pânză de lacuri se iveau dincolo de ziduri spre a face mai grea apropierea de oraș. Apărarea se concentra mai ales în jurul turnurilor împărțite între bresle. Dulgherii străjuiau astfel turnul din preajma teatrului, olarii pe cel din mijlocul Promenadei, pânzarii pe cel din apropierea cazărmii de infanterie, măcelarii pe cel astăzi dispărut din capătul Cisnădiei, croitorii pe cel din strada Turnului, cismarii pe cel al Ocnei și blănarii pe cel din strada Elisabetei, turnuri dispărute în parte. Pacea și războiul se împleteau laolaltă în viața de toate zilele a Sibiienilor, și nu rareori pe nesimțite sgomotul obișnuit al meșteșugarilor se prefăcea în vuiet înfiorător de arme. Breslele nu erau numai înjghebări profesionale, ci și unități militare.

În veacul al XVIII-lea, nimbul războinic al cetății începu a păli. Pericolul turcesc nu mai amenința urbea, iar noile mijloace de asalt nu mai puteau fi stăvilite cu ziduri și turnuri care nu se mai bucură de aceea de îngrijirea orașului. Semnele decăderii deveniră tot mai vădite. Puternicele ziduri cu semețele lor turnuri se ruinară curând. Opt turnuri din cele 39 care se mai găseau la 1751, dispărură peste o jumătate de veac. La 1839 fu dărâmat și Turnul Cisnădiei, la 1852 pieri Poarta Turnului, la 1854 Cetățuia și Poarta Ocnei, la 1865 a Elisabetei. Cu ele gloria « vestitei cetăți a Sibiului » se confundă în ceața istoriei.

TURNUL SFATULUI

Între cele două mai de seamă piețe ale orașului, la colțul din spre miază-noapte—răsărit al celei mai mari, pe latura pe care se înșiruie de-a-lungul și biserica iezuită, se înalță prismatic prea cunoscutul *Turn al Sfatului*, marca de totdeauna a Sibiului, simbolul lui caracteristic, subiectul pitoresc al tablourilor, cărților ilustrate și fotografiilor. Întunecat de-o vreme care l-a ros necurmat, rămășiță a unei primării ce-i sta alături în al XIII-lea sau al XIV-lea veac de unde-i și precede numele, Turnul Sfatului contribuie în mare parte la încheierea acelei atmosfere de taină și poezie a ruinelor pentru care se străduiesc încă atâtea porți de cetate, turnuri și fortificații năpădite de piere. El se înalță de altfel din cuprinsul centurei chiar, mărturisind astfel despre ființa ei de odinioară. Două bolți îl pătrund deschizând drumuri spre Orașul de Jos, spre Calea Ocnei, străjuite fiecare pe latura din spre Piața Mare de câte un mic leu în relief de piatră, înfățișat în profil, cu capul stropșit, una din puținele urme ale unui stil romanic

ce nu se mai putuse răspândi în Sibiul clădit vreo două secole după apariția în apus a noii formule arhitectonice.

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Turnul Sfatului.

ției lui avântate. Multe coperișuri fură schimbate în cursul vremii. La 1826 i s'a ridicat un nou etaj. Foarte felurită a fost întrebuințarea ce i s'a dat. Turn de apărare mai întâi, cu acei lei meniți să străjuiască simbolic cetatea, el ajunse apoi printr'o

Povestea turnului n'a fost lipsită de momente dramatice. În 1586 el se prăbuși îngropând sub lespezi pe pictorul Johann David care încercase să-i împodobească bolta. Peste doi ani turnul fu reclădit, acoperit înalt, iar în jurul vârfului 4 mici turnulețe — asemeni celor ce înconjoară turnul catedralei luterane încercară a da aspect miniatURAL seme-

mai pacinică desfășurare a vremii, magazie de cereale și odată pe la jumătatea veacului trecut, muzeu de științe naturale.

De aci din Turnul Sfatului bătea odinioară vechiul ceas al cetății vestind stingerea și începutul veghii de noapte. Paznicii se strecurau atunci învăluți în mantiile negre ale întunecului pe străzile pustii ale orașului luminându-și calea cu palidele lor lanterne, ca niște stafii. Doar sulitețe, halebardele și coifurile străpungeau noaptea.

PIAȚA REGELE FERDINAND

Din toate părțile orașului, de oriunde ai veni, dinspre gară pe str. Regele Mihai, dinspre Orașul de Jos pe Calea Ocenei sau a Turnului, de pe strada Mitropoliei sau a Cîsnădiei, drumul te duce prietenos în această Piață Mare a Sibiului care — după multe păreri — înfățișează cea mai frumoasă creație de acest gen a Transilvaniei. Impune mai întâi prin vastitatea spațiului ce închide într'un dreptunghi aproape regulat cu lungimea de 142 m și lățimea de 93 m. « Inchiide » nu este însă expresia potrivită. Marile proporții ale pieței pricinuesc dimpotrivă impresia nelimitatului, și spațiul ne apare ca un gol pe care clădirile împrejmuitoare nu-l pot în niciun chip mărgini. Vastitatea lui se explică însă firesc prin funcțiunea socială ce i s'a atribuit. Piața trebuia să alcătuiască scena marilor reuniuni publice, a târgurilor, judecăților, demonstrațiilor armate sau a festivităților populare. Era centrul manifestărilor colective citadine și a stărut până astăzi în această misiune. În zile de târg golul pieței se umple de poporul împrejurimilor, în portul lui săliștenesc sau de severele vestminte săsești. Cu tot întinsul lui cuprins, târgul e silit

să se reverse pe străzile din jur ce gem atunci de bucate și marfă ca și de forfota oamenilor.

Pe vremuri, marele Ring — cum i se mai spune — a fost martorul tăcut al multor execuții sângeroase care se săvârșeau aci până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Mulțimea

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Piața Regele Ferdinand.

privea înmărmurită decapități, spânzurări, ba chiar arderi pe rug. În 1702 a fost astfel spânzurat un soldat dezertor. Peste un an 3 vrăjitoare și-au lăsat aci capul fiind apoi arse pe rug; doi criminali au suferit în același an aceeași soartă pentru ca apoi în 1705, 2 femei să fie decapitate spre a-și ispăși destrăbălarea. Pomelnicul execuțiilor e foarte bogat în al XVIII-lea secol, dar o înșiruire amănunțită a faptelor n'ar avea vreun rost deosebit.

Execuțiile au trebuit să fie strămutate la 1771 pe Micul Ring spre a nu mai avea loc în fața statuii sft. Nepomuk, înălțată la 1734 de contele Wallis.

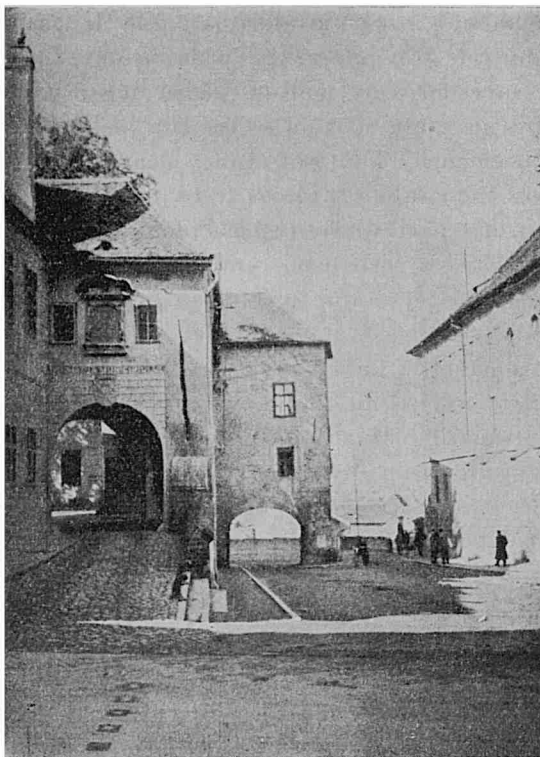
Piața Mare a cunoscut însă și strălucitoare zile de sărbătoare. Festivități din cele mai pitorești s'au desfășurat aci cu prilejul instalării comeșilor cari dădeau plebei mese mari. Boi întregi se frigeau pe piață și vinul se bea din înalte bologboace. Breslașii și ucenicii lor înfățișau atunci jocuri populare cu tâlcuri simbolice. Memorabilă a rămas festivitatea dela 14 Febr. 1582 care a urmat păcii dintre regele Poloniei și marele duce moscovit. La 1859 s'a serbat aci centenarul nașterii lui Schiller în jurul bustului ce se afla în mijlocul pieții.

Indată după unire se desfășurară — în același loc — biruitoare manifestări românești. La 2 Ianuarie 1919 în cinstea generalului Berthelot care se afla la Sibiu, un vioi cortegiu de țărani români străbătu piața. La 31 Mai al aceluiași an, Regele Ferdinand însuși primi defilarea vrednicilor săteni ai ținutului. De atunci piața care se încunună cu numele viteazului ostaș, e necurmat martora tuturor sărbătorilor de seamă ale orașului.

PRIMĂRIA

Din cele 6 corpuri de case ce alcătuiesc azi primăria prin succesive construcții care au mărit edificiul adițional ci nu organic și deci cu preocupări artistice, doar aripa din spre răsărit — parte integrantă a centurei de întărituri cu aspect de turn pe sub care coboară drumul pe str. Turnului — și cea din spre apus, ne rețin atențiunea prin deosebita lor vechime. Sunt clădiri din ultimul sfert al veacului al XV-lea, casele comesului Markus Pempflinger tăiate în stil gotic, o raritate a construcțiilor profane din Ardeal. Impunător prin masivi-

tate, prin chipul în piatră al mortierelor, prin grosimea apreciabilă a zidului, colțul de care vorbim are înfățișare de for-

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Primăria: intrarea principală.

tăreață, dar și de închisoare medievală în același timp. Deasupra intrării principale, o inscripție latină ne lămurește trecerea prin municipiu a lui Iosif al II-lea legat și prin alte edificii de cetate. Păstrând forma originală a vremii, treptele de piatră ce urcă lin, cu pașuri dese, împodobite cu vechiul lor grilaj, te duc în lăuntru primăriei care-ți

descopere alte câteva colțuri străvechi. Printre ele turnulețul din spre apus cu cele 3 etaje în care sui printr'o îngustă și întortochiată scară până când din cadrul pătratului unei ferestruți cu prinzi o încântătoare panoramă a urbei. La etajul I al turnișorului,

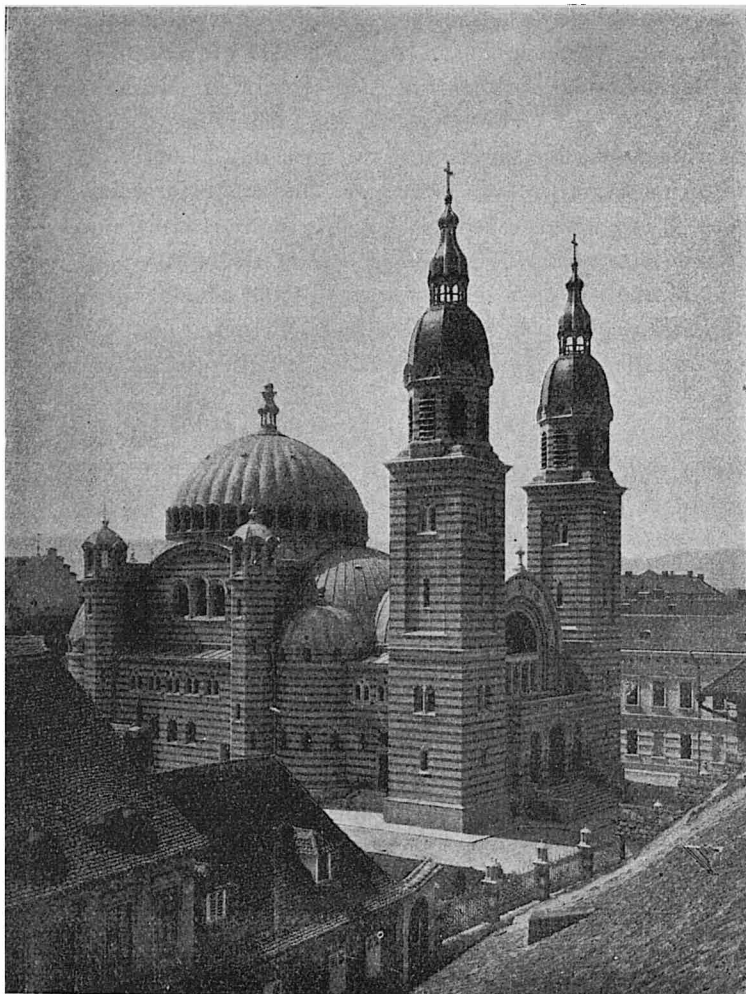
o mică sală boltită gotic, apoi portaluri interioare cu năzuințe artistice și steme nobile. În marea sală de ședințe îți reține atenția tabloul de dimensiuni deosebite a lui Neuhauser dela 1806, înfățișând Sibiul vremii cu turnuri ce s'au dărîmat apoi, cu ziduri încă neclintite, cu un arhaic și rural pod peste Cibin, cu o mulțime de oameni în costumele timpului printre care câteva țărance își spală rufele în râu, continuînd — în marginea orașului — obiceiurile satelor din jur.

Grădina din spatele Primăriei alcătuia altădată până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea locul torturării condamnaților, purtând de aceea numele: grădina martirilor.

SFÂNȚA CATEDRALĂ A MITROPOLIEI ORTODOXE

Desăvârșind vechiul gând al mitropolitului Andrei Șaguna, a prins chip de cărămidă, piatră și aramă abia la 1906 alesul lăcaș al Domnului ce consfințește sub bolți și cupole majestoase stăpînirea ortodoxă și românească a Sibiului: Catedrala Sfintei Mitropolii Ortodoxe. Dar dacă nicio jumătate de veac nu ne desparte de vremea ctitoriei, duhul pe care avea să-l învie, mireasma tămâiei pe care în nori învăluitoari avea s'o răspândească asupra cetății venea de multe veacuri în urmă, se desprindea dintr'o lume ce pierise material cu 13 secole mai înainte, dar care retrăia acuma încă odată la începutul celui de al XX-lea văleat. Căci Sf. Catedrală a Mitropoliei Sibiului amintește cu o mișcătoare fidelitate superbul juvaer al creștinismului bizantin, acea neîntrecută și vaporoasă Hagie Sofie, acea « Megale ekklesia » pe care pe urmele aurite ale împăratului Constantin, voința creatoare a genialului Iustinian avea s'o dăruiască cetății de pe malul Bosforului topind în cu adevărat miraculosul monument, moștenirile

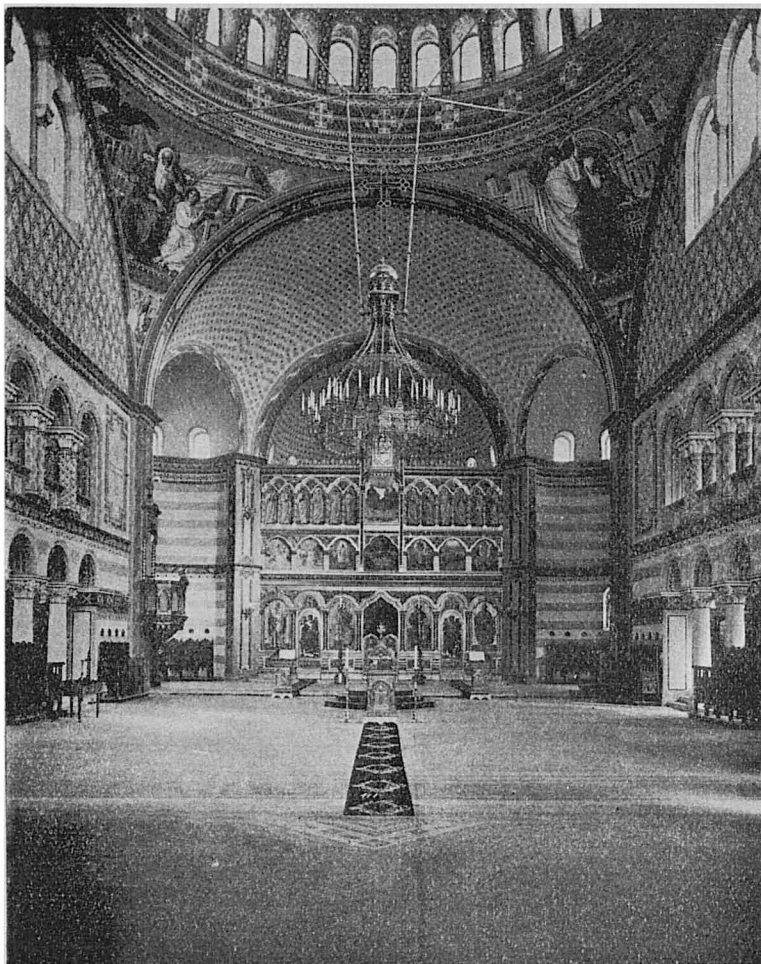

Foto Fischer

Sfânta catedrală a Mitropoliei Ortodoxe.

antice laolaltă cu podoabele orientului asiatic și cu finețea estetismului elinic.

În afara celor două turnuri nefericit inspirate ce se înalță ca brațe rugătoare spre cer, ansamblul arhitectonic al Catedralei sibiene cu desemnul clar al cărămizilor, cu masele prismatice ale turnurilor, cu micile bolți laterale înconjurând din toate părțile majestatea cupolei centrale, te duce firească gândul la mândra Hagie Sofie. Nu putem trece totuși cu vederea unele deosebiri ce se reduc în cele din urmă la o mai mare grijă a simetriei, la o arhitectonică mai regulată ca cea a Sf. Sofiei care e mai întortochiată, mai neliniștită. Impresia asemănării te covârșește însă când — depășind pronaosul — pătrunzi în interiorul spațiului central. Dintr'o privire îndreptată spre altar se ivește fatal, nechemată, imaginea lăuntrului Sfintei Sofii așa cum e reproducă de pildă în foarte recenta lucrare a lui Alfons Maria Schneider (« Die Hagia Sofia zu Konstantinopol, 1939 »). Același spațiu larg cuprinzător, limitat vaporos între cupola acoperind ca firmamentul semibolta altarului, a naosului și largile arcuri laterale sub care se întind cele două galerii suprapuse, despărțite prin coloane de balcoanele lor. Trăiești apoi același sentiment spațial al nemărginitului, al pierderii sub imensitatea bolții cerești pe care o simbolizează rotundul cupolii și pe care îl încerci încă odată, topindu-te în masa comunității căreia i se hărăzește acest cadru. Nu impresia monumentalului sever și dominant ți se impune, ci cea a unei invitații la umilință și resemnare. De sus din centrul cupolei, Isus Pantocratorul binecuvintează cu mâna lui fină trimițând pe unda arcurilor domoale până jos în naos, pe verticala coloanelor granitice, efluviile ființei Lui mistice. Sub imensitatea cerului imaginar și a mulțimii ce populează Catedrala, insul singuratic piere ca o neînsemnată picătură în oceanul făpturilor lumii.

Foto Fischer

Interiorul catedralei ortodoxe.

Să încercăm însă o descriere mai amănunțită a sfintei biserici. La intrare, deasupra celor 3 arcade susținute de fascicole de câte patru coloane alipite, apare un balcon cu alte mici coloane cu capiteli în formă de frunză, în spatele căruia pe arcul unui semicerc se înșiruie în mozaicul a 5 medalioane: Isus Invățătorul, apoi evangheliștii Matei, Marcu, Luca și Ioan, încheindu-se cu 2 cruci de o parte și de alta. În vestibul 2 ferestre oarbe înfățișează plăcile cu inscripțiile ctitoriei. Textul alcătuit de fostul patriarh al României pe atunci ieromonah și referent al consistoriului sibian înseamnă data construcției: 1902-1906 și strădania mitropoliților Andrei Șaguna, Miron Romanul, Ion Meșianu și apoi pe membrii consistoriali. Pătrundem acum în pronoas ce se încheie prin 4 coloane de granit cu capiteli și mici volute spirale — așezate în cerc, și având arcadele decorate cu un brâu de motive naționale care se repetă apoi în multe unghere ale Catedralei; deasupra-i galeria corului cu absida nepictată. Urmează îndată vastul spațiu al naosului în care străbați pe sub arcadele mai sus pomenite. În stânga și dreapta 2 coloane de același tip te cheamă spre alte mici abside. Apoi dreptunghiul principal cu câte 4 coloane de o parte și de alta deschizând galeria stranelor, deasupra căreia în spatele a 4 fascicole de câte 4 coloane alipite apar alte 2 galerii laterale. Pe două largi semicercuri desemnate deasupra lor se boltește în sfârșit majestatea cupolei rezemându-se pe cele 4 triunghiuri ale colțurilor. Un brâu de ferestre — vreo 30 la număr — îi luminează baza ascunzând în firidele lor adânci motive naționale. Prin poziția și forma ei cupola alcătuește cheia întregii construcții, punctul ideal al năzuințelor zidurilor și bolților. Urmează corul cu 2 abside laterale, apoi strălucind auriu iconostasul, și în sfârșit absida altarului. Dimensiunile Catedralei sibiene cuprind: lungimea 23,10 m, lățimea la mijloc 25,40 m, înălțimea internă a cupolei

24,70 m, înălțimea externă a ei 34,70 m, diametrul cupolei 15 m. (Sft. Sofie are firește proporții mai mari pe care pentru

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Biserica din Groapă, str. Bisericii.

comparație le dăm aci: lungimea 80,90 m, lățimea 69,70 m, înălțimea cupolei 55,60 m, diametrul 33 m.)

Pictura Catedralei e opera lui Octavian Smigelschi ajutat de pictorul A. Coulin, dar nu e nici pe departe terminată. Ea ocupă doar spațiile cupolei și ale iconostasului. In cele patru triunghiuri de sub cupolă sunt înfățișați pe rând: Sf-tul

Luca, în cadrul arhitectonic pictat a doi pilaștri își scrie evanghelia având alături simbolul boului înaripat, Marcu de asemenea în nișă arhitectonică pictată cu evanghelia deschisă și cu leul simbolic înaripat, Sf-tul Ioan pe tron alături de un înger

care scrie și de simbolicul vultur, Sf-tul Matei cu mâna pe carte străjuit de un înger. Urmează în cerc la baza cupolei grupe de câte trei îngeri potrivit numirilor consacrate tradițional: începătorii, îngerii, arhanghelii, stăpâniile, puteriile, cum scrie deasupra fiecăreia. Pe cheia bolții în sfârșit, Isus Pantocratorul într'o mână cu sfânta scriptură, în cealaltă binecuvântând. Către El ca cea mai înaltă apariție a cerului se îndreaptă cu umilință rugăciunile înmiresmate în tămâie ale credincioșilor. Iconostasul își orânduiește scenele potrivit tipicului bisericesc. Pe ușile împărătești pictorii au zugrăvit pe arhanghelul Gavril și pe Sf-ta Maria amintind Bunavestirea, apoi la dreapta Isus, pe ușa diaconească din nou Arhanghelul Gavril și Sf-tul Ioan Botezătorul, la stânga Maica Domnului cu pruncul, Arhanghelul Mihail și Sf-tul Nicolae. Pe cel de-al doilea cat al Iconostasului sunt zugrăvite de o parte și de alta Cinei de taină, praznicile cu scene din viața Domnului ca Nașterea, Botezul, Învierea și altele, apoi la catul al 3-lea cei 12 apostoli pe ambele părți ale sfintei Treimi. Dintre toate aceste icoane cu mai multă grijă și artă sunt încheigate portretele primului șir al iconostasului. Pe fondul auriu al motivelor naționale, portretele se ivesc în formele umanizate ale renașterii cu priviri vii și limpezi.

Iconografia Catedralei a urmat de aproape studiile întreprinse sub imboldul fostului consistoriu care a determinat apariția în 1906 a unei lucrări. Formula ei creatoare a încercat să armonizeze înrăuirile renașterii cu efluviile bizantinismului și voioșia motivelor naționale, tinzând a deveni programatică pentru arta noastră religioasă modernă.

La acest capitol al bisericii românești, avem a cita cu evlavie micile clădiri premergătoare Catedralei. La sfârșitul veacului al XVIII-lea, ortodoxismul sibian își ridicase 2 biserici: Una în Maierii Sibiului în strada Lungă, alta în cartierul

Iosefin în strada Bisericii. Cea dintâi e ridicată la 1791 — cum glăsuește inscripția: « s'a zidit din temelii, din massa și din banii întru fericirea Domnului Ghedeon Nichitici, episcopului neunit » de către celălalt episcop, Gheorghe Adamovici al cărui mormânt socotit odinioară la Rășinari, pare să se fi descoperit în cuprinsul bisericii. Cea de-a doua a fost înălțată la 1788-89 cu cheltuiala evlavioasei Stana Hagi Petru Luca, refăcută fiind la 1802 de Hagi Constantin Pop. Ambele biserici stăruesc cu cinste și astăzi ca harnicele lor surori din sate adunând poporenii cartierelor în jurul Crucii mântuitoare.

Sibiul adăpostește în sfârșit și o biserică unită mai veche decât aceștea, înălțată la 1778 sub stăpânirea lui Iosif al II-lea, dincolo de Cibin, în strada Turnului. În jurul ei se adună glorioasele cruci ale unui mic cimitir sub lespezile căruia zac umbrele unui Gheorghe Barișiu, Papiu Ilarian, baronul Urs de Margine și altor bărbați de seamă.

CATEDRALA LUTERANĂ

Din mijlocul pieții ce poartă numele comitelui sas Iluet, pe locul burgului de odinioară în jurul căruia s'au adunat rând pe rând clădirile urbei, pe fundamentele unei vechi bazilici romane, se ridică înalt dar se și desfășoară lateral masiv, catedrala evanghelică, unul din monumentele caracteristice ale Sibiului. Fațada alătură aparent 6 turnuri prismatice terminate triunghiular, un turnuleț ce le depășește ușor purtând data clădirii 1520, și apoi marele turn prismatic apusean de 74 m, încoronat piramidal și încercuit de 4 turnulețe ce-i frâng avântul. Clădirea își împarte — ca toate bisericile săsești, — caracterul religios cu cel laic al unei cetăți, ilustrându-și limpede dubla funcție pentru care a fost creată. Goticul dominant al construcției exprimă clar o variantă răsăriteană, simpli-

ficată, sobră a marelui stil ce a împodobit catedralele Franței sau Germaniei cu opere în care misticismul cel mai pur se subtilizează în dantelăria celei mai fine podoabe. Portalul — cadrul obișnuit al unor impresionante reliefuri și a unei ornamentări artistice de primul rang — nu se învrednicește la catedrala sibiană de niciun accent artistic deosebit. Doar bolta-i încheagă geometric ramificațiile arcurilor gotice închi-zându-le cu o mică agrafă în piatră ce reprezintă pe sfânta Fecioară și pe copilul Isus deasupra norilor (datată către mijlocul secolului al XIV-lea).

Pătrunzând în interiorul Catedralei, planul ei — deși înche-gat succesiv în 3 perioade de construcții începând din prima jumătate a secolului al XIV-lea și până pe la 1520 — ți se desvăluie cu ușurință. Pe fundamente bazilicale, cu o navă centrală depășind cu mult cele două laterale, cu brațul încăpă-tor al unei cruci ce taie de-a-curmezișul corpul principal al bisericii, cu o absidă spre răsărit, cu o vastă galerie în dreapta cu 4 balcoane, cu spațiul dinspre apus închis de o înaltă orgă cu 78 de registre, ornamentată cu îngeri trâmbițând slavă Domnului, catedrala te cuprinde și te domină cu amploarea ei monumentală. Bolțile se susțin pe coloane fasciculare care-șu liberează la dreapta spațiul dintre ele, deschizând balcoane, în timp ce la stânga închid între arcuri mari epitafuri bogat și întortochiat împodobite cu figuri simbolice și texte latinești în cinstea comiților cu un deosebit renume.

Prin cele două rânduri de ferestre gotice, unele pe laturile navelor secundare, altele deasupra, vitralii colorate frâng și cern discret lumina aurie a soarelui în violete efluvii. Un aer de taină ar pluti în încăperea înaltă, dacă sobrietatea și varul zidurilor n'ar deschide alburii culoarea interiorului.

Printre realizările plastice ce trebuiesc amintite se impune în primul rând remarcabila frescă a *Răstignirii* ocupând o

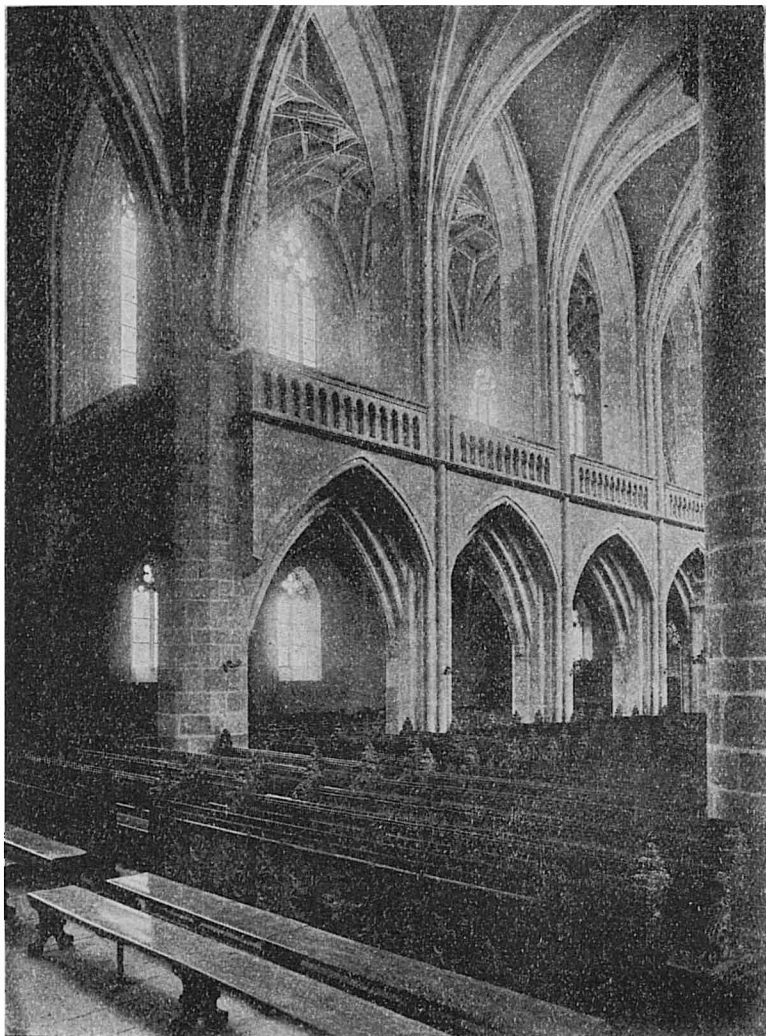

*Foto Fischer***Catedrala luterană.**

bună parte a peretelui din stânga corului, lângă altar. Intre dimensiuni respectabile — $9,48 \times 5,6\text{m}$ — se desfășoară într'un cadru arhitectonic pictat între doi pilaștri cari se deschid în două nișe în sus și jos, cele trei părți ale tabloului: jos Isus însângerat, sus Isus ca judecător apocaliptic, la mijloc scena principală a crucificării. Intre tâlharii cu mișcări convulsive, crucea Mântuitorului domină o mulțime ce se frământă pe două planuri, îngheșuindu-se în jurul ei. Pictorul nu reușește numai să imprime o vie mișcare masei, ci tratează și individual figurile acordându-le expresiuni emotive personale. Autorul e desvăluit de o inscripție după cum urmează « Hoc opus fecit magister Johannes de Rosenav » (1444). Pictorul a zugrăvit tema crucificării în spiritul trecentului italian refractat prin prismă austriacă, izbutind să dea o operă despre care istoricul artei germane din Ardeal — Victor Roth — putea să scrie că deține « un bun loc în istoria artei ardelenesti » (Die deutsche Kunst in Siebenbürgen, pag. 127). Să observăm însă de îndată că fresca lui Rosenau a fost restaurată de un G. Herman la 1650 care e autorul contururilor prea aspre, a nimburilor astrale exagerate ca și a stelelor fundalului. S'a respectat totuși compoziția, desemnul și într'o măsură coloritul.

Un obiect de uu interes deosebit e apoi baptiserul de bronz turnat de Leonhardus în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Istoricul catedralei de care vorbim, ne înfățișează o strădanie neobosită întru îmbogățirea și lărgirea spațiului ei cuprinzător potrivit creșterii continue a populației sibiene. Pe la 1350 cea mai de seamă a ei parte va fi fost terminată. În a doua jumătate a veacului a apărut turnul și s'au pus ferestrele. La 1520 s'a ridicat și turnulețul ce poartă această dată, și cu el clădirea s'a încheiat. Restaurările ulterioare cele din secolul al XIX-lea în deosebi, au fost mai puțin fericite.

Foto Fischer

Interior al catedralei luterane.

În vastul spațiu al cuprinsului ei, în simplitatea și sobrietatea de care vorbeam, în lipsa de ornamentație, în severitatea albului din interior, recunoști duhul sașilor luterani. În cadrul unei slujbe duminicale în care altarul se transformă într'o catedră și liturghia într'o prelegere educativă iar credincioșii alcătuiesc un public disciplinat și ascultător, ai intuiția unității desăvârșite dintre clădire și om. E spiritul luteranismului cu atâtea lumești întretăieri, dar și sufletul echilibrat al sasului fără mistice înclinări.

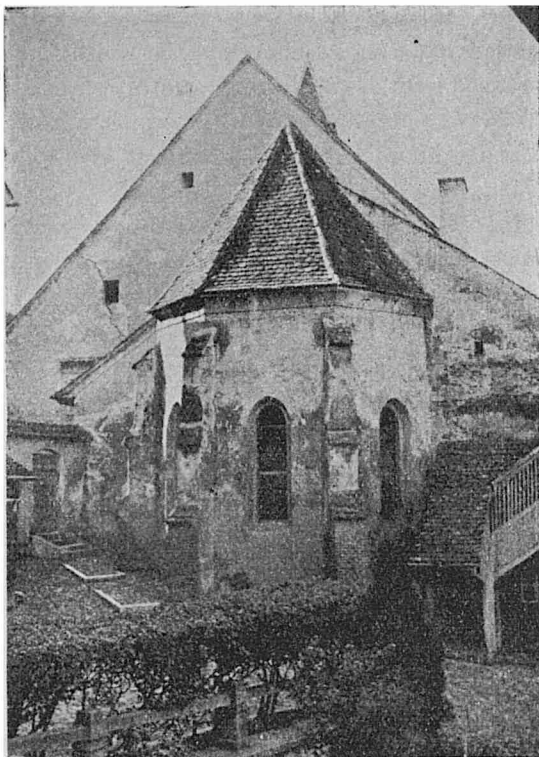
În fața catedralei se înalță în vestmântul lui de preot protestant în mână cu biblia, statuia episcopului și istoricului Teutsch.

CATEDRALA IEZUITĂ ȘI ALTE LĂCAȘURI ALE DOMNULUI

Pe marginea de miază noapte a Pieții Mari se întinde în lungime, clădirea catedralei iezuite semănând exterior prea puțin a biserică, însușire pe care o tradează doar turnul-campanile ce-i stă alături. Ridicată de ordinul călugărilor iezuiți, încurajați de stăpânirea imperială dornică de a readuce la catolicism pe sași împotriva opoziției dârze a localnicilor, catedrala fu clădită la 1726 ca o încoronare a stăruinței iezuiților ce veniseră pe aci încă de pe la 1602.

Planul bisericii cuprinde un singur corp central, susținut pe ambele părți de câte șase coloane rotunde dintre care cele din mijloc se îngemânează. Câte trei balcoane se deschid pe stânga și pe dreapta navei. În fund spre răsărit, altarul e dominat de o mare frescă ce înfățișează pe sfânta Fecioară cu Isus, iar deasupra pe Dumnezeu înconjurat de îngeri. Figurile sunt cuprinse de învolburarea mișcării armonizându-se cu întreg spațiul baroc al clădirii. De-a-lungul catedralei pe ambele-

părți, câte trei capele în același stil chiamă un popor cât mai numeros de credincioși. Este izbitoare deosebirea dintre so-

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Biserica Spitalului: (Str. Spitalului).

1733 ea fu dăruită călugărițelor ursuline chemate din Pressburg să alcătuiască o nouă citadelă catolică, de data aceasta educativă: o școală. Fațada cu portal gotic, încrucișând ascuțit arcurile, își adâncește o nișă din care se ivește statuia colorată

brietatea bisericii luterane și bogăția, spectaculosul și neliniștea laică ce domnește în cadrul de palat nobiliar al catedralei ie-zuite.

Catolică este mai apoi biserica *Ursulinelor*, la cotitura spre centru a Căii Regele Mihai, înălțată în preajma fostei mănăstiri a Dominicanilor ce se ridica la sfârșitul secolului al XV-lea în Curtea Călugărului. La

în roșu, alb și galben a Sf. Ursula. Un singur corp central cu o absidă spre miazăzi, un altar principal și două laterale între zidurile de o strălucitoare albeață.

E de asemeni catolică biserica *Franciscanilor*, în spatele Ursulinelor, moștenită de acest ordin călugăresc pe la 1716 în urma poruncii generalului conte imperial Steinville care se temea că ofițerii săi catolici nu vor avea lăcaș de vecinică odihnă. Când peste patru ani el însuși avea să moară, va fi înmormântat în bolta mănăstirii. Revoluția din 1848 schimbă mănăstirea în închisoare. În lăcașul ei cu vechi elemente gotice, dar cu fațadă barocă, se țin astăzi și liturghiile Românilor uniți.

Cea mai veche biserică a Sibiului astăzi nefolosită este însă cea a *Spitalului*, pomenită încă de pe la 1292. Corul ei arcuind o absidă ce prelungește dreptunghiul navei centrale, pare a aparține acelor îndepărtate timpuri. Alături de această biserică se află astăzi azilul bătrânilor și infirmilor orașului.

De altă confesiune, de cea calvină, « *helveticae confessionis* » cum glăsuște inscripția intrării, e biserica de pe strada Mitropoliei pe care Ungurii au ținut neapărat în pofida esteticii, să o impună centrului urbei. Clădită la 1786 sub domnia lui Iosif al II-lea, ea înfățișează o fațadă clasicistă, cu ferestre rotunde, neexpresive. Interiorul e simplu și marmoreic de alb. În locul altarului, un mic amvon povățuiește laic pe credincioși.

Mai cităm în sfârșit micile lăcașuri bisericesti ale sf. Iohann de pe marginea de nord a parcului Asociațiunii și capela Crucii din preajma gării, adăpostind sculptura în piatră a crucificării, opera lui « Petru Lätregen de Austria » din 1517, cum aflăm de pe inscripție. Crucifixul aparține capelei dominicanilor din afara zidurilor cetății. La 1659 biserița fu arsă și crucifixul înecat într'o mlaștină unde abia după vreo 25 ani fu regăsit.

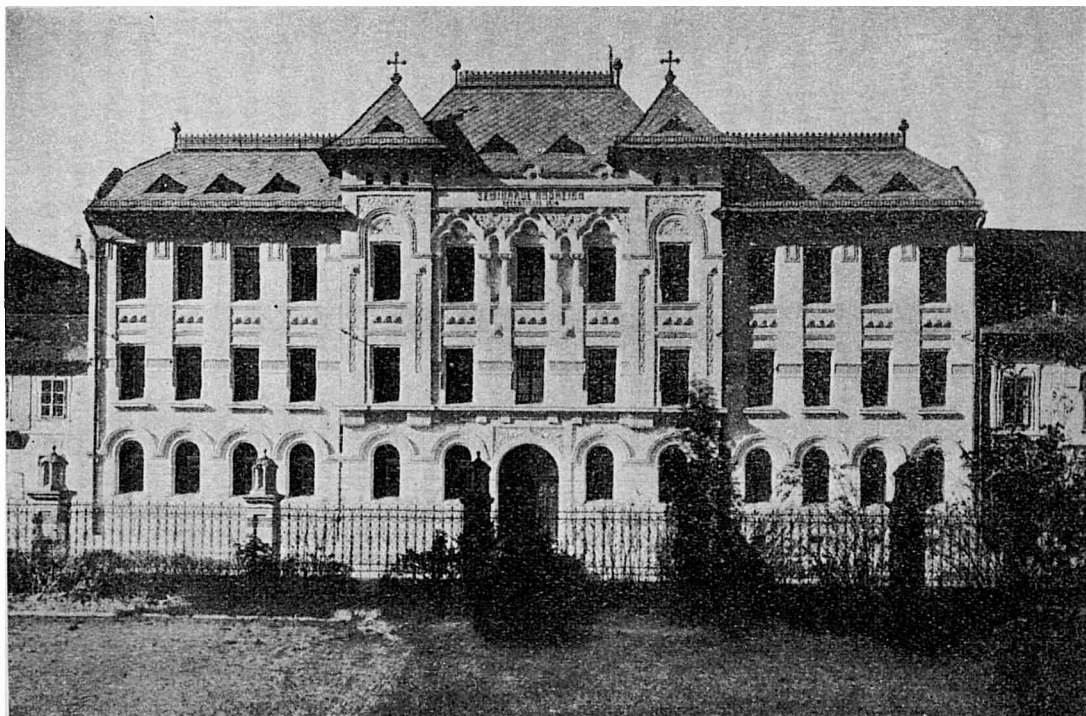
ACADEMIA ANDREIANĂ

În fața Catedralei ortodoxe a Sibiului, alături de reședința mitropolitană, se ivește clădirea cu îndoit etaj al acestei Academii Andreiene ce poartă cu vrednicie numele mitropolitului Șaguna, primul ei organizator mai de seamă. Ridicat destul de târziu la 1913—1914 abia, edificiul încheie în sfârșit printr'un local propriu, încăpător și cu artistică înfățișare, perigrinările vechiului seminar teologic în care a propovăduit Gheorghe Lazăr și care și-a avut prima lui clădire în vremea episcopului V. Moga în casa din strada Regina Maria Nr. 7.

Fațada cu toată înălțimea celor 2 etaje, înrăurește mai puțin monumental, dar mai mult vioi și calm datorită stilului românesc cu duh mănăstiresc ce se distinge în schița celor 2 false turnuri laterale zidite în corpul clădirii chiar. Coloanele în chip de tors ale celui de-al doilea cat, ornamentația cu largi și elegante motive vegetale accentuiază impresia de mai sus. Poarta intrării cu decorația și gălbuiul geamului filtrează apoi un vădit aer oriental. Lăuntrul clădirii cu săli de curs, cancelarii, un muzeu de artă bisericească și o bogată bibliotecă, nedăruiește mai ales priveliștea a două colțuri de seamă: sala festivă sau cum i se zice Aula Academiei, și apoi — mai cu seamă — capela etajului I, un adevărat giuvaer al artei religioase contemporane cu suflu tradițional, ctitorie din 1935 a I. P. S. Sale Mitropolitului Nicolae și operă arhitectonică a lui Cristinel.

Pătrunzi în bisericuță printr'un strâmt coridor despărțit de naos prin două coloane — imitație marmoreică — alcătuit din 5 mici bolți de care atârnă 3 candelă de argint. Pictura decorativă a lui A. Demian care a ridicat prin măestria artei sale valoarea întregii biserici, acopere cu grație și fantezie pereții. Elementele ei generalizate de-a-lungul zidurilor se

Academia Andreiană.

Foto Fischer

reduc la potirul sfânt, pasări: porumbei mai ales, și svelte ramuri și lujere tratate ornamental. Sub largul semicerc al peretelui de miază noapte, Demian a zugrăvit fresca Pogorării Sfântului Duh corectând ușor bizantinismul tradițional prin freamătul mișcării sfințelor personagii infiorate de taina pe care o trăiesc. Indată sub pictură, Înaltul Scaun mitropolitan străjuit de-a stânga și de a dreapta de câte trei scaune asesoriale amintește cu ornamentația lui artisticul duh brâncovenesc. Peretele de apus dincolo de cele două coloane cu capiteluri împodobite aurit cu stele, cruci și ramuri, înfățișează portretele celor 2 mari arhieri: mitropoliții Andrei Șaguna și Nicolae Bălan. Sub arcul părții superioare, pictorul desvoltă scena în care Nichita Romanul vestește evanghelia alături de care se zugrăvește martiriul lui. În absida altarului pe boltă, pictorul înfățișează mai departe pe Sfânta Fecioară cu pruncul Isus înconjurată de câte trei îngeri străjuitori. Privirea se îndreaptă în sfârșit spre cupola de unde domină Isus Pantocratorul, iar în juru-i săvârșesc liturghia omenească îngerii Domnului, coborându-se astfel din cerul spiritualității pe pământul închinătorilor. În cele 4 colțuri se ivesc apoi sfinții evangheliști cu simboalele lor.

Pictura lui Demian însoțește ca de obicei tratarea neobizantină cu o anume sfioasă naivitate oarecum manierată, dar și cu vădit suflu umanizator. Ea dăruiește capelei mitropolitane o indiscutabilă valoare artistică. Dar lăcașul de rugăciune de care vorbim ne impresionează și printr'un alt element de seamă al său: iconostasul pe mărimea căruia s'a și clădit capela spre a-l adăposti și conserva. Apartine bisericii satului învecinat — Bungard — clădită de Grecii Sibiului care și-au adus iconostasul datat pe la sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul celui de al XVI-lea din sudul Dunării. Zugrăvit de un pictor necunoscut într'un fidel stil bizantin variat și

viu colorat fără a fi prea aprins, cu sfinți talentat conturați, cu o limpede expresivitate a emoției stăpânite, cu o întorto-chiată și măiestrită ornamentație a lemnului aurit, icono-stasul de care vorbim strălucește ca o piesă artistică rară.

ȘCOALA NORMALĂ ORTODOXĂ « ANDREI ȘAGUNA »

Pe pământul dăruit de cuviosul binefăcător care a fost Alexandru Lebu, pe strada Orfanilor, s'a clădit prin strădania neobosită a I. P. S. Sale Mitropolitului Nicolae începând din 1934, palatul — căci nu i se poate spune altfel — al școalei normale ortodoxe ce poartă numele lui Șaguna. Arhitectonic vorbind, clădirea se desfășoară mai mult orizontal, cu aripi voit asimetrice, dominate de un turn prismatic, geometrizată cu totul, simplificată într'un stil surprinzător de modernist, abstractizată în plus prin scipitorul alb al zugrăvelii. Cu toată deosebita ei întindere și a numeroaselor blocuri constitutive, edificiul își păstrează o elegantă și suplă înfățișare. Doar cupola centrală a capelei și câteva semibolți laterale amintesc spațiul bizantin și prin el, tinctura confesională a clădirii. Prevăzută cu materialul didactic cel mai modern, cu mobilierul de ultima oră, cu internat și băi scipitoare, școala aceasta te uimește prin interiorul aproape somptuos pe care îl oferă tinerilor învățăcei ai satelor, smulși dintr'un mediu cu totul opus acestuia.

În grija și bogăția acestei construcții, privitorul trebuie să citească cinstirea trecutului glorios al școalei ale cărei cursuri dintâi s'au deschis încă din 1786 cu tineri din județele Sibiu, Alba și Făgăraș. După sbaterea modestă a începutu-rilor până la Șaguna (1846), după faza strălucitoare șaguniană a cărei moștenire a durat până la unire, a urmat noua epocă a României întregite în al cărei ritm școala a știut să se

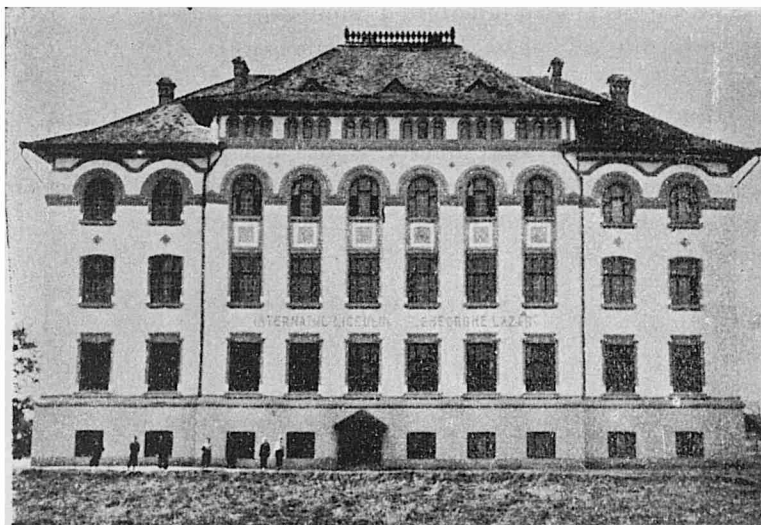
integreze. Pedagogi renumiți ca Ion Popescu, D. P. Barcianu. D. Comșa, Petru Șpan au continuat o mai veche tradiție a unui Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea, Gheorghe Lazăr despre a cărui viață sibiană scriem rândurile cuvenite în partea istorică a acestei lucrări. Drumul străbătut de Școala Normală dela mica locuință de altă dată, dintr'o casă din Maierii Sibiului în apropierea bisericii din strada Lungă, și până la palatul de astăzi, ilustrează arhitectonic curba evoluției învățământului confesional al Ardealului dela timidele lui începuturi și până la eflorescența contemporană.

LICEUL « GHEORGHE LAZĂR »

La colțul străzii Regele Mihai cu Reissenfels, în fața vechii clădiri a consistoriului evanghelic ce-i ia lumina și aerul, se ivește sever, fără a întrupa vreun stil limpede, edificiul liceului « Gheorghe Lazăr » ce stăruie aci de pe la sfârșitul veacului trecut (1898). Cu aerul lui oficial, cu o fațadă pe care spațiul înghesuit n'o poate pune în valoare, adăpostește sgomotosul popor al școlarilor, « studenții » de altă dată ce au depășit după unire cifra de 600 împânzind cu uniforme lor — la amiezi — străzile centrului. Nu numai județele din jur, ci și cele mai îndepărtate din vechea țară își trimit aci tineretul alcătuind una din cele mai populate școale ale Ardealului. Un bine așezat internat departe de forfota cetății, creație a erei românești și a fostului director dr. I. Bunea — un cărturar din vechea gardă — ar putea adăposti un număr îndoit de școlari ca cel de acum creindu-le condițiuni de traiu din cele mai potrivite.

Liceul « Gheorghe Lazăr » ne interesează însă și prin trecutul lui care oglindește în mare măsură evoluția învățământului ardelean din ultimele veacuri. Vieța școliei noastre

începe cu sfârșitul secolului al XVII-lea în altă clădire, cam pe locul de azi al farmaciei « Vulturul Negru », apoi în capul străzii Mitropoliei — ca institut didactic confesional al iezuiților cu limba de predare latinească. Până la 1849 a durat această fază în care prea puține elemente românești au reușit

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Internatul liceului « Gh. Lazăr ».

să se strecoare. Au urmat totuși cursurile aci Gheorghe Lazăr trecut în anuar ca « Avricensis ruricolae filius graec. unius » (1800), Ioan Popazu, Onițiu, Brote, Hanea, Bologa, I. Sterca Șuluțiu, Treboniu Laurian, Ilie Măcelariu, Ioan Pușcariu, nume de frunte ale istoriei noastre culturale. Dela 1850 și până la 1868, școala îmbracă o formă germană care deschide larg porțile elementului românesc. Mai mult de jumătate din

elevii gimnaziului dintre 1854 și 1864 sunt români (din 4.339: 2.335 români). E vremea în care și fratele lui Eminescu învâța aci înscris sub numele Eminovics Elioes, de 14 ani, ort. din Botoșani ca particular în 1859—1860, ca ordinar în 1860—1861. Trecerea probabilă a poetului pe la această școală n'a putut fi dovedită. Urmează în sfârșit epoca maghiară în care elevii români sunt cel puțin jumătate din numărul total (în 1904—905 de pildă din 589 elevi, 296 erau români) ¹⁾.

În pulsația românească a Sibiului din al XIX-lea veac, contribuția acestei școale cu toată oblăduirea ei străină, e remarcabilă. După unire îndată, puteri didactice de pe aceste meleaguri ca și din vechea țară, au izbutit să învieze cu duh românesc vechea clădire maghiară.

TEATRUL MUNICIPAL

Din latura de sud a urbei, din stânga celor 3 turnuri ce străjuiesc atât de pitoresc Promenada, se desprinde din zidul fortificațiilor, din rotonda turnului celui mai mare azi dispărut, clădirea Teatrului Municipal menit a înălța un imn artei pe locurile de unde izbucneau odinioară răgușite și aspre țipete războinice. Străinul de oraș nu trebuie să-și închipuie acest teatru ca una din acele clădiri uniforme, regulate cu aspectul plictisitor al sălilor de cinematograf provincial. Teatrul Sibiului e o alcătuire de mai ales gust, cu o înfățișare modestă dar vădit amintitoare a « teatrelor de epocă », o mică bijuterie aproape pe care vremea a învăluit-o apoi cu aer și praf muzeal. O anume vapoasă tristețea a unui trecut nu prea depărtat de altfel, clipește din reflexele bronzate ale lojelor

---

¹⁾ Dr. I. Stanciu, *Elementul românesc în trecutul liceului « Gheorghe Lazăr » din Sibiu.*

în care vor fi strălucit altă dată în malacovurile lor largi, frumusețile vremii.

Teatrul orașului a fost unul din cele mai de seamă altare artistice ale Ardealului de acum un veac și mai bine. Clădirea lui a cristalizat năzuințe locale din cele mai vii, a exprimat una din scumpele dorințe ale băștinașilor. Încă dela jumătatea veacului al XVIII-lea, reprezentațiile dramatice înflăcăraseră burghezimea orașului. Ele se desfășuraseră odată pe la 1769 în acea Casă albastră de pe piața Regele Ferdinand a cărei culoare țipă și astăzi acolo. Teatrul alcătuia încă dinainte de 1780 o pasiune atât de tulburătoare a localnicilor încât se simți chiar nevoia unui organ care s'o exprime. Și apăru astfel o foaie teatrală la 1778 al cărui prolog suna laudativ:

*O slavă ție, Sibiu, și strănepoții vor afla
Că arta și-a găsit aci o sfântă oblăduire.*

Clădirea unui local propriu nu mai putea întârzia. Reputatul librar al vremii Martin Hochmeister încheie un contract cu orașul în care se obligă să înalțe teatrul între zidul interior și cel exterior al fortificațiilor, între Turnul Olarilor, al Lăcătușilor și cel Mare. Peste un an visul sibienilor prinse chip de cărămidă (1788). Teatrul era asaltat de un public entuziast. Un director al acestei epoci socotea de aceea orașul ca pe cel mai « plin de vieață din toate ținuturile imperiale », căci întâlnește aci « mulțime de lume, bogăție, strălucire, bună stare », ba și acea « Gemütlichkeit » ce aparținea mai ales influenței vieneze. Interesant e și un anume caracter local pe care acest teatru ținea să-l cultive. Se reprezenta astfel: « Pădurea Sibiului » (1815) « Trei tablouri ale Ardealului de altă dată » (1832), « Ce-ți tot povestește Sibiul » (1859) ș. a. Pe la jumătatea veacului trecut înflorirea teatrului fu atât de

uimitoare încât un corespondent teatral al vremii ne povestește că nu puteai face un pas în oraș fără să ți se vorbească de teatru.

Clădirea de astăzi nu trebuie confundată cu cea pe care o ridicase Hochmeister căci la 1826 aceasta se mistuise în focul care izbucnise cu prilejul unei reprezentații. Proprietarul ei o refăcu însă peste un an urmând aidoma planul unui teatru vienez, al lui Leopoldstädtertheater. De aci așea dulce și plăcută atmosferă ce învăluie și astăzi pe spectatori.

Pe scena teatrului a răsunat de multe ori — după războiu — verbul sau versul românesc tors de glasurile avântate ale marilor noștri actori, ba odată s'a înfiripat și o trupă locală al cărei eroism a trebuit să piară în mlaștina nepăsării totale a celor chemați să făurească Sibiului și o vieață teatrală națională.

MUZEUL ASOCIAȚIUNII

În marginea parcului ce poartă și el numele Asociațiunii ca și statuia înțeleptului și furtunosului Barițiu, crește ordonat, înalt și echilibrat cu suflu clasicist, palatul celui mai vechiu așezământ cultural al Ardealului. Fațada accentuiază un dreptunghi ieșind cu 4 etajări de ferestre — cele de jos și din primul cat cu totul simple și rectangulare — cele dintr'al doilea arcuindu-se cu grație și pregătind ochiul pentru cercurile regulate de sub frontul triunghiular ce-i dăruiește o clasică înfățișare. Ușoare împodobiri înghirlandate decorează atât fațada cât și peretele din spre miază-noapte de pildă, în jurul ferestrelor oarbe.

Printre cariatidele porții largi, pe sub balconul cu funcție de baldachin, pătrunzi în interiorul Muzeului de unde într'o armonică perspectivă, între negrele coloane rotunde cu bogate

Foto Fischer

Muzeul « Asociații ».

capiteluri dantelat ornamentate, urcă primul și al doilea rând de scări spre biblioteca ale cărei rafturi doldora de cărți se înghesuie anevoie în camere mult prea strâmte pentru imensul depozit ce crește pe fiecare zi — și apoi spre catul întâiu unde se desfășoară în bogății domnești una din cele mai strălucite colecții etnografice ale țării. Mai departe scările urcă spre al doilea cat închinat plasticeii.

Biblioteca Asociațiunii cum observam mai sus, geme între rafturi care folosesc cu sgârcenie fiecare colțișor și spațiu. Căci dela cele 8.314 volume ce o alcătuiau în 1911, anul 1937 o găsește cu nu mai puțin de 77.350 cu 4.127 colecții de ziare și reviste. Ți-i mai mare jalea privind cum țipă de lipsă de spațiu aceste comori care povestesc în atâtea pagini eroice istoria Ardealului dinaintea unirii și strădaniile strălucite ce i-au urmat. Cercetătorul trecutului acestui ținut nu-și poate împlini misiunea fără a trece prin sălile bibliotecii Asociațiunii în care nu odată poposesc zile întregi studiosii Clujului. Documente istorice și scrisori cu slova scumpă a unui Andreiu Șaguna, Avram Iancu, Cipariu, Barițiu, Carageale, Șt. O. Iosif și alți bărbați de seamă, îi cresc valoarea.

În această parte a muzeului, sala de ședințe a comitetului central al Astreii se cade să ne rețină o clipă atenția. Pe pereții ei se înșiruie în mărimi și cu străluciri diferite, portretele foștilor președinți ai Asociațiunii în jurul profilului răsplat tăiat al Regelui Ferdinand, zugrăvit de pictorul Albescu. Ne întâmpină aci făptura monahală, cernită a Mitropolitului Șaguna în contrast cu albul și argintul bărbii lui patriarhale, Timotei Cipariu în vestmântul preoțesc al Blajului, G. Barițiu cu privirea lui limpede, Ion Micu Moldovanu, baronul Popp Ladislau, Șuluțiu, Mocsonyi, Iacob Bologa și în sfârșit chipurile energice, mândre de o bărbătească ținută domnitoare, a ultimilor președinți ai Asociațiunii: Andreiu Bârseanu și

V. Goldiș. În mica sală străbătută de o simbolică masă verde se țin și astăzi ședințele comitetului central sub privegherea spirituală a foștilor conducători ai Astreii.

La cel dintâiu etaj, secția etnografică își împodobește sălile cu minunile variate, în culori surprinzătoare ale portului și artei țaranului ardelean de pe cele mai deosebite meleaguri. Iată încă din primele camere iscusitele creștături în lemn, naivele cu farmec primitiv icoane pe sticlă, covoare din Maramureș, Târnave și Banat (camera III), mobilier de case țărănești: pat bătrânesc din Săliște cu încreștături, lăzi de mireasă, blidare, fruntar de moară din Cacova Sibiului, dar mai presus de toate acea poartă din Tilișca Sibiului cu bogatele ei decorațiuni. Apoi în următoarele patru săli se revarsă în valuri bogăția costumelor țărănești în variante infinite, în culori ce depășesc putința descrierii, sburdând în mii de nuanțe pe fondul aceluiași tip unitar românesc. Rând pe rând se plimbă ochiul pe vestmântul și covoarele femeilor din Banat, pe cel al Sibiului cu Rășinari și renumita Săliște, pe Valea Hârtiacului, pe Câmpia Turzii, în Țara Bârsei, în cea a Bihorului și până la Miercurea-Ciuc. Sunt exemplare ce se vor pe rând înfățișate în lumină comparativă între ținuturi și « țări », dar și în ele însele ca alese întrupări ale podoabei corpului omenesc. O cameră adăpostește mai departe ceramică ardelenescă de toate neamurile — ungurească, săsească și românească — dându-se și aci prilejul prețuirii lor comparative. Printre piesele acestei secțiuni, ulciorul verde din Ilva-Mare (Bistrița-Năsăud) cu inima, șerpii și strugurii reliefați pe suprafață, surprinde prin raritatea și tâlcul lui tainic. Între dulapuri sclipesc icoanele pe sticlă colorate gros și viu, cu scene biblice tratate naiv, cu schema compoziției clar vizibilă — un triumf, un pătrat sau un cerc — cu personaje înțepenite, izolate unele de altele, privind parcă dincolo de veac. Ultima încăpere a acestui cat

dăruște în sfârșit împărătește înfățișarea miniaturală — în păpuși de lemn — a serbării « Junilor » din Brașov, 32 la număr,

Clăpeu prof. Tr. Zaharia

Statuia lui Gh. Barițiu.

călări în portu l lor bârsan, cu 2 căruțe cu cai, coborînd muntele într'o cascadă de colori și voie bună pe care imaginația privitorului o face să răsune de chiote pe care doar ovrajă le-a încremenit parcă.

Insemnăta-tea acestei colecții se ilustrează și prin faptul, că multe din piesele ei au împodobit expozițiile internaționale dela Geneva, Veneția, Paris sau au fost

prețuite de cercetători străini de valoarea unui Focillon. Inainte de a părăsi catul, să atragem atențiunea asupra unei piese fără valoare artistică, dar grea de amintiri istorice: ușa casei lui Horia din Albac, o simplă și masivă bucată de

brad (90/141 cm) evocând o gospodărie sărăcită dar și vigoarea mâinii celui ce va fi deschis-o cu hotărîre.

Urcăm apoi mai departe și printre înaltele cartoane ale lui Octavian Smigelschi pătrundem în cel de-al doilea cat: pinacoteca. În cea dintâi încăpere portretele maestrului Mișu Popp (1827—1892) unul din pictorii cei mai cunoscuți și iubiți ai Ardealului din veacul trecut, cel care a zugrăvit atâtea biserici în Țara Bârsei, dar și unele în Vechiul Regat. Multe familii ardelenesti se mândresc și astăzi cu portretele lui sfioase, cu un vădit aer provincial cărora nu le lipsește totuși uneori și o anume adâncime fermecătoare. Dintre cele 14 portrete expuse aci, privitorul e reținut în deosebi de biblica figură a unui bătrân cu fruntea rezimată în mână, cu ochii învăluți în ceață căzând asupra unei cărți. Urmează de îndată în cea de-a doua încăpere și apoi în sala de festivități a muzeului — cu un princiar gust alcătuită, de parcă ar fi sala de recepție a unui palat cu suflu rococo — până în mansardă, o expoziție a plasticii lui *Octavian Smigelschi* despre care un istoric al artei va scrie că e « primul cu care începe capitolul picturii noastre religioase moderne » (V. Vătășianu). Schițele, portretele, peisagiile, proiectele de biserici se găsesc toate aci, un studiu asupra pictorului fiind cu neputință fără cercetarea muzeului Asociațiunii. În cea dintâi sală portrete și peisagii de o realistă factură cu excepția « Ingerului morții » romantic tratat. Remarcăm mai întâiu pentru valoarea lui documentară auto-portretul cu privirea dreaptă a ochilor săi negri, cu înfățișarea lui coșbuceană, cu aerul modest al unui artist provincial, apoi cele trei vigoase portrete de țărani cu figuri brăzdate de griji, trădând asprimea vieții trăite și biruite la care să adăugăm îndată alte trei portrete (în mansardă) înfățișând pe țărani compoziției sale « Strana » pregătită în atâtea schițe și studii anterioare. Desene de toate felurile

Foto Fischer

Interior al secției etnografice a Muzeului «Asociațiunii».

dela elementele corpului la figuri întregi (de asemeni în mansardă) introduc pe cercetător în laboratorul de creație al pictorului desvăluind taine ale artei sale. Dintre peisagii pentru interesul lui local amintim « Goldtal »-ul zugrăvind unul din cele mai pitorești colțuri ale Dumbrăvii sibiene. E o priveliște iernatică, înzăpezită, prinsă în liniile semicirculare ale unui desen clar, cu o turmă naiv înfățișată, urmată de un cioban ce descrie același semicerc indicat de structura firească a văii. Cea mai de seamă parte a colecției e alcătuită însă din picturile lui religioase, proiecte și panouri pentru catedralele din Sibiu, Blaj, pentru cea din Rădești sau Rákoczy din Budapesta. Elementele din care s'a încheiat arta lui Smigelschi se vădesc de îndată: bizantinismul nostru tradițional alături de valorificarea decorației țărănești ca imbalduri autohtone, dar și suflul umanizator și lumesc al renașterii care corectează hieratismul celui dintâi. Formula pictorului exprimă de altfel ideile dominante în mediul sibian al vremii, cele de după 1900 așa cum le înfățișase consistoriului local expunerea și cartea despre iconografie citată la capitolul descriind sfânta catedrală ortodoxă,

Alături de secționările Catedralei unite, se impun uriașii îngeri a lui Smigelschi înalți, învăluiți în vestminte ce cad ondulat ca draperiile, cu figuri umanizate dar cu priviri aprinse de febră mistică, ostași ai Domnului dar și făpturi ale humei, pictorul încercând să împace artistic — cum spuneam — tradiția bizantină cu lumescul renașterii; de asemeni impunătoarele proiecte înfățișând pentru cupola catedralei din Blaj, pe Sf. Evanghelist Matei și pe profeții Ieremia și Isaia. Elementul național care apare uneori în chenarele scenelor religioase pătrunde victorios în fondul însuși al unui tablou ca « Nașterea Domnului » din sala festivă a pinacotecii, în care magii cu chipuri de voievozi și ciobanii cu burduf și miel

par fãpturi de oieri din Poiana-Sibiului. Duhul adaptãrii locale, al reducerii orizontului biblic la zarea romãneascã,

Foto Fischer

Octavian Smigelski: Studiu pentru « Strana ».
(Muzeul Asociaþiunii).

înfloreşte aci aþa cum mai târziu avea sã se iveascã de pildã în versurile de acelaþi farmec ale lui Ion Pillat, pictorul þi poetul romãn reluãnd de altfel cu valenþe specifice o mai veche formulã din istoria picturii religioase.

În mansarda Muzeului, alãturi de schiþele aceleiaþi Smigelschi, pictorul sas Hans Hermann zugrãveþte un târg

din Poiana-Sibiului într'un viu colorit, surprinzãnd miþcarea circularã a mulþimii þi punãnd-o în contrast cu pasivitatea stupidã a unui bou din primul plan al tabloului, trei bucãþi de Boicescu dintre care un Turn al Sfatului, viguroþi þi expresivi

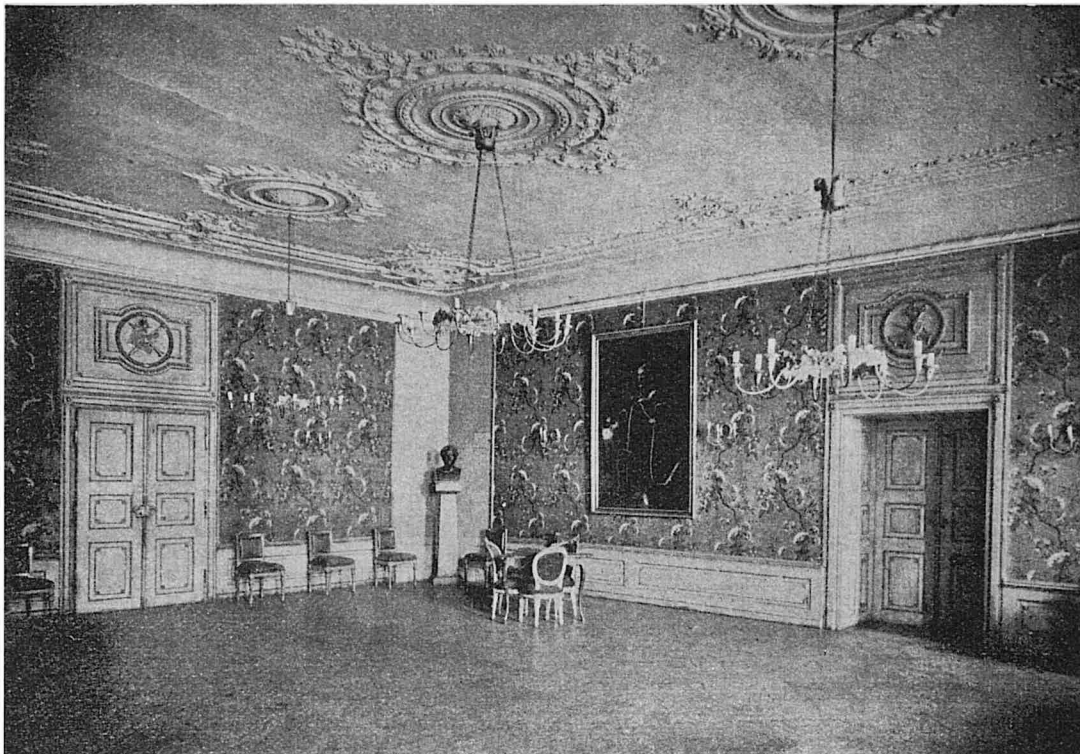
țaranii lui Chidu, și în sfârșit două realizări deosebite ale lui Albescu: un soldat român cu bărbătească înfățișare și un țăran cu privirea pierdută în ceață.

Pinacoteca Muzeului e apoi semănată cu multe obiecte de artă bisericească, icoane, cruci, pahare ce se încadrează potrivit, între cartoanele religioase ale lui Smigelschi.

În fața Asociațiunii, statuia lui G. Barițiu cu mâna întinsă ca gestul unei argumentări, continuă parcă pentru eternitate desbaterile ce precedau marile acte ale vechiului așezământ ardelean.

PALATUL BRUKENTHAL

Clădit către sfârșitul celui de al XVIII-lea veac (1778—1788) pe latura de apus a Pieții Regele Ferdinand în stilul barocului austriac pe care baronul de Brukenthal avea să-l impună multor edificii sibiene, palatul pe care voim a-l descrie acum se desprinde din cadrul arhitecturii locale ca o făptură artistică reprezentativă. Cu o fațadă pentru un ochiu mai atent neliniștită de spiritul dornic de variație și decorație multiplă a barocului, accentuând în contrast cu simplitatea arhitecturii partea centrală printr'un portal ce se arcuiește între două coloane cu capiteluri cu mici volute, înghirlandat și strângându-și ornamentația în jurul stemei centrale către care-i converg toate liniile, cu un coperiș triplu etajat întretăiat de rotundele ferestre cu gust împodobite ale primului etaj, palatul te invită să pătrunzi în corpul lui fără sfiiciunea pe care ți-o inspiră de obicei clădirile monumentale. Pe sub gangul portalului susținut de coloane simple, ajungi pe stânga la intrarea principală a fostelor încăperi ale baronului, pe trepte ce duc până în vestibulul prin care intri de-a-dreptul în marea sală festivă a primului etaj. Pereții tapetați cu stofă cu motive

Foto Fischer

Muzeul Brukenthal; Sala festivă.

înflorite, mobilierul îmbrăcat în roșul care nu mai e însă al mătasei de odinioară, candelabre în stil venețian, supraporturi aurite cu embleme muzicale, cele două albe căminuri ale vremii dau interiorului o înfățișare într'adevăr strălucită. De-a dreapta și de-a stânga acestei săli de recepție ne întâmpină două cabine tapetate cu mătase roșie având și ele supraporturi aurite cu scene din mitologia romană, apoi mai departe desemnuri de-oparte și de alta, încă două cabinete cu tapete de hârtie cu ornamentație și supraporturi aurite în stilul chinezesc atât de iubit pe acea vreme. Din ele pătrunzi pe stânga în bibliotecă, pe dreapta în fostele încăperi de locuit ale baronului.

Mai sus pomenita sală festivă a alcătuit cadrul multor reuniuni distinse dintre care cea din seara zilei de 6 Iunie 1783 în prezența împăratului Iosif al II-lea a rămas neuitată. Au fost de față cele mai alese figuri sibiene ale vremii în jurul meselor la care se juca « taroc » și l'hombre » în timp ce popularul împărat în jachetă verde, vestă albă, pantaloni de mătase neagră și cisme cu pinteni de argint cutreera sala împărțind invitațiilor amabile cuvinte. Cu o privire mai lungă pare-se și poate mai caldă, a învăluit împăratul pe soția senatorului gubernial Soterius al cărei portret în vestminte rococo împodobește acum vestibulul ¹⁾.

Biblioteca baronului aflată — cum spuneam — în aripa stângă a celui dintâi etaj, în același loc odinioară ca și acum, număra pe vremea guvernatorului 16.000 de volume măiestrit legate în marochin cu tipărituri aurite, cuprinzând opere din toate domeniile științei și artei oglindind spiritul enciclopedist al timpului. Intre ele primele ediții ale unor contemporani cu Goethe, Schiller, Herder, Voltaire în 70 de volume, rețin

---

¹⁾ Fr. Teutsch, *Bilder aus der Kulturgeschichte der Siebenbürgen Sachsen*. I. Band, pag. 133.

atenția bibliofilului. Dintre lucrările cele mai vechi un comentariu teologic al lui Thomas de Aquino din 1469 alcătuiește piesa cea mai prețioasă a bibliotecii. Prin danii neîntreprinse și achiziții întâmplătoare, biblioteca numără astăzi nu mai puțin de 150.000 de volume și 364 incunabule în 305 volume.

Pinacoteca

În palatul a cărui barocă făptură am încercat s'o evocăm mai sus, în cel de-al doilea cat se adăpostește astăzi ca și odinioară de altfel, cel mai de seamă dar al baronului de Brukenthal: *pinacoteca* pe care pasiunea lui artistică înflorită în gustul timpului a creat-o pentru plăcerea inimii lui mai întâiu, pentru viitorime mai apoi, urmând pilda atâtor prinți și nobili apuseni, dar mai cu seamă vienezi. Colecția de care vorbim înseamnă de fapt încă o încercare de a înviora Sibiul cu acel duh vienez cu care baronul de Brukenthal își îmbătase sufletul în tinerețea, dar și în anii liniștiți ai retragerii sale dela treburile publice. În afara tablourilor primelor două săli închinatăe picturii săsești, toate celelalte până la remarcabila cifră de 1.438 se datoresc sărguinții de colecționar pățimaș a baronului. Din păcate nu i-a fost cu putință să adune un număr mai important de opere originale fiind nevoit a le înlocui adesea cu fidele copii. Prin aceasta firește, pinacoteca suferă, dar nu trebuie să nesocotim excelentul instrument educativ pe care copiii îl reprezintă.

O înfățișare detaliată a cuprinsului colecției nu poate avea desigur loc aci. Ne vom mărgini a călăuzi sumar pe cititor de-a-lungul sălilor accentuând valorile artistice mai de seamă, dar și pe cele documentare și locale.

În primele două săli sunt adăpostiți — cum spuneam — pictorii sași dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și până la

contemporani. Cel mai vechiu — Johann Martin Stock (născut la Sibiu 1742, mort tot aci la 1800) — are și pentru noi o va-

Foto Fischer

Jan van Eyck: Portretul unui necunoscut cu chapson albastru. (Muzeul Bruckenthal).

loare deosebită întrucât e autorul portretelor lui Horia, Cloșca și Crișan (Nr. 1137, 38, 39) cu cari a fost contemporan. De dimensiuni mici, tablourile celor pe cari inscripția îi numește

«tumultus rusticani valachorum în Transilvania excitati
author », se zăresc îndată la intrare: Horia cu fruntea înaltă,

Foto Fischer

Lorenzo Lotto: Sfântul Ieronim. (Muzeul Brukenthal).

pleșuvă, Crișan cu privirea îngrijată, Cloșca cu aer de mucenic creștin. Lungi șuvișe de păr le încercuire domol fețele a căror țărănească dârzenie e mult potolită de penelul pictorului care a ținut să le împrumute — e mai ales cazul lui Cloșca — un

anume duh religios. Remarcabile sunt apoi portretele părinților lui Ștefan Ludwig Roth și al lui însuși (Nr. 528), zugrăvite de un pictor local necunoscut, evocând astfel alături de martirii români, jertfa nobilului cărturar sas doborât ca un stejar de urgia maghiară.

În sala întâia se mai înșiruie lucrările lui Friederich Miess († 1935) nume cu ales relief în istoria picturii moderne săsești care prin « Toamnă » (Nr. 1422) și « Motiv din Brașov » (1412) izbutește efecte fermecător de melancolice prin chilimbarul luminii aurii, prin poezia zidurilor vechi, prin galbenii frunzelor moarte. Dintre tablourile lui Arthur Coulin († 1912) legat și de noi prin colaborarea cu Octav Smigelschi se impune mai ales « Țărancă din Țara Bârsei » (212), portretul unei săsoaice cu privire ușor visătoare, cu portul bogat înflorit în câmp de motive naturaliste, cu o maramă ce-i dă alături de toate celelalte elemente un aer aproape nobiliar; deosemeni « Un fiu de țaran » (1302) în portul țaranului român dar cu o figură prea urbanizată. În aceeași sală apoi, pictorii contemporani cu nume răspândit ca *Hans Hermann* în ale cărui peisagii se strecoară atâtea elemente locale, *Trude Schullerus*, *Hans Ziegler* cu două portrete de țărani pregătiți de biserică, *Hermann Konnerth*, *Ernest Honigberger*, *Hans Eder* cari se situează în mișcarea modernistă contemporană.

Sala a doua adăpostește mai ales pe *Fritz Schullerus* († 1898) cu peisagii și capete de țărani locali de o deosebită autenticitate. Izvorînd dintr'un realism întărit parcă prin gravitatea și asprimea sufletului săsesc, « Sf. Cuminecătură în biserică săsească » (1063) sau « Innoirea unirii în biserică din Sighișoara » (1438) sunt compozițiuni cari orânduiesc armonice grupe de oameni în jurul unui personaj central. Cea din urmă mai cu seamă prin mohorîta ei atmosferă, prin severitatea implacabilă a nobililor și călugărilor ce înconjoară pe

episcop — figura centrală a tabloului — îți evocă fapte și taine din Niebelungi. O atmosferă apăsătoare cu cer smolit și pământ posomorît respiră deasemeni greu peisagiile: « Amurg de seară » (1064) sau « Pădurice de arini » (1067). De același sunt remarcabile capetele de studii. Vioi, pitoresc apoi prin bogata lui culoare locală « Impodobirea unei femei tinere » (1248) reprezentând o țarancă în port săsesc stând pe scaun, în timp ce o alta o împodobește cu o grijă și cu un gust ce par a depăși specificul țărănesc. E opera lui *Robert Wellmann* (născut 1866 la Miercurea). În aceeași sală printre atâți pictori sași ne surprinde *Smigelschi* cu două lucrări: « Uliță de sat » (1105) înfățișând un sat ardelenesc și un peisagiu (1106).

Cu cea de-a treia încăpere pătrundem în imperiul donației lui Brukenthal și ca un omagiu pentru protectorii săi ne întâmpină portretele Mariei Terezia (738) și soțului ei Franz I (737) cu figuri asemănătoare parcă, bine rotunjite, ușor îmbujorate cu un aer mai puțin imperial ca de obicei, datorite unui reprezentant de seamă al barocului austriac care a fost *Martin Meytens* († 1770). E deasemenea și portretul lui Iosif al II-lea, operă a unui pictor necunoscut, înfățișând figura tinerească și ochii limpezi ai împăratului îmbrăcat în vestmânt de catifea roșie.

Sala a patra adăpostește mai departe opere ale barocului austriac dintre cari cităm « Samariteanul milostiv » (979) a lui *Rottmayr de Rosenbrunn* (1660—1730) cu un viu colorit în roșu, alb și albastru, cu vădită tendință realistă în expresia mișcătoare a samariteanului sau de același « Vindecarea orbului » (977) cu asemănătoare putere expresivă a emoției. Simbolică dar și realistă, plină de o neobosită mișcare pânza lui *Peter Strudel de Strudendorf* (1660—1710): « Timpul desvăluie adevărul » (1147).

Sala a cincea e dedicată mai cu seamă pictorilor animalieri dintre cari se reliefează un Hamilton (1664—1750) zugrăvind cai, câini, pasări dar și vietăți exotice ca mai-muțe, papagali, struți etc.

Sala a șasea și a șaptea înfățișează nume mai puțin importante ale școlii olandeze mai ales. Cu sala a noua pătrundem printre valorile de prima mărime. Iată mai întâiu un *Lucas Cranach* bătrânul (1472—1553) e drept cu o operă a tinereții numai, o madonă (217) cu deosebit colorit, amintind

Foto Fischer

Hans Memling: Bărbat cetind. (Muzeul Brukenthal).

mai mult renașterea decât concepția de mai târziu a pictorului cu atât hieratism medieval, apoi « Un domn distins » (19) a lui *Amberger* (1500—1561), cu o figură în culoarea chilimbarului pe fond negru, cu vestmânt întunecat, prea puțin deschis de albul unei cămăși ca și două lucrări ale naturalistului

german din secolul al XVII-lea de *M. Dichl*: un țăran și o țărancă șvabă (314 și 313). Ajungem astfel la sala X-a care păstrează cu precauțiune într'o firidă prevăzută cu sonerie de alarmă comoara pinacotecii « *Necunoscutul cu chaperon albastru* » a lui *Jan van Eyck* (1390—1441) întemeietorul picturii în ulei, artistul cel mai reprezentativ al firescului în ansamblu și amănunte. Cu vestmânt negru, chaperon albastru, figură ușor gălbuie, cu mâni fine și nervoase, cu o privire pierdută în vag, portretul amintește cele mai bune lucrări ale maestrului și se coboară din același cer spiritual cu portretul cardinalului *Albergati* de pildă, al muzeului de istorie al artei din Viena. Dar nu numai ansamblul impresionează, ci și tratarea minuțioasă a părților: cutele frunții, perii obrazului, oscioarele mâinii. Datorită portretului lui van Eyck, muzeul se bucură și de atenția străinătății. Aceeași sală ne oferă apoi contemplarea a doi *Memlingi* (1433—1494) « *Bărbat citind* » (728) în vestmânt negru cu o figură alungită, cu expresie firesc umană și « *Femea rugându-se în port vechiu german* », de asemenea în negru cu o privire limpede ca virtutea. Aci se găsește apoi marele tablou al lui *Pieter Brueghel*, cel tânăr (1564—1638): « *Uciderea pruncilor din Vifleim* » (148) reprezentând un sat olandez acoperit de zăpadă în piața căruia călăreți în armura vremii măcelăresc pe copii. Tabloul se desface de fapt în multe scene parțiale care se centrează totuși în jurul căpitanului investmântat într'un negru sinistru — ca un simbol al morții — pe care o împarte fără milă micilor vlăstare. E o adaptare a subiectului biblic la orizontul local al pictorului. De asemenea « *Iarna la sate* » (149) a aceluiași mai abstract tratată. Remarcabile apoi din aceeași sală *Jodocus de Momper*, *Hendrik van Balen*, *David Teniers*, *Hals*, *Philips Wouwermann* (1619—1668) cu « *Micul pod de lemn* » No. (1269) și « *Peisaj cu cai de samari* » (1270).

În sala XI-a ne întâmpină Philips de *Koninck* (1619—1688) cu reprezentarea unui șes olandez (652) deasupra căruia se întinde larg spațiul alburii al cerului, iar senzația adâncimii se obține cu mijloace tehnice restrânse. Exalând parcă zăpușală se ivește tabloul lui *Iacob Iordaens* (1593—1678): «*Vara*» (598) cu 3 țărăncuțe aprinse de jarul anotimpului, cu cămășile desfăcute lăsând să izbucnească firesc ca un rod, sâni. Remarcabilă deasemeni «*Mijlocitoarea*» (139) a lui *Bronkhorst* (1603—1662) reprezen-

Foto Fischer

Arthur Coulin: Săsoaică din Țara Bârsei.
(Muzeul Brukenthal).

tând o tânără zâmbitoare cu bustul gol, o bătrână care o sfătuește și un bărbat oarecum nelegat de motivul tabloului.

Sala XII-a cuprinde pe un *van der Venne* cu «*Încăerare între țărani*» (no. 1205) și «*Satir și țăran*» (1206) foarte naturalist

tratată, apoi mai mulți *Jan Fyt* (1611—1662) zugrăvind vânat ucis. Sălile XIII—XVII înșirue opere ale școlii italiene în numeroase copii. Originalele sunt doar « Sfântul Ieronim » (697) a lui *Lorenzo Lotto* (1480—1556) cu puternic colorit, înfățișând central pe sfânt culcat diagonal cu un crucifix în mână, cu o accentuată expresie a suferinței și « Logodna sfintei Ecaterina » (1193, sala X) de *Tiziano Vecellio da Cadore* (1477—1576) reprezentând cea mai autentică renaștere. Sala XVIII înșfârșit, adăpostește tablouri de valoare documentară înfățișând prin penelul unui pictor necunoscut pe baronul Brukenthal în costum roșu cu o ușoară spumă a dantelei la mâneci și gât, cu o figură matură, sigură, de om cumpănit, alături de soția lui (544).

Am prezentat mai sus o enumerare calitativă de opere merită a atrage atențiunea asupra valorilor deosebite ale colecției. În afara ei au rămas de sigur multe nume și lucrări dintre cele 1438 ale pinacotecii. Multe ar mai merita a fi citate dar prin aceasta ne-am abate dela drumul, pe care ni l-am propus.

Colecția etnografică și arheologică

În încăperile fostei școale de fete, în corpul din stânga al palatului, ne întâmpină colecția etnografică oglindind vieța materială și spirituală a sașilor locali și din alte ținuturi ardelenesti. După ce parcurgi primele două camere înfățișând evoluția armelor de război sau vânătoare, poposești în cea de-a treia care adună relieve arhitectonice ale Sibiului de altă dată ca de pildă statuia de piatră a lui Roland care se înălța odinioară pe Marele Ring confirmând simbolic dreptul sfatului orășănesc de a pronunța și executa pedepse cu moartea, steme ale vechilor case de seamă și mai ales portalul renaissance aparținând sculptorului de un oarecare renume local Thomas

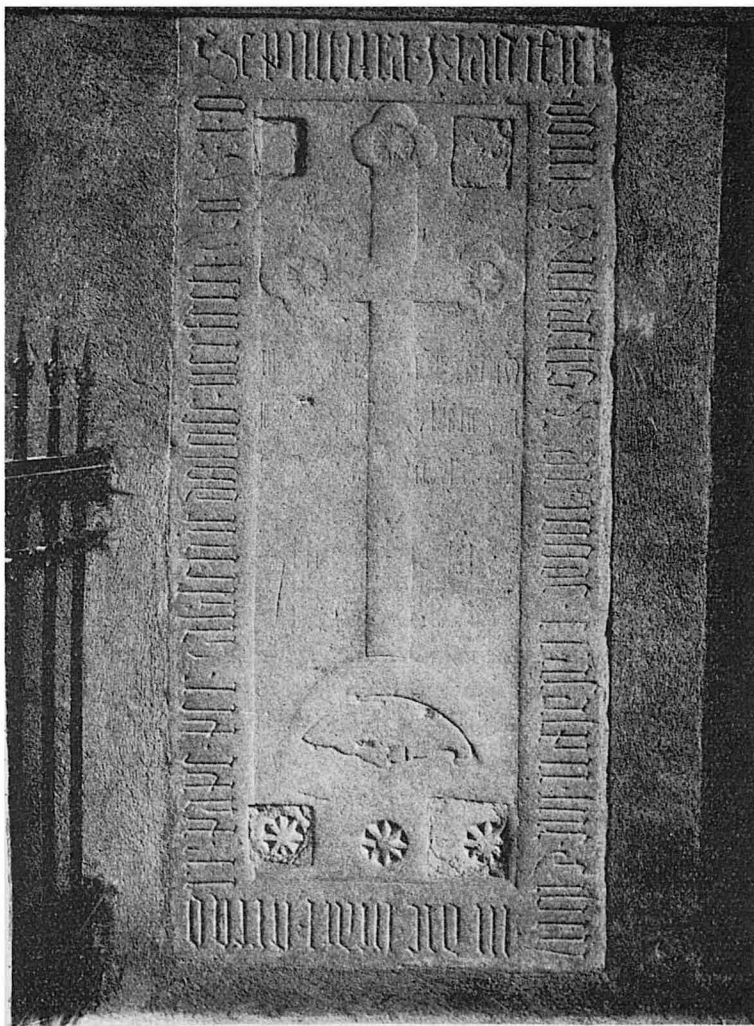
Lapicida. Foarte pitoresc e apoi conținutul celei de-a patra încăperi evocând vieța publică și administrativă a Sibiului din veacurile trecute. Iată de pildă mantia roșie a senatorilor sau cea neagră a simplilor consilieri, planuri ale orașului, o reconstituire a tipului de fortificații, un model minuscul al întregii cetății, ștampe ale vremilor ce au fost printre care de o deosebită valoare documentară execuția pe marele Ring la 1703 a comitelui Harteneck, instrumente de tortură înșfârșit. Următoarea cameră a parterului cuprinde documente, steme și alte urme ale bogatei vieți a vecinătăților, organizațiuni sociale de mare importanță în trecut ca și obiecte aparținând breslelor. Remarcabilă în această încăpere, o stampă a veacului al XVIII-lea reprezentând o piață gemând de lume ce forfotă în toate părțile în pitoreștile costume ale vremii, între cari se disting cele ale unui boier din țara românească, ale unui popă de sat, a multor țărani români. Urcând la cel dintâiu etaj în stânga, ne întâmpină interioare orășănești din al XVII-lea și XVIII-lea veac, costumele burgheze ale timpului ca și unelte ale vieții casnice. Incăperea din dreapta cuprinde ceramică. Cel de al doilea cat ne introduce apoi — în aripa stângă — în lumea țăranilor sași, reconstituind interioare cu laițe, mese, paturi, scaune bogat zugrăvite ca motive ale artei populare săsești: pomul vieții, steaua rozetă, flori. În dreapta e expus portul regiunii la diferite vârste și stări sociale, țesături numeroase caracterizate mai mult prin tendințe utilitare decât ornamentale, cu motive din lumea animalelor. Podoabe ale femeii, cordoane metalice și broșe mari dau și acestui port un aer nobiliar.

Colecția preistorică și arheologică e adăpostită în fundul palatului, în catul de jos. Ea descoperă cel puțin parțial câteva din tainele vieții ce palpita aci încă din epoca neolitică. Pietre lustruite de toate mărimile și felurile, primele oale făcute cu

mâna, rămășițe ceramice de pe dealul Gușteriței aparținând neoliticului, apoi rezultatele importantelor săpături dela 1870 cari au descoperit în aceeași Gușteriță un atelier de arme din epoca de bronz, bogat reprezentată, însfârșit epoca de fier. Ceramică mai ales din Cașolț din diferite epoci începând cu neoliticul, închide colecția preistorică după care urmează în dreapta intrării cea arheologică din epoca romană, mărturie limpede a prezenței civilizației latine pe aceste meleaguri. Piesele cele mai de seamă sunt: o sculptură în trei fețe a Hecatei, apoi numeroase urme ale cultului zeului persan Mithras. În rafturi elemente ale civilizației romane, mijlocul unui scut de bronz argintat cu ornamente măestrit cizelate, mâna în piatră a unei statui, oglinzi de bronz, lămpi de argilă, cărămizi cu sigiliul legiunii XIII ș. a; pietre votive printre cari una reprezentând un călăreț dac, încheie colecția.

Colecția de artă bisericască

În ferula catedralei luterane e așezată ultima secțiune a muzeului Brukenthal: arta bisericască. De-a-lungul zidurilor se înșiruie lespezile mormintelor ce zac de desubtul bisericii. Printre ele cea mai veche aparține voevodului muntean Mihnea Vodă cel Rău înjunghiat după cum se știe de Iacșici la 1510 pe treptele catedralei sibiene. O cruce treflată închizând la cele trei capete mici stele se reliefează pe piatra de mormânt terminându-se la bază cu un fel de secere lunară ce cuprinde un chip, poate al voevodului. Inscripții în parte șterse încadrează crucea. Dintre celelalte lespezi mai artistică e cea a comitelui Valentin Frank († 1648) operă a sculptorului Elias Nikolai, înfățișând cu talent majestatea tristă a morții. Dintre sculpturile în lemn și piatră ce umplu încăperea, cităm operele gotice ale secolului al XV-lea, Madona în lemn, pictată, cu un

Foto Kischer

Secția bisericească: Lespedea lui Mihnea Vodă cel Rău.
(Muzeul Brukenthal)

remarcabil cap încadrat de șuvițele aurii ale părului, figură tipică pentru sculptura vremii în Germania de sus și Austria, statuia în piatră a Pietății mult deteriorate, păstrând totuși încă profunda durere a feții și o Mater Dolorosa din aceeași epocă. Valoroase sunt apoi aripile altarului din Boian din a doua jumătate a veacului al XIV-lea reprezentând două rânduri de icoane din viața lui Isus cu o Madonă centrală, pictură aurită, amănunțit și artistic lucrată. Nu aceeași opinie se poate exprima despre pictura ce acoperă spatele altarului și care aparține veacului al XVII-lea. Remarcabil e apoi epitaful cu ornamentații în relief aurit în amintirea comitelui Frank, operă a giuvaergului renumit Sebastian Hann. Coavoare turcești și stindarde ale foștilor comiți atârnă pe ziduri. Galeria ferulei adăpostește apoi o aripă de altar cu scene religioase din secolul al XV-lea, dulapuri cu obiecte bisericești din secolul XIII—XV, fotografii ale bisericilor-cetățui, sculpturi religioase ale barocului din secolul XVIII. Tabloul « Inălțării la cer » deasupra scărilor pe cari urci în galerie, atrage atenția prin măestrta zugrăvire a figurii și mâinii lui Isus. Pe zidul dinspre apus cu negre litere gotice, se notează cronică-rește marile întâmplări de pe crugul vremii, dela 1409—1566. Rămășițele vechiului joc de clopote care ca în atâtea alte catedrale apusene alcătuia și aci atracția turnului bisericii luterane, se mai văd de asemenea.

MUZEUL DE ȘTIINȚE NATURALE

În clădirea în chip de casă romană din preajma Promenadei, cu o fațadă de o antică eleganță închegată din coloane simple și pilaștrii cu capiteluri vegetale, se adăpostește muzeul de științe naturale ridicat de o veche asociație științifică ale cărei începuturi sunt fixate la 1849. Constituit din numeroase

și generoase daruri ale membrilor și amicilor societății printre cari câțiva cercetători cu adevărat pregătiți, cuprinzând și unele colecții minerale ale baronului Brunkenthal — ca toți oamenii veacului al XVIII-lea un autentic enciclopedist —, Muzeul e una din instituțiile științifice cele mai dotate ale Ardealului. Meritul său deosebit constă în puternicul caracter regional pe care îl oglindește. În cele 6 săli se înfățișează într'adevăr în exemplare numeroase și într'o variație neîntrecută speciile florei și faunei ardelenesti, dar și istoria cadrului geologic local.

În prima sală, colecția mineralogică, petrografică și paleontologică. În cea dintâi o expoziție strălucitoare de roci de toate felurile și mărimile, sedimentare și vulcanice, de suprafață și adâncime până la zăcămintele Munților Apuseni. Colecțiunea paleontologică cuprinde fosile ale erei primare ca trilobiți, ale erei mesozoice cu feluri amoniți, ale erei terțiare ca de pildă melci uriași, arici de mare, corali, dinți de rechini din regiunea Porceștilor, ale cvaternarului cu rămășițe de cerbi gigantici, mamuți, mastodonți, urși de caverne etc. Cea mai de seamă piesă a colecției o alcătuiește între aceste moșteniri deluviale, scheletul conservat în întregime al unui bour (*Bison priscus*, găsit în 1900 la Sighișoara, între straturi de pietriș și gresie).

Colecția de mamifere din cea de-a doua sală adăpostește 44 de specii printre care aproape toate cele din Ardeal. Căprioare, râși, urși bruni, jderi, dihori, vidre și altele stau încremenite laolaltă împăcate deapururi în arcadia ferice a morții.

Colecția ornitologică din sala a treia și a patra adună nu mai puțin de 500 de specii printre cari 272 din Ardeal și 28 străine în peste 2000 exemplare. Pasări înnotătoare: rațe, lebede, găște, scufundari, pasări de baltă, pasări cu picioarele lungi, porumbei, pasări cântătoare, corbi și granguri, pasări

răpitoare și în sfârșit, chiar și exemplare exotice ca pasărea paradisului, papagali ș. a. Multicolora colecție te surprinde și încântă, iar imaginația te îndeamnă parcă a le cere cântecul vieții pe care nu-l mai au.

A patra sală adună speciile rele ale răpitoarelor, vulturii pleșuvi ca acel prins pe Surul cu o desfășurare de aripi de 264 cm, ulii, șoimi ereți etc. Vertebrele inferioare cuprinzând toate speciile de pești ardeleni dar și unii străini ca rechinul, morunul și calcanul, șerpi, șopârle, broaște țestoase se adăpostesc în sala cincea. În cea de-a șasea în sfârșit ne întâmpină cea mai mare colecție de fluturi din Ardeal cuprinzând 2000 de specii locale și 200 străine. Păianjeni, crustacei, moluște, spongieri ș. a. întregesc variat colecția.

Sala a șaptea închide o interesantă colecție etnografică desvăluind civilizația africană mai ales — Egiptul și Sudanul — Abisinia, apoi China, Brazilia, Laponia. Arme, podoabe, vestminte, unelte casnice evocă viața oamenilor de pe aceste meleaguri. Piesa cea mai de seamă o alcătuiește o mumie din Egipt de pe timpul Ptolomeilor, cu sarcofag. Nici după moarte trupul bogatului egiptean pe care îl înfățișează mumia, n'a cunoscut odihna. O spargere a încercat să-i răvășească rămășițele corpului spre a găsi presupuse comori.

Muzeul de științe naturale e și astăzi sediul unei asociații care ține ședințe și publică informate comunicări de specialitate.

ARHIVA NAȚIUNII SĂSEȘTI

Nu departe de Piața Mare a orașului, pe strada Armbruster, într'o clădire de un stil destul de bizar ce nu s'ar putea cu ușurință defini, se adăpostește în 6 săli încăpătoare Arhiva națiunii săsești, a magistraturii și sfatului orășănesc, a centum-

virilor comunității de altă dată ca și biblioteci cuprinzând lucrări de istorie ardelenescă, politică, culturală, comercială sau bisericească. Bine orânduită în dosare și rafturi largi, cu registre rezumative pe ani și cuprins, Arhiva e un izvor istoric de cea mai mare însemnătate pentru studiosii trecutului transilvănean. Istoricii noștri înșiși au lucrat aci cu hărnicie descoperind documente și acte din cele mai cuvântătoare pentru lămurirea relațiilor dintre Sibiu și Țările Românești, publicându-le apoi în lucrări ca cea a lui Șt. Nicolaescu din 1905, a lui N. Iorga, I. Lupaș, Silviu Dragomir și până la ultima tipăritură a lui P. P. Panaitescu.

Cea mai prețioasă sală pare a fi cea de-a treia în care conducerea arhivei a alcătuit o expoziție a celor mai vechi documente ce posedă. Iată de pildă încă dela 1292 un document interesând istoria Sibiului și vorbind în special despre biserica Spitalului, ca și unul din 1282 referindu-se la Parohia catolică a vremii. Apoi vechile diplome ce confereau drepturi localnicilor, cea dela 1224 intercalată într'un document din 1357, confirmări ale acestor drepturi ca cea a lui Mateiaș Corvin din 1486, un document papal din 1332 și apoi de o rară valoare pentru istoria noastră: scrisori dela Domnii Români ca cea a lui Iliăș de pildă din 1433, expusă de asemeni. Multe dosare cuprind acte ale satelor românești ce aparțineau orânduirii juridice a celor 7 Scaune săsești și trebuesc negreșit cunoscute de viitorii monografiști ai ținutului sibian.

CASE, PORTALURI ȘI CURȚI DIN ALTE VREMI

O plimbare de-a-lungul străzilor spre a descoperi colțuri împodobite cu pitorescul altor vremi a alcătuit totdeauna preocuparea predilectă a călătorului instruit sau chiar a amatorului cu înclinații de turism arheologic. Sibiul împlinește

această frumoasă curiozitate în multe chipuri. Oferă domnește, cu prisosință, case păstrate de veacuri sau cel puțin colțuri

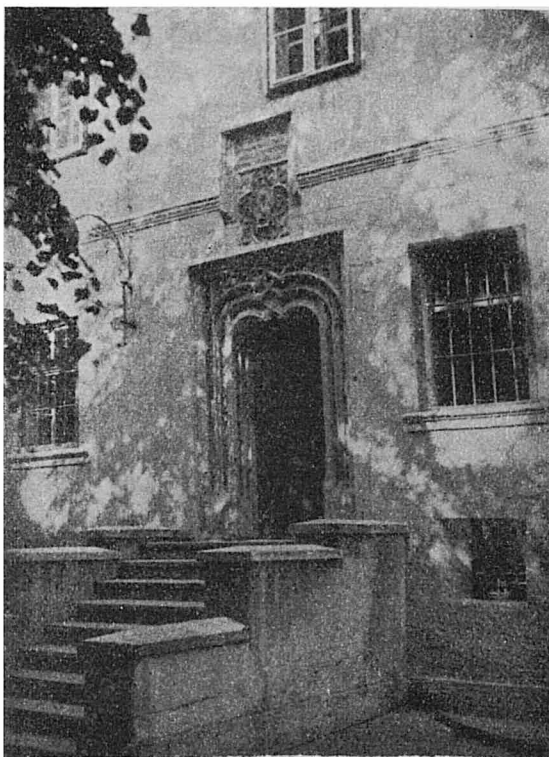

Clișeu prof. Tr. Zaharia

O veche casă gotică pe str. Avram Iancu, Nr. 16

ale lor, portaluri sau frontispicii, ferestre, curți cu alcătuiți din cele mai deosebite, fragmente ce desvăluiesc lăudabile strădanii artistice. Burghezul și negustorul localnic dar mai ales funcționarul înalt cu obiceiuri nobiliare, au privit mereu

spre apus, încercând să strămute de acolo cel puțin parțial, timid oarecum, neajutorat, forme ale civilizației citadine.

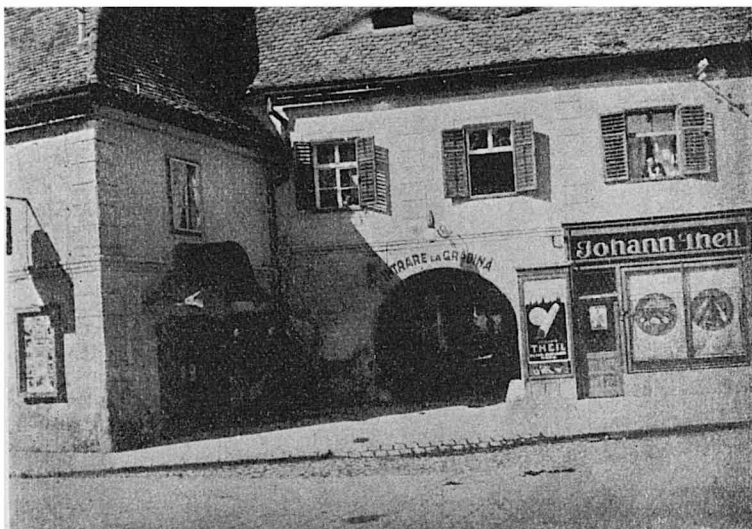
Cușcu prof. 1 r. Zanaria

Portretul casei parohiale a bisericii evanghelice,
Piața Huet Nr. 1

Printre cele mai vechi case ale Sibiului, renovată firește astăzi, dar păstrând liniile fundamentale de altădată, ni se înfățișează cea din strada Avram Iancu Nr. 16 în stil gotic, din al XIV-lea veac. Același stil în formele lui târzii se mani-

festă printr'o seamă de bolți și ganguri din Piața-Mică, prin uși și ferestre ale primăriei, în partea de apus a acesteia, în turnul și sălile cu bolți ale aceleiași clădiri. O ușă gotică din al XV-lea veac, găsim de asemeni în Piața-Mică la Nr. 17.

Stilul renașterii pătrunde însă la rându-i dar își îmbină

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Hanul « La mielul alb ».

uneori caracterele cu goticul agonizant. Suflul renașterii a trecut de pildă peste portalul casei cu Nr. 17 din Piața-Mare în a cărei curte, în stânga, aflăm de asemeni deasupra treptelor unei mici scări, o intrare decorată dela sfârșitul secolului al XV-lea. De mai târziu (1582) e portalul cu triglife și metope din Piața-Mare Nr. 15 precedat cu mult (1502) de admirabilul portal al casei parohale din Piața Huet 1. Apoi însemnăm

casa cu Nr. 23 tot de pe Piața-Mare cu portalul cu arme și cu data: 1652. Renașterii îi aparțin apoi curțile cu arcade în stilul palatelor italiene trecute prin filieră bavareză. Avem astfel curtea din Piața-Mare Nr. 19 cu galeriile din stânga mărginită de înalte și simple coloane rotunde. Cu o fațadă clasică

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Casă în stil baroc în Piața Mică Nr. 17.

zantă e și casa din colțul Căii Cisnădia cu Piața-Mare, prin frontispiciul catului I. În veacul al XVIII-lea pătrunde barocul cu întortochiatele și neliniștitele lui forme. Palatul Brukenthal devine — cum observam de mai multe ori — modelul respectat al stilului. Portaluri cu coloane deasupra cărora se ivește balconul cu fierăria lui ornamentală asemenea palatului de care pomenim, se ivesc la casa fostului tăbăcar Filek,

azi locuința consistoriului evangelic sau la casa lui Brukenthal de pe Avram Iancu Nr. 8, interesantă și prin galeriile ei, ca și

Clădește prof. Tr. Zaharia

Casă cu cariatide și balcon, în str. Mitropoliei Nr. 15

prin ștampa impunătoare a peretelui de sud pe care descifrăm armele baronului; de asemeni la casa lui Brukenthal din strada Turnului 3. Caracteristică operă barocă e apoi casa cu două fațade din Piața-Mică Nr. 17 sau Piața Huet Nr. 18, cu fron-

tispiciul ei cu console, din păcate nevalorificată în spațiul înghesuit din care crește. E apoi interesantă casa cu portalul cu puternice cariatide în chip de femeie susținând un balcon, de pe strada Mitropoliei 15

Fără vreo însemnătate artistică, trebuiesc totuși citate pentru vechimea lor « casa albastră » de lângă palatul Bruken-thal, cea vecină acesteia din al XVI-lea veac și palatul Uni-versității săsești din al XV-lea. De asemeni hanul « La Mielul Alb » (Zum weissen Lamm) din strada Faurului care ascunde firide și galerii de o structură mai mult rurală.

PARCURI ȘI GRĂDINI

Construit ca o cetate și păstrându-și acest caracter până în al XVIII-lea veac, Sibiuul nu putea închide între severele lui ziduri largi spații înflorite în parcuri și grădini. Sentimentul naturii trăia însă intens în sufletul localnicilor care erau nevoiți a-și cultiva grădini cu flori și fructe în afara zidurilor, pe pământul lacurilor ce înconjurau odinioară cetatea, riscând așa cum s'a și întâmplat de altfel, să le piardă la prima invazie dușmană. Abia cea de-a doua jumătate a veacului al XVIII-lea aduse prin influență vieneză, gustul pentru grădini și parcuri înlăuntrul orașului care nu mai putea fi socotit ca o cetate. Baronul Bruken-thal dădu și pe acest tărâm, tonul. Reședința lui de vară din Calea Turnului Roșu Nr. 3 a înflorit printre cele dintâi parcuri ale orașului. Mari vase de piatră înghirlandate le împodobeau. Ele se află azi în Parcul Arinilor. Dar grădina castelului din Avrig cu glorieta ei, cu grațioasa căsuță de vânătoare și cascada voioasă încerca o modestă transplan-tare a Schönbrunn-ului vienez. Gustul sentimental al înce-putului celui de al XIX-lea veac impunea grădinilor o roman-țioasă atmosferă, cu artificiale ruini, cu mici cascade, cu terase,

cu alese priveliști naturale. O astfel de alcătuire a izbutit a-și închea un alt membru al familiei Brukenthal pe locul de azi al

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Zid și alee a cetății în fața Spitalului public.

parcului Asociațiunii. Urmele movilei artificiale construite din stânci se vedeau încă până mai ieri. Grădinile sibiene adăposteau adesea oranjerii după gustul atât de răspândit al apusului. Una din ele avea pe acea vreme nu mai puțin de 70 de lămâi.

Grădinile și parcurile publice sunt daruri mai noi cerute de spiritul democratic al veacului trecut. Printre cele mai vechi avem de citat Promenada alcătuind și astăzi unul din colțurile caracteristice ale Sibiului cu cele trei turnuri ale fostelor bresle, cu zidurile roșii ale citadelei, cu arcurile rotunde ce le străbat.

parcului Asociațiunii. Urmele movilei artificiale construite din stânci se vedeau încă până mai ieri. Grădinile sibiene adăposteau adesea oranjerii după gustul atât de răspândit al apusului. Una din ele avea pe acea vreme nu mai puțin de 70 de lămâi.

Grădinile și parcurile publice sunt daruri mai noi cerute de spiritul democratic al veacului

Urmele fostului templu al Concordiei se mai zăresc încă, și s'au păstrat neatinse tabla de marmoră roșie închinată unui colonel cu merite urbanistice ca și monumentul fostului împărat Francisc înălțat la 1829. Loc de întâlnire a lumii elegante de altădată, promenada a ajuns astăzi mai ales parcul preferit al pensionarilor. La umbra zidurilor își plâng ei un trecut ce nu se mai întoarce, dar și mizeria salariilor minuscule. Se spune de aceea cu drept cuvânt locului « zidul plângerii » învăluindu-l astfel în iedera amintirilor biblice.

Parcul orașănesc din fața Asociațiunii ca și Parcul Unirii pe un loc nu de mult râpos, sunt astăzi modernizate și se înfățișează cochet ca și parcul gării.

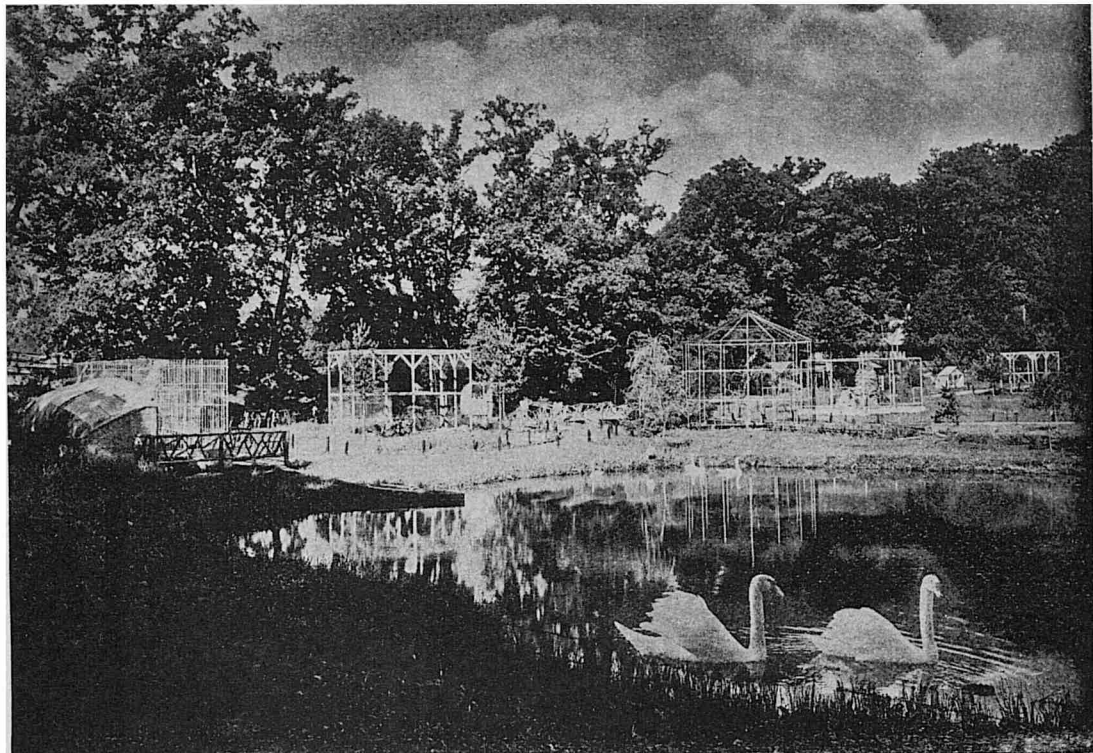
Adevărata podoabă a grădinilor sibiene o alcătuește însă Parcul Arinilor cu vasta lui suprafață (1.100 m/200 m) cu cele două mari alee — una pe malul pârâului alta pe canalul Școalei de înnot —, construite încă dela jumătatea veacului trecut și care se întâlnesc la « steaua », miniaturala piațetă ce desemna altădată din straturi o stea de flori. Parcul Arinilor își are farmecul lui netăgăduit. Mâna civilizatoriel-a lucrat cu vădita grije de a nu tulbura cu totul înfățișarea luxuriantă a vegetației năvalnice. Intre copacii bătrâni, largile poene din care izbucnește vioaie mătasa verde. a ierbii, odihnesc domol privirea.

Pe aleele parcului au colindat altădată inspirate, umbrele unui Coșbuc, Gh. Dima sau Octavian Goga. Un bust al lui Eminescu măiestrit așezat în perspectiva unui colț de parc, se ivește astăzi pe locurile pe unde umblau visând creatorii citați.

DUMBRAVA

A pomeni Sibiul fără a rosti numele până în depărtări răspândit al Dumbrăvii a devenit de mult cu neputință. Străinii cari n'au poposit niciodată pe aceste meleaguri îl

Foto Fischer

Dumbrava Sibiului.

cuosc și-i încheagă fînța din seva unei tulburătoare fantezii. La o depărtare de numai $\frac{1}{2}$ oră de oraș spre Sud-Vest, pe drumul plantat al șoselei Rășinarilor sau pe cel cu mult mai pitoresc al Subarinilor, pe jos sau în cutiuța tramvaiului semănând a jucărie, ajungi în renumita Dumbravă ce ocupă astăzi — cu largul ei pătrat de 716 ha — o parte din terasa deluvială ce se întindea până la marginea orașului de sus. Pădure de stejar mai ales împăcând ca și parcul arinilor cu deosebită grijă mâna omului ce a semănat-o cu alei, cu sălbăticia firii, încercuind limpezimea unui lac ce pricinuește bucuria localnicilor, Dumbrava e locul preferit al plimbării sibiene însemnând aproape cât o excursie. Atracția unei mici grădini zoologice de sub oblăduirea Uzinii Electrice a orașului mărește farmecul pădurii și chiamă necurmat curiozitatea drăgălașului popor al copiilor.

Viața veselă a Dumbrăvii a început abia în al XVIII-lea veac sub stăpânirea de odinioară ce năzuia strămutarea aci a plăcutelor petreceri în natură ale Vienei. Serbări, maialuri cu sgomotoase distracții și spumoasă voie bună, au răsunat de atâtea ori printre bătrânii stejari. Un fel de mic Prater vienez cu scrâncioabe, menajerii, panorămi și crășme s'a înche-gat pe încetul aci. După unire, la serbările primăverii a început să apară tot mai numeros poporul românesc al cartierelor pornind apoi împreună cu intelectualii și școlile urbei, noile maialuri ale voioșiei noastre tradiționale sub umbrar de codru verde.

IMPREJURIMI

BURGURI ÎNTĂRITE, BAZILICI ROMANE ȘI... CIREȘI INFLORIȚI LA CISNĂDIA ȘI CISNĂDJOARA

Nu departe de Sibiu, la o jumătate de oră cu autobuzul spre Sud-Vest, drumul ne duce spre pitoreștile așezări ale Cisnădiei și Cisnădioarei. Puternicul romantism al peisagiului desfășurând munți cu coaste abrupte, cu o luxuriantă vegetație uneori, cu colțuri pleșuve de stâncă alteori, cu valea ce se îngustează ascuțit spre Cisnădioara închizând ca într'o strămtă căldare casele satului în timp ce pe un spațiu mai larg se întind locuințele cu aspect orășenesc ale Cisnădiei, își crește înrăurirea prin burgurile întărite ale evului mediu și prin cele două basilici fortificate dintre cari cea a Cisnădioarei are o poziție neîntrecută pe o coamă de munte.

Burgul și biserica Cisnădiei alcătuiesc o puternică cetățuie dezvoltată pe bazele unei basilici romanice cu un masiv turn spre vest, încă din secolul al XIII-lea. Întăriturile datează din vremea năvălirii Turcilor mai ales — veacul al XV-lea — când s'au introdus și modificările gotice ale vechiului stil romanic complicând impresia unitară a spațiului dinainte. Ziduri înconjurătoare tăiate de rotunde arcade dau alături de blocurile turnurilor, înfățișarea unei cetăți pe care Turcii n'au putut-o cuceri la 1658.

Mai pitorească prin poziția ei e desigur basilica Cisnădioarei pe muntele Sfântului Mihai, înălțându-se îndrăzneț din vegetația

pădurii spre țările singuratece ale cerului, între vârfurile munților din jur. Stăruie și ea aci tot din al XIII-lea veac

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Biserica-burg din Cisnădia.

în același stil romanic ca și basilica Cisnădiei, cu nave dreptunghiulare terminate cu abside semicirculare. Mici ferestre cu arcuri rotunde deschid sfios zidurile. O clădire cu o înfățișare primitivă mai mult, a cărei valoare artistică doar portalul și arcadele oarbe din stânga și dreapta lui, o cresc. In cutele zidului ce se adâncesc ca

niște trepte verticale, svelte coloane simple cu capiteluri variat împodobite susțin arcurile semicirculare ce se succed deasemeni în adâncimea timpanonului.

Locuitorii celor două așezări de care vorbim—sași mai ales—și aduc și astăzi vieța lor harnică de meșteșugari, crescători de

vite, dar mai cu seamă de cultivatori de pomi fructiferi. Grădinile Cisnădiei sunt peste tot vestite. Primăvara gingașele flori roze sau albe îmbracă în neîntrerupte ghirlande dealurile verzi orchestrând o suavă simfonie a înfățișărilor grațioase și idilice ale firii. Fără să vrei, gândul te duce îmbătat spre parfumatele versuri ale lui D. Anghel cântând epitalamul lunar al florilor:

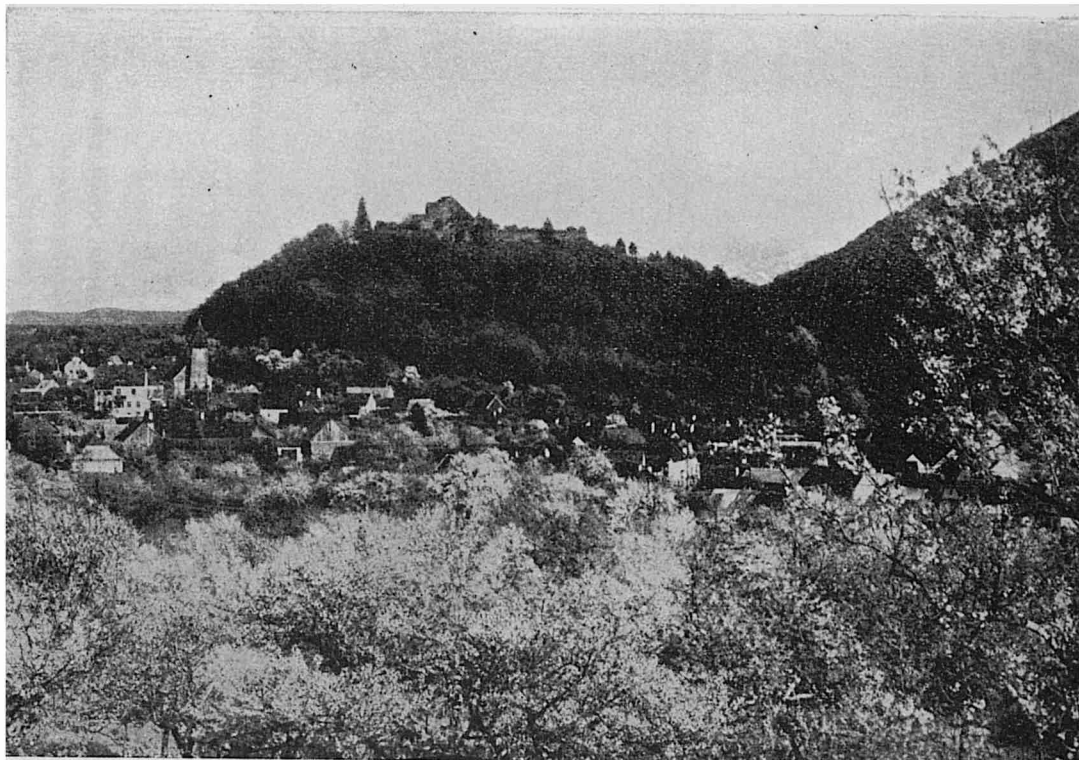

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Cisnădioara.

*Cu legănări abia simțite și ritmice, încet, încet,
Pe pajiștea din fața casei, caișii, zarzării și prunii,
Investmântați în haine albe se clatină în fața lunii,
Stând gata parcă să înceapă un pas ușor de menuet.*

*Se cată ram cu ram, se 'nclină, și 'n urmă iarăși vin la loc,
Cochetării și grații albe, și roze gesturi, dulci arome,
Imprăștiie în aer danțul acesta ritmic de fantome,
Ce-așteaptă de un an de zile minuta asta de noroc.*

Foto Fischer

Burguri, bazilici și cireși înfloriți la Cisnădioara.

OCNA SIBIULUI

La 12 km de Sibiu, spre miazănoapte-răsărit, între ondu late dar și abrupte dealuri, se ivesc așezările Ocnei-Sibiului în preajma salinelor și lacurilor sărate a căror exploatare începuse încă din epoca romană alături de Uioara, Turda, Jabenița lăsând urme și azi vizibile. Dintre cele 15 lacuri de astăzi doar 6 sunt folosite și poartă numele lui Horia, Cloșca, Crișan, Brâncoveanu, Očnița și un mic lac pentru copii. După cum se vede numiri glorioase ale istoriei ardele-nești dar și ale domnului muntean cu atâtea legături în Ardeal, dela Sâmbăta de Jos și până la această Ocnă a Sibiului cu o biserică ce se crede a fi fost zidită de Mihai Viteazul spre a fi restaurată apoi de generosul Constantin Brâncoveanu ce i-a dăruit și marile ei icoane, și al cărui chip îl are cucernic zugrăvit.

De o înfățișare cu totul modernă astăzi, cu somptuoase vile, cazinouri, terase, cu un parc odihnitor pe ale cărui alei se plimbă cu lenevoși și voluptoși pași «fericiții soartei», Ocna-Sibiului nu stăruie totuși mai puțin pe aceleași străvechi locuri pe unde călcau odinioară muncitorii romani ai salinelor, legând de-apururi această omenească așezare de albul dar al pământului.

PE MELEAGURILE MĂRGINENILOR

Cetățui românești de totdeauna

Săliștea Sibiului

Din binefacerile stăpânirii s'au înfruptat în cele trecute vremi, Sașii mai cu seamă. Venituri din cele mai mari în visteriile lor intrau, cu osteneala adesea neștiută a mulțimii de românași ce împânzeau plaiurile Sibiului alcătuiind

«mărginimea». Cu ele durau Sașii cetății, lăcașuri de închinăciune, zideau sate și orașe cu apuseană înfățișare. Coboriți din munți în care-i svârliseră vremurile de cruntă băjenie ale veacului de mijloc, românii s'au lăsat molcom pe plaiuri și văi pe colinele de miazănoapte ale Carpaților, și după ce au trăit loialtă cu blândețe neamuri ale slavilor pe care i-au topit în plămada daco-romană, s'au iscat pe nesimțite ca popor vrednic și înzestrat în preajma sașilor colonizatori. Dacă cei din urmă și-au putut dura — cum spuneam — cetății de piatră și zid, mulțimea anonimă a românilor și-a dăltuit suflet de aramă să poată face față prigonirilor de tot soiul cu care o vitregă soartă i-a cunutat parcă. Din rădăcini milenare înfipite adânc în crăpături de stânci, din asupriri ce nu mai conteneau, s'au oțelit neînfrânt românășii mărginimii, și strădania lor a prins în mândre așezări de sate, — cetății românești de totdeauna — pe care nicio vijelie a trecutului, nici vreuna viitoare nu le va clinti. Sunt cuiburi ale românismului în cari au crescut necurmat între stânci și repezi pârâiașe de munți, sub cer înalt boltit deasupra, vlăstare ale unui neam viguros, statornicit deapururi aci. În fruntea tuturor se ivesc Săliștea și Rășinari.

Cea dintâi își adună casele odinioară risipite pe dealuri, în străzi cu o înfățișare orășenească astăzi sau în jurul unei mari piețe pavate, mărginită spre miazănoapte de râul Săliștei dincolo de care se înalță adevărate clădiri urbane ce adăpostesc școala comercială sau cea de menaj, după cum în alte părți ale târgului se ridică arătos gimnaziul, școala primară sau edificiile primăriei, judecătorei, băncile ș. a. Săliștea e în mare parte astăzi urbanizată ca un rezultat firesc al evoluției unui sat bogat plin de inițiative civilizatorii. A-l urmări deci în înfățișările lui contemporane e mai puțin interesant decât a-i scormoni trecutul ce pălpâie încă roșietic sub cenușa vremurilor.

Fără știri limpezi dinaintea veacului al XIII-lea, doar derivările filologice ne mai dăruiesc indicațiuni¹⁾. Numele Săliștei va fi fost de origină slavonă însemnând « ținut bun de locuit » cum slave sunt și alte numiri ale hotarului de aici: Tarnița, Copăcel, Mogoradia etc., aflându-se însă alături de ele și nume curat românești: Valea Muierii, Fântâna Mărului, Dosul Corbului ș. a. A fost mai întâiu un sat plăieșesc de munți, proprietate a unui castel întărit cu numele de Salgo despre care se pomenește într'un document dela 1265, de mult dă-râmat însă. Pe aici străjuiau Săliștenii hotarele de unde le-a venit numele de mărgineni. Când se întemeie în a doua jumă-tate a veacului al XIV-lea ducatul Amlașului, Săliștea îi fu trecută sub stăpânirea pe care curând o luară domnii Țării Românești începând cu Mircea cel Mare. Satul avu deci dintru început parte de oblăduire de frați și dârzul său românism și pe această cale, se va fi făurit. Curând însă apropierea Sașilor se făcu tot mai simțită cu certuri și hărțuieli ce nu se mai isprăveau. Căci coloniștii regilor unguri socoteau că a lor e tot pământul cât se întinde până la munți, ba și pășunile de pe coama acestora. La 1585 se încheie prima învoială mai de seamă dintre români și sași ce dăinui până în veacul al XVIII-lea, prin care primind să plătească universității săsești unele dări, nu cedau totuși nimic din vechea lor organizare pe bază de obicei al pământului. Dar în această din urmă vreme, sașii se străduiră să iobăgească pe Săliștenii liberi ceea ce trebui să ducă la adevărate răscoale ca cea din 1774 în care interveni și armată. Certurile nu încetară nici în al XIX-lea veac când sălișteni ca Oprea Milea și Petru Zeic (1824) se duseră până la împăratul din Viena. Abia desființarea către sfârșitul secolului a Scaunelor săsești curmă cel puțin juridic secularele nefnțelegeri.

---

¹⁾ I. Lupaș, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște*, 1903.

Vremuri grele îndurară Săliștenii și în timpul și din pricina unirii religioase la care trecuseră mai întâiu cu toții după vrerea popilor și a stăpânirii, dar pe care o părăsiră apoi pe încetul când asupra se mai îndulci. După atâtea svârcoliri, ortodoxismul își refăcu puterile zdruncinate cari se întrupară în bisericile târgului și anume: în biserica din Gruiu și cea Mare.

Puțin prielnic agriculturii, pământul săliștenesc îndemnă de mult pe locuitori să trăiască din creșterea vitelor și oierit, care până pe la 1880 aducea — la propriu și figurat — laptele și mierea satului. Au fost vremuri când Săliștenii stăpâneau 25 de munți — dintre care unii și în vechea țară care nu avea hotar pentru ei — iar turmele lor străbăteau până în sudul Rusiei și în Balcani. De pe aceste timpuri vor fi ieșit vorbe ca acestea:

*Săracă pălărie
Tu tot tragi a sărăcie,
Doar căciula cea buhoasă
Aduce de dulce 'n casă.*

În care se șficiau ascuțit năzuința înnoitoare a orașului față de rodnicul oierit.

Către sfârșitul veacului trecut însă, trecură și vremile bune ale păstoritului patriarhal, ceea ce nu frânse deloc sufletul întreprinzător al mărginenilor. Meșteșugul și negustoria îi atrase de timpuriu, cojocarii Săliștei ajunseseră de pildă vestiți, iar țesăturile femeilor renumite. Negustorii lor depășiră cu mult târgul și se așezară în orașele de dincolo și de dincoace. De pretutindeni pe unde se statorniceau, gândul se înapoia credincios spre leagănul satului pe care — prin reuniuni și asociații de tot felul — îl refăceau în mod ideal. Impânziți astăzi pe tot cuprinsul țării ca și oierii de altă dată, pe ori unde s'ar afla, în orice stare ar petrece, orice slujbă ar fi având,

ei nu uită nicio clipă că aparțin aceleiași trunchiu săliștean pe care nici spațiul, nici timpul nu-l pot doborî. Mărgineanul e oricând și ori unde mai presus și înainte de toate, mărginean. Cu un simț realist excepțional, el se adaptează cu măiestrie și celormai înalte situații pe care le înfruntă senin și sigur pe sine chiar când nu-l ajută puterile. Nu e de mirare deci că succesul fi surâde stăruitor.

A vorbi însă despre Săliște și Sălișteni fără a alinta frumusețea femeilor locului sau a

Foto Fischer

Sălișteancă.

lăuda portul lor vestit, s'a dovedit de mult cu neputință. Și spre a nu strecura păreri subiective care ar putea să se depărteze de judecata comună, să dăm și noi ca și Silvestru Moldovan odinioară, impresiile unui străin despre Săliștence.

Iată cum le descrie Bergner: «Formele corpului lor sunt proporționate, părul este uneori bălai, mai mult însă negru, ochii au adesea o strălucire pasionată, trăsăturile feței sunt fine; ele au fața roșie ca sângele și albă ca spuma laptelui. Grație desăvârșită, fineță în trăsăturile feței, dispoziție fermecătoare, conștiință despre frumusețea lor, amabilitate răpitoare și mai presus de toate o vioiciune atrăgătoare »¹⁾. Portretul străinului aparținând unei epoci trecute e — după cum se vede — idealizat, mărturie mișcătoare a frumuseții fizice și sufletești a Săliștenței pe care din păcate astăzi «civilizația» a mai ofilit-o. Cât despre portul săliștenesc mai e necesar oare să-i descriem antitetica armonie a negrului cu albul, variațiile lui inspirate de vârstă și sex pe care toată lumea le cunoaște, admiră și imită ca pe definiția însăși a portului național?

În apropierea și la apusul Săliștei răsar mândre alte trei sate ciobănești: Poiana, Jina și Rodul, între care cea de-a doua la 985 m înălțime e dintre comunele Ardealului cea mai sus așezată. În Poiana-Sibiului strălucesc și astăzi — albe ca laptele — fețele oierilor sub căciula lor buhavă și lungul lor cojoc mișos.

Rășinari

Cea de-a doua comună frunțasă a mărginimii — Rășinari — la miazăzi și apus de Sibiu, dincolo de pădurile Dumbrăvii până în preajma cărora li se întind hotarele, își adună casele înghesuindu-le strâns legate unele de altele, cu ulițe înguste de parcă ar vrea în fiecare clipă să înfrunte un dușman nevăzut. Pe o suprafață de 2 km² între Cisnădioara la răsărit

---

¹⁾ S. Moldovan, *Ardealul*, 1911.

Foto Fischer

Privești asupra Rășinariilor.

și Poplaca la apus, satul coboară colinele spre miază-noapte și răsărit, de-a-lungul celor două văi mai mari ale locului, pe lângă Râul Caselor și Șteza ce desemnează lungimea străzilor principale pe care cad numeroase ramuri de hudîțe urmând sinuozitățile capricioase ale reliefului.

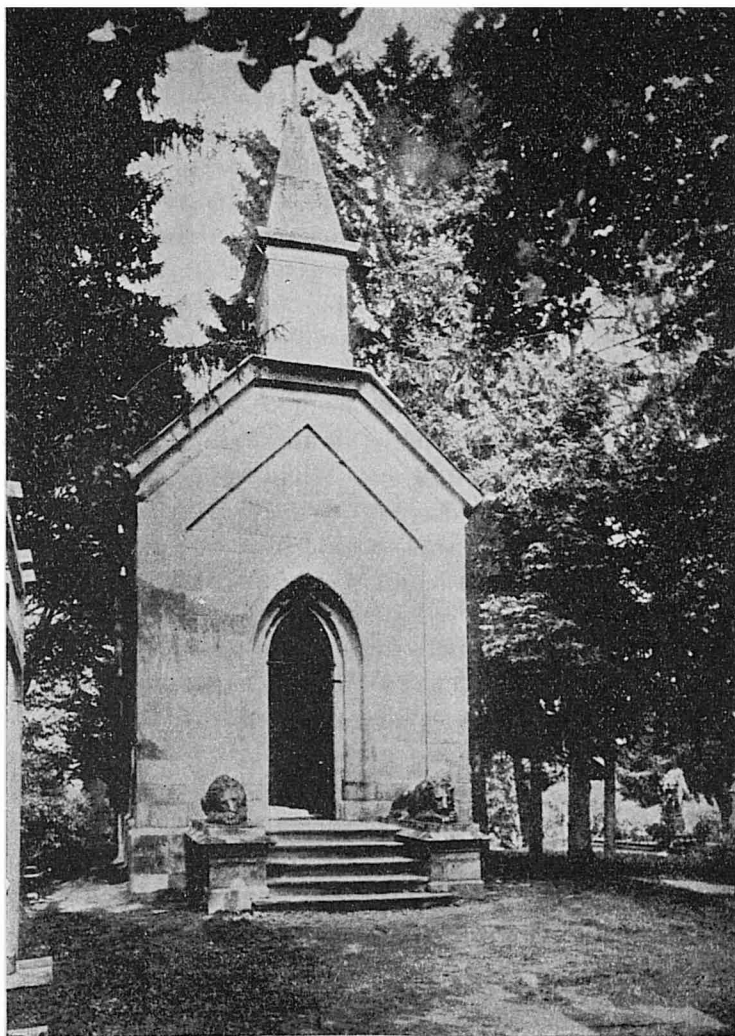
Biserica nouă cu mausoleul lui Șaguna și cimitirul din juru-i domină de pe creastă așezarea Rășinarilor întrupând fizic simbolul lor spiritual. Focar al românismului totdeauna, din încețate vremi dinaintea poposirii coloniștilor sași, cu documente ce-i pomenesc ființa încă de pe la 1204, cu o străveche stăpânire a domnilor munteni Radu Vodă și Mircea cel Bătrân, cu un trecut înfierbântat de lupte împotriva sașilor sibieni ce încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea năzuiau să-i iobăgească și pe ei ¹⁾, Rășinarii au înfățișat și mai continuă a fi și astăzi — prin excelență — leagănul unei rase mândre și libere.

În jurul plămădei lor, românii risipiți ai ținutului s'au strâns totdeauna ca la sânul humei strămoșești. Când asaltul cetelor românești se clătina în fața zidurilor Sibiului, către Rășinari se îndreptau ele în pelerinajiu de creștere a puterilor spirituale. Aci au trebuit să-și caute lăcaș primii episcopi de după unire — Ghedeon Nichitici și Gh. Adamovici — într'obiată casă de țară, în cadrul unei simplități într'adevăr biblice amintind cu duioșie zorile înseși ale vieții lui Isus. Un mic muzeu sfințește astăzi această aleasă moștenire.

O vieață religioasă deosebit de firească, de naturală evlavie fără prea cutremurător misticism dar de o primitivă sănătate sufletească s'a desfășurat totdeauna aci între munți și dealuri. O veche biserică în stil bizantin restaurată între 1726-58 în

---

¹⁾ Vezi bine alcătuita monografie a lui V. Păcală, *Rășinariu* (1915), una din primele lucrări de acest fel.

Mausoleul lui Șaguna la Rășinari.

Foto Fischer

chiar mijlocul satului, una mai nouă dela 1818 în stilul renașterii târzii, o mai mică biserică unită și în sfârșit o alta în Râul-Sadului mărturisesc legământul Rășinărenilor cu Domnul. Mitropolitul Andrei Șaguna săvârșea odinioară aci marile acte solemne pe care lipsa unei catedrale sibiene le făcea cu neputință în cetate. El însuși fusese aci uns ca mitropolit. Era așa dar foarte firesc ca prin limbă de moarte să-și aleagă în Rășinari locul criptei de veci: un mausoleu străjuit de lei simbolici ai evangheliei înlăuntrul căruia un bust alb amintește impunătorul chip al aceluia « popă frumos și aspru » cum îi spune tradiția rășinăreană.

Păstorii sufletești ai satului au fost totdeauna « apostoli » ai neamului, « magi », « vestitori ai unei vremi ce va să vie », incendiatori ai inimilor răzvrătite așteptând « clipa răzbunării sfinte », cum îi descrie Octavian Goga, fiul Rășinarilor. Țineau în mână Crucea, dar și spada, cărturari dar și ostași neînfricați ai neamului acestuia de munteni. Din șirul lor s'au desprins figuri ca Sava Popovici ca și familia Barcianeștilor, oameni ai cărții dar și ai voinții. Oct. Goga însuși « înfricoșatul crainic, izbăvitorul durerilor străbune » a izbucnit din acest colț de margine, cu duritate de stâncă și temperament de vulcan. Energetic mai mult decât poetic, mistuit de « duhul răzvrătirii negre », cu verb mesianic de profet, în sufletul lui s'au rostogolit totdeauna apele iuți ale Rășinarilor.

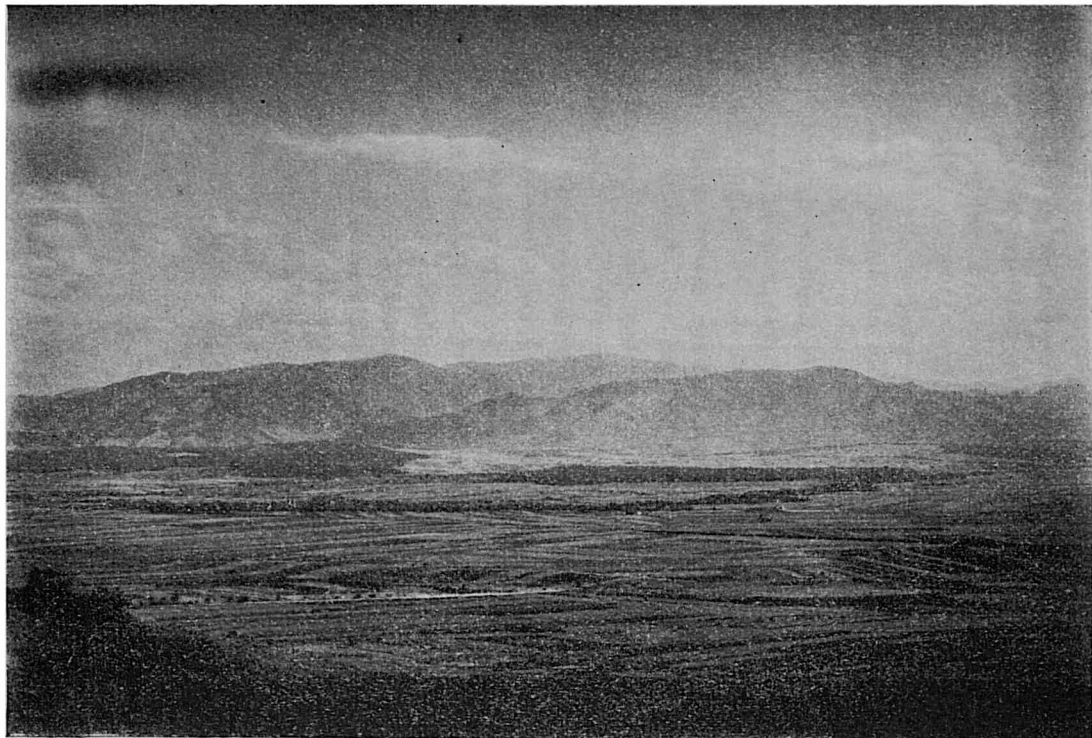
PE CRESTELE DIN JURUL SIBIULUI

Toate omeneștile așezări mai sus pomenite, Săliștea, Rășinari ca și Cisnădia, Cisnădioara, Orlatul sau Ocna-Sibiului sunt deopotrivă adăpostite pe vastul șes al Cîbinului cu o suprafață de vreo 340 km². La marginile lui spre miazăzi și apus

se înalță în năvalnice șiruri neîntrerupte, uneori cu piscuri golașe sfredelind cerul, alteori cu încovoiate spinări de păduri seculare munții Cibinului purtând numele râului ce străbate și orașul. Mai spre apus, spre Petroșani se profilează cu o altă semeție munții Sebeșului, iar spre stânga Lotrului coamele cu acest nume până la vârful Coziei.

Din Sibiu pornind, șoseaua se desfășoară ca o panglică albă printre mătășurile verdeței plaiurilor și grădinilor cu grijă și pasiune cultivate până la Cisnădia de unde printre dese păduri urci Măgura spre a coborî apoi de-a-dreptul în Rășinarii cari — pe altă parte — te duc înapoi spre Dumbrava Sibiului. Dar Cisnădia te mai îmbie și pe alte căi, te îndeamnă de pildă să iei în piept vârful Prejbei (1.475 m) dincolo de Sadu, de unde cu privire rotitoare de vultur cuprinzi cu simțământ de domnească stăpânire — toate crestele din jur. Țelul atenției turistice îl alcătuește însă de sigur *Păltinișul* la 32 km de Sibiu, la 1.403 m altitudine, una din cele mai prețuite stațiuni alpine ale țării. Pe drumul Rășinarilor, pe serpentinele ce învâlesc când cu mari și plăcute ocoluri, când cu neașteptate întorsături muntele adesea abrupt și cu prăpăstioase cline, te apropii de Păltiniș, de multe ori cu impresia că urci în împărăția norilor. Odihnitoare, cu o profundă singurătate pe care n'a fărâmat-o încă larva târgoveților parveniți, cu un aer ce te absoarbe în valurile purității lui albastre, cu creste încremenite într'o geologică tăcere, priveliștea Păltinișului îți toarnă în suflet pe îndelete dar necurmat, obsedant aproape, amara aromă a versurilor lui Goethe:

*Über allen Gipfeln,
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürrest Du*

Foto Fischer

Spre crestele Cibinului,

*Kaum einen Hauch ;
Die Vöglein schweigen im Walde
Warte nur, balde,
Ruhest auch Du.*

în care așteptarea înspăimântată a iremediabilei fatalități tulbură puțința unei olimpice contemplări.

Sanatorii civile și militare, case de sănătate, adăposturi pentru turiști se înșiruie de-a-lungul drumului principal, lăsând libere de orice așezare omenească sălbaticile cărării ale munților. Spre miazănoapte la o oră de mers pe jos se deschide minunat, luminișul și poiana Șantei cu câteva case de odihnă pe care cu adevărat se așterne liniștea binefăcătoare a înălțimilor.

Păltinișul te îndeamnă apoi spre munții Cibinului cu largi și comode platouri, a căror ascensiune încântă fără a înfricoșa. La un ceas de drum, iată se ivește Poiana Satanei (1356 m) sau Onceștii (1.714 m), Găușoara (1.655 m) și mai departe Beșineul (1.963 m) și Bătrâna (1.912 m). Răsar apoi pe rând ca uriașii din poveste Cioara (1.773 m), Crăciunița și te întâmpină în sfârșit mult mai distanțate cheile Cibinului.

Când însă farmecul munților te-a răpit cu adevărat, când eliberat de vestmintele civilizației simți tot mai mult nevoia coborârii în pură primitivitate, vrăjit pe de-a 'ntregul, te înfunzi tot mai adânc în păduri și iei drumul lung al Negovanului (1.542 m) sau pătrunzi până în preajma lacurilor Cibinului la aproape 2.000 m înălțime ori depășind piscurile toate te încumeți pe Cindrelul cel cu 2.245 m, pe Piatra-Albă cu 2.180 m sau Frumoasa cu 2.205 m. Mai departe spre Petroșani se desfășoară coamele despletite ale munților Sebeșului în care te poți adânci până la Bistra-Păltinei și apoi prin Surianul sau vârful lui Petru, spre Lonea.

Foto Flecher

Cheile Cibinului.

Și vraja stăruie mai departe în suflet și te poartă spre munții Lotrului și Coziei dincolo de Șteflești, de unde — de pe vârful Coziei — o priveliște magnifică îmbrățișează piscurile Cibinului până în Parâng sau până pe crestele îndrăznețe ale munților Făgărașului. Numai de pe o culme sfințită de o mănăstire se pot desvălui astfel de dumnezeiești peisagii.

DIN CELE TRECUTE VREMI

SIBIUL DE-A-LUNGUL VEACURILOR

Ctitoriile sunt totdeauna învăluite în ceața visului și a legendei. Privirea ascuțită a istoricului nu izbutește decât arare să despice pătura groasă a tainei ce înconjoară începuturile. Doar flacăra fanteziei sburdă zglobiu de nimeni tulburată.

Când și cine va fi fost întemeietorul urbei, din care părți și cu câtă strânsură de oameni va fi venit, cum va fi arătat cea dintâi omenească așezare, iată întrebări la care numai cu greu și numai în parte, strădania istoricului poate răspunde. Era dar foarte firesc ca legendele să năpădească de pretutindeni mulțumind setea de cunoaștere a omului din popor. S'a iscat astfel vorba că satul de odinioară ar fi fost întemeiat de un patrician sărăcit din Nürnberg — pe nume Hermann — care-și părăsise stăpâna, soția regelui Ștefan al Ungurilor. Cele dintâi colibe, el le-ar fi ridicat încă de pe la anul 1000. Mai isteată e însă o altă vorbă. Printre coloniștii ce se îndreptau spre sudul Ardealului s'ar fi aflând și un foarte deștept cioban care ceru conducătorilor cetei să-i dea numai atât pământ cât cuprinde pielea unui bivol. I se făgădui. Ciobanul o luă înaintea celorlalți tovarăși de pribegie și când ajunse pe locul de azi al Sibiului, tăie pielea în fire atât de subțiri că putu îmbrățișa cu ele toată vatra de mai târziu a urbei. Când conducătorul îl ajunse de pe urmă, se așeză și el pe același loc care-i plăcu. În sfârșit aprinsa imaginație populară mai are

încă o lămurire de dat. Un oraș cu turnuri atât de impunătoare, cu o catedrală uriașă, cu case mari și grele, nu putea fi ctitoria unor oameni de rând. Numai uriașii basmelor erau în stare de așa ispravă. Și astfel se crezu că prin părțile locului au trăit într'adevăr goliași despre care se spunea că aveau un pas ce se întindea dela gimnaziul evanghelic până la biserica din față.

Istoricește vorbind însă, întemeierea Sibiului e o faptă a coloniștilor sași ce veneau din ținutul Rinului și se așezau pe locurile mănoase ale vechii Dacii, pe la jumătatea veacului al XII-lea. În isvoarele vremii, în cele ale începutului secolului al XIII-lea se pomenește de Hermersdorf la 1223 și apoi de o « villa Hermani ». Pe la sfârșitul veacului al XII-lea însă avem o știre privind satul, care ne vine dela regele Bela al III-lea. A fost o mică așezare omenească pe lângă drumul Gușteriței, în spatele bisericii burgului ce se ridica pe o colină — pe locul catedralei luterane de astăzi — spre a alcătui un mai bun adăpost locuitorilor din vale. Trei căi duceau de jos spre cetățuie.

Înainte jumătății celui de al XIII-lea veac, plăpândul strămoș al Sibiului de azi trecu prin greul foc al încercărilor. Tătarii cu hoardele lor asiatice îl pustiuă. În locuitorii rămași clocotea însă dorul reînvierii și hotărîrea neclintită de a stărui ca străjeri la hotare. Așa se lămurește desvoltarea pe care după groaznica năvălire o luă satul. Calea Gușteriței pe care se rânduiseră primele case, îndemnă la noi clădiri ce se apropiară tot mai mult de locul de azi al gării. O mănăstire a dominicanilor se afla pe aci cu biserica sfintei Cruci, iar mai înlăuntru în colțul de azi al străzii Sării o alta a minoriților cu biserica Sfânta Elisabeta. Lacul ce împânzea cu mlaștini pământul din spatele bisericii burgului fu secăt și o mulțime de uliți strămte apă-rură încă din această vreme.

În veacul următor privesc se îmbogățește. Satul ia tot mai limpede înfățișarea unei cetăți. Cea de-a treia centură de întărituri le întregeste pe celelalte două, mai dinainte ridicate. De-a-lungul zidurilor de apărare se ivesc — în orașul de sus — cele dintâi patru mari străzi ce-și revarsă apele în Marele Ring: Strada Mitropoliei, strada Regele Mihai I, apoi strada Avram Iancu, strada Regina Maria. Vieța începuse a forfoti mai avântat. 19 bresle cu 25 meșteșuguri alcătuiau înfățișarea muncitorească a locului. Nicio mirare dar că satul deveni pe la 1360 oraș și că acum viitorul îi era asigurat. Nu însă fără a lua seama la valurile țărănilor români din jur. Cetatea și scaunul Sibiului încheiară de aceea un contract cu satele de munte ce le înconjurau (1383) și de unde le veneau bogățiile.

Al XV-lea veac înscrie în cronica urbei o dată hotăritoare. Evoluția spre oraș¹⁾ se desăvârșește acum. Agricultorii îmbrățișează tot mai vădit meșteșugurile. Negustorii sibieni se duc până la Praga, Viena, Danzing, Hamburg dar și în Levant și țările românești. O numărătoare a caselor din 1458 adună 893 de gospodării. Opera de clădire continuă într'un ritm viu. O nouă centură cuprinde acum între zidurile ei și orașul de jos. La sfârșitul veacului, Sibiul devenise o cetate desăvârșită de tipul semenelor ei medievale. E de asemeni vremea care creiază unul din cele mai de seamă monumente ale orașului: Catedrala Sașilor. Vechea biserică în stil roman închinată Sf. Marii de pe colina Burgului devenise prea mică spre a adăposti mulțimea în creștere a locuitorilor. O seamă de capele se construiește de aceea în jurul ei, dar nevoia unei clădiri monumentale

---

¹⁾ A apărut de puțină vreme și deci n'a putut fi folosită pentru lucrarea de față, o foarte laborioasă «monografie istorică și tehnică» a d-lui Ing. Gh. Brânduș: «Alimentarea cu apă a orașului Sibiu». (1940, pag. 97).

se impuse tot mai mult. La 1471 catedrala își desfășură înalt, dar și masiv, legat de pământ, aripile turnurilor și zidurilor cu înfățișare de forturi pe locul fostei biserici a burgului.

Cel de al XVI-lea veac făurește mai departe chipul orașului. La 1510 numărul caselor crescuse cu peste 400. Întărirea cetății rămâne preocuparea cea mai de seamă a urbei. Se clădesc noi bastioane ca Haller și cel din str. Ocnei, se construiesc platforme de apărare și se dublează ziduri.

Secolul al XVII-lea desăvârșește fortificarea. La 1699 locotenentul imperial Visconti desemnează primul plan al cetății care avea atunci 39 de turnuri, 4 bastioane și 2 platforme. Întăririle erau complete, lacuri le înconjurau ca să le mărească puterea de apărare, foarte puține grădini înfloreau în afara zidurilor. Evenimentul cel mai de seamă însă îl alcătuiește noua stăpânire a imperialilor către sfârșitul veacului. Cu venirea lor, urbea trece sub semnul altei zodii. Dela micul sat al veacului al XII-lea și până la cetatea de pe la 1700, orașul trebuie socotit ca o creație exclusivă a localnicilor. Burgul bisericii ca nucleu primar, centurile de fortificații, Turnul Sfatului, impunătoarea catedrală, rețeaua principală de străzi atât în orașul de sus cât și în cel de jos apar pe rând de-a lungul a cinci veacuri de strădanii civilizatorii, aci la poarta răsăritului, ridicând un bastion semeț în calea năvalei turcești. E locul însă să amintim din nou că o astfel de operă nu s'ar fi putut încheia fără contribuția anonimă a românilor din jur și fără darurile domnești ale pământului nostru străbun.

Până pe la 1700, Sibiul ni se înfățișează dar, cu chipul lui cel mai adevărat — cetate de piatră și cărămizi mai întâiu — și numai apoi așezare de meșteșugari și negustori. Un aer aspru îi învârtoșa fața încruntată de grija numeroaselor asedii, a

molimilor și a nesiguranței de fiecare clipă. Sufletul locuitorilor se călea și el în același foc al necurmatelor încercări. De aci porcede de sigur caracterul lor închis, tăcut, zăvorit sociabilității, fruntea lor mereu înourată. Vremea noastră a moștenit multe din aceste urme ale trecutului. Alături de clădiri și ruine, ne întâmpină o anume neîmpăcată asprime a oamenilor.

Dar — cum spuneam — stăpânirea imperialilor introduce orașul într'un alt ciclu al dezvoltării lui. Clădiri de o altă înfățișare, cu mai multă grije pentru artă dar și un alt spirit — cel al Vienei — mai sociabil, mai deschis, mai dornic de o viață însoțită. În cel de-al XVIII-lea veac, pătrundem așa dar într'o vreme în care alte vânturi bat, și o altă mentalitate încearcă să înfrângă vechiul spirit al sașilor încremenți în forme reacționare. Catolicismul oficial al imperialilor lovește neîndurat în luteranismul conservator al localnicilor. Este de observat că în ciuda comunității de sânge cu imperialii, sașii i-au privit multă vreme ca pe niște « străini » de care abia cu prilejul revoluției dela 1848 adică peste un veac și jumătate, s'au putut mai mult apropia. Contribuția imperială este — în al XVIII-lea veac — remarcabilă: biserici, statui, parcuri, cazărmi vin să adauge cetății aspecte noi. În aceeași vreme ne întâmpină și spiritul de făurar al baronului Brukenthal care înflorise de altfel și el în ape vieneze. La sfârșitul secolului apoi, lenta dar stăruitoare penetrație românească ia chip evlavios prin cele trei biserici ale urbei, mărturisind astfel existența unei populații ce bătea tot mai tare la porțile până acum închise ale cetății. Sibiul românesc răsare astfel pe nesimțite în cartiere mai întâiu, triumfător în sânul cetății mai apoi.

Veacul de care vorbim, își începe cursul cu încercarea imperialilor de a zidi o nouă citadelă la Poarta Cisnădiei. Construcția e însă curând părăsită și în jurul ei către al VIII-lea

deceniu apar primele case ale suburbiului Iosefin. Stăruința catolică susținută oficial duce la înălțarea bisericii iezuite din Piața Mare care e sfințită la 1733. Un an după această biruință, generalul-conte imperial ține să dăruiască aceleiași pieți, deci plin-centrului urbei, statuia catolică a lui Nepomuk, iar Ursulinele își încep clădirea mănăstirii. Catolicismul izbește dar din răspuțeri în luteranismul localnicilor instalându-și clădirile cultului în inima cetății chiar, în Piața cea Mare a orașului, închizând — socotea el poate — simbolic prin biserica iezuită, perspectiva catedralei luterane. De fapt însă biserica protestantă n'a fost clintită în misiunea ei, localnicii rămânându-i credincioși și mai departe. La 1765 comunitatea evanghelică număra 6557 de suflete.

Vremea de față adună însă și alte merite urbanistice. La 1772 se clădește marele hotel « Impăratul Romanilor » a cărui faimă sboară departe, peste ziduri. Baronul Brukenthal își oferă acum contribuția sa a cărei noutate constă de sigur în atențiunea deosebită ce o dăruia artei. Cu el spiritul Vienei pătrunde larg în cetatea, de acum o pacinică așezare de burgezi, între cari se înalță și o aristocrație a gustului și artei. Palatul Brukenthal cu alcătuirea sa barocă apare la 1788, din păcate în colțul de Nord-Vest al Pieții Mari unde valorii sale artistice îi lipsește spațiul manifestării. Dar baronul își clădește și reședințe de vară, și ceea ce e mai important, construcțiile lui se impun ca modele locuitorilor. Coperișurile înalte, multi-etajate, în formă de trapez cu laturile curbate, fațadele cu două coloane simple pe care se sprijină un balcon, se răspândesc contagios. Un tip arhitectonic Brukenthal se imprimă uniform unei serii însemnate de clădiri. Spre sfârșitul veacului apar cele două biserici românești, întâiu la 1778 cea greco-catolică de dincolo de Cibin, apoi abia peste 10 ani cea ortodoxă din str. Lungă. Se alătură de asemeni biserica ortodoxă

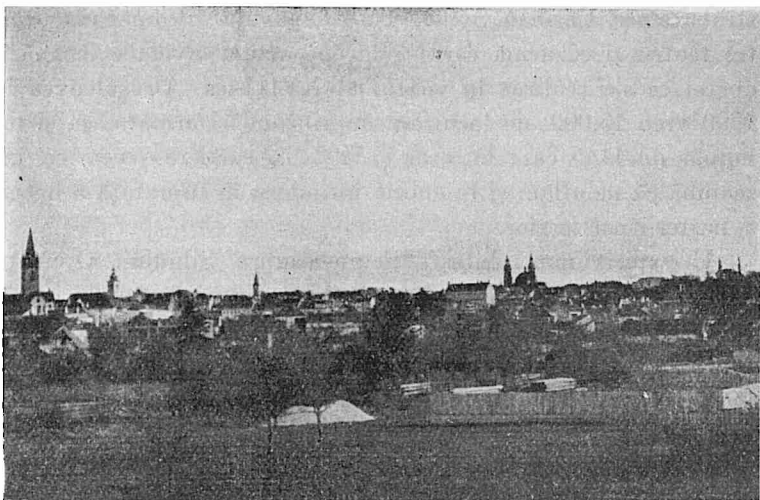
din Suburbiul Iosefin. În jurul lor vieța românească clocoțește pregătind asaltul de mâine. În aceeași vreme își face loc, cu sila aproape, biserica reformată din str. Mitropoliei, ținând și ea să fie cât mai în inima orașului. De asemeni la 1787 răspunzând unei nevoi ce nu mai putea fi zăgăzuită, apare clădirea teatrului. Dacă la toate aceste construcții adăugăm lucrări edilitare ca de pildă regularea Cibinului, a râulețului ce străbate str. Carmen Sylva, câteva pavaje, Promenada dintre teatru și cazarmă care se începe acum, avem o icoană a operei ce s'a realizat în veacul al XVIII-lea. Orașul avea la 1790 vreo 15.000 de locuitori cuprinzând și armata, ca și un număr de 1145 case în oraș și 492 în cartiere, ceea ce înseamnă că ne aflăm și în epoca întinderii în suprafață a urbei, a nașterii cartierelor.

Un spirit nou plutește acum asupra Sibiului. O viață socială mai intensă se desfășoară între ziduri, avânturi culturale și artistice nu lipsesc, muzica, teatrul, plastica seduc tot mai mult, o anume plăcută nobleță se instaurează și se începe chiar a se vorbi de un Sibiu « galant » care nu dorea alta decât să imite capitala imperială. Rigiditatea săsesască pare a se mai îndoi odată cu schimbarea moravurilor și îndulcirea vremurilor.

Sub bolta unor astfel de auspicii, pătrundem în veacul al XIX-lea care ne aduce cu sine — ca pretutindeni — spiritul urbanismului modern, valorile civilizației binefăcătoare pentru comoditatea individuală, dar nimicitoare neîndurată a amintirilor istorice. E vremea în care zidurile tot mai dărăpănate ale cetății, porțile și turnurile sunt brutal înlăturate pentru a se da orașului o înfățișare de plictisitoare uniformitate fără a se găsi spiritul înțelept care să împace istoria cu cerințele modernismului urbanistic. E vremea în care Turnul Sfatului însuși — bătrânul stegar al cetății — urma să fie dărâmat.

dacă nu s'ar fi întâmpinat opoziția mișcătoare a unor suflete alese. Să desfășurăm însă mai departe firul evoluției orașului.

Cele mai numeroase construcții publice ce se înalță acum, se datoresc armatei. Sunt edificii cuprinzătoare, adaptate aproape numai țelului util fără grijă deosebită pentru artă: cazărmi, școli militare, depozite. Ele vor prilejui așezarea unei

Foto Fischer

Profilul Sibiului.

garnizoane bogate dând orașului un pronunțat caracter militar și totodată oferindu-i mănoase venituri. Cea dintâiu cazarmă clădită a fost cea a Regimentului de infanterie din fața Bulevardului (1807). A urmat apoi o școală militară (1857) transformată însă peste 2 ani în spital militar, funcționând și astăzi în fața Parcului Arinilor. Mai târziu (1876) se înalță cazarma artileriei de pe Calea Dumbrăvii în care se așează și școala de cadeți. Apoi la 1891 apare cazarma din strada Turnului

Roșu, iar peste un an clădirea Corpului de armată din str. Regina Maria și cazarma vânătorilor de pe Calea Dumbrăvii, azi Școala specială de infanterie; în sfârșit la 1897 cazarma honvezilor folosită până în ultimul timp de școala normală. Un număr însemnat de clădiri civile apar de acum. Încă dela începutul veacului se sfârșește masiva construcție a tăbăcărului Fileck — reședința consistorului evanghelic astăzi — în colțul de miazăzi-răsărit al Pieții Mari. Urmele influenței palatului Brukenthal sunt vădite: portal cu stâlpi simpli sprijinind un balcon, ferestre cu gratii de fier ornamentate. La 1852 se pune piatra fundamentală a Spitalului public care se deschide peste 6 ani. În a doua jumătate a veacului apare cafeneaua Bulevard (1876) ales loc de întâlnire al societății vremii în care se țineau și multe consfătuiri ale Românilor. Vechea clădire a « Impăratului Romanilor », fiind dărămată, în locu-i se înalță cea de astăzi, păstrând amintirea a două vizite ilustre: a lui Carol al XII-lea gonind spre țara lui după înfrângerea dela Bender, și a lui Iosif al II-lea care a trecut de mai multe ori prin Sibiu. Ne găsim în sfârșit și în fața unei clădiri românești: școala de fete cu internat din str. Morii, mai târziu Șaguna, una din mândrele instituții didactice ale Ardealului dinaintea unirii despre care a scris pe larg fostul ei director V. Bologa. În ultimul deceniu al veacului se deschide și Muzeul de științe naturale din preajma Promenadei. O mare dezvoltare iau acum parcurile. Promenada din vecinătatea teatrului urmând calea vechilor ziduri ale cetății pe care în mod înțelept le păstrează, continuă a fi înfrumusețată. Mici tuneluri străbat zidul pătrunzând spre miazăzi. Un templu al Concordiei și un pavilion elvețian se înalță aci; deasemeni un monument lui Francisc I și unui colonel o placă de marmoră. Creația cea mai de seamă a vremii o alcătuiește însă Parcul Arinilor a cărui « promenadă » se

începe la 1859 continuându-se fără răgaz îmbunătățirile. Drumul de călărie spre Dumbravă și orânduirea acesteia dovedesc mai departe dragostea de natură și sănătate a localnicilor. Și alte opere urbanistice de seamă se săvârșesc în această vreme. Introducerea electricității — Sibiul a fost cel de al treilea oraș al fostului stat care și-a dăruit o astfel de lumină — a tramvaiului — în acest domeniu Sibiul e al doilea oraș al Europei — apeductul, canalizarea, baia populară au dat orașului o înfățișare modernă împotriva aceluși spirit medieval și conservator ce l-a caracterizat altă dată. Este chiar ciudată graba acestei modernizări pentru un oraș de tip reacționar. Se va fi exprimat aci spaima de înnămolirea în trecut sau cum susține un sibian « autentic » precipitarea aceasta e opera « străinilor » de oraș, a celor ce nu s'au născut și n'au crescut în spiritul lui secular, a celor veniți de prin alte părți înțelegând prin aceștia chiar pe sașii altor ținuturi ¹⁾.

Populația Sibiului e în veacul al XIX-lea în continuă creștere. La 1857 orașul adăpostea 13.872 locuitori fără armată, peste 12 ani aveau să fie 18.998, iar la 1890 — 21.434. În 40 de ani deci, Sibiul și-a adăugat peste 6500 de oameni.

Venim în sfârșit în pragul veacului nostru ocupându-ne mai întâiu de realizările ce au precedat era românească.

Noua epocă aduce mai ales o dezvoltare a cartierelor. Clădirile mai de seamă ce apar acum sunt: Palatul comandamentului Corpului de Armată (1904). Baia populară (1904), Tribunalul (1908), Școala cadetilor (1909), Cazarma cavaleriei (1912). Ne mai întâmpină apoi cele 2 mari poduri de peste Cibin etc. Viața spiritului românesc își exprimă o abia stăpânită bucurie a victoriei prin două clădiri monumentale jertfind ambele pe altarul culturii: împunătoarea Catedrală

---

¹⁾ Vezi O. F. Krasser, *Hermannstadt*, 1927.

ortodoxă din str. Mitropoliei dăruind Sibiului cu iz apusean, strălucirea bizanțului răsăritean din ale cărui comori ale bisericii sfintei Sofii s'au încheșat cupolele ei, și Muzeul Asociațiunii adăpostind în elegantele lui încăperi tezaure ale literaturii și artei românești. Cu duhul a pătruns mai întâiu românismul în cetate, cu armele mai apoi, cu puterile materiale abia de acum înainte, Numărul locuitorilor sibieni era la 1911 fără armată: 30.035.

După *unire*, cu puteri înnoite și cu un alt duh, Sibiul și-a continuat dezvoltarea. Au apărut mai întâiu întinse cartiere noi. Reforma agrară din anii 1922—1925 a creat aceste posibilități de întindere. În partea de Sud s'au înglobat terenul Rosenfeld, Michaelis ș. a., cartierul de peste linia ferată a crescut cu terenuri particulare, cu Moara de scoarță și Terenul voluntarilor (1933), cartierul de peste Cibin și-a înglobat Terenul Kessler etc.

Pe locuri virane ce zăceau muștrătoare în mijlocul orașului chiar, au apărut parcuri și grădini. Parcul din Piața Unirii ca și cel din Piața Gării din colțurile cele mai populate ale urbei au îmbrăcat în flori și verdeață micile râpi inestetice dinainte. Parcul orașenesc a cunoscut apoi simțitoare îmbunătățiri. Clădiri publice și particulare din cele mai felurite au răsărit în diferite colțuri introducând însă de multe ori creații ale spiritului arhitectonic modernist alături de operele vechilor stiluri istorice. Între clădirile publice zidite după 1919, cele mai multe și mai de seamă aparțin școlii. Centru didactic de primul rang, Sibiul școlar a trăit după unire într'adevăr o epocă înfloritoare. Școala primară de fete « Regina Maria » — un edificiu impunător, dar și plăcut — Școala primară mixtă Nr. 2 din Târgul de vite, Școala primară mixtă Nr. 4 din Str. V. Lupu, Școala primară evanghelică din Str. Luther, cea evanghelică din Livada Konradt alcătuiesc darurile municipiului pentru învățământul primar. La rându-i

învățământul secundar s'a împodobit cu clădiri cu vădită tendință spre monumental. Internatul liceului «Gheorghe Lazăr» a inaugurat contribuția spiritului creator românesc în Sibiu. Liceul de fete «Domnița Ileana» din str. Carmen Sylva, încă în roșu când scriem această carte, se înfățișează ca un edificiu demn de înaltele idealuri educative pentru care a fost clădit. Școala normală ortodoxă apoi, aduce Sibiului darul unei clădiri somptuoase, din păcate cu prea puține elemente tradiționale, cum s'ar fi convenit cu un edificiu confesional. S'au mai clădit după unire liceul de fete evanghelic din str. Fânari, două hale de gimnastică pentru școlile secundare evanghelice, stadionul de educație fizică (1927), palatul monumental cu basorelieful artistic al Primei Ardelene. În afara învățământului care a fost creatorul atâtor edificii, s'a produs — pe plan economic — modernizarea abatorului comunal, s'a ridicat o hală de expoziție pentru animalele de rasă și apoi cadrul arhitectonic cu ales gust alcătuit, al Târgului de mostre, permanentizat acum. Numărul clădirilor a crescut după unire impunător. S'au eliberat astfel din 1920 și până în Iunie 1938 peste 6200 de autorizații de construcții ceea ce exprimă prosperitatea din ultima vreme a orașului. Să adăugăm la acestea însemnatul spor biologic. Ultimul recensământ — cel din 29 Decembrie 1930 — fixează populația la 48.013 locuitori în 11.228 de gospodării.

DUȘMANI LA PORȚILE CETĂȚII

Clădit anume ca un bastion împotriva valurilor de năvălitori răsăriteni, Sibiuul n'a cunoscut din plin minunatele binefaceri ale păcii. Sub zidurile lui roșii, crunte oștiri străine au poposit adesea în drum spre inima Transilvaniei, dornice de a-i jefui o bogăție despre care începuse a se vorbi.

Niciun veac dela întemeerea satului sibian nu trecuse, și primul vifor îl mătură aproape de pe fața pământului. La jumătatea secolului al XIII-lea, tătarii izbiră cu sălbatic vuiet satul, îl nimiciră și trecură prin sabie și junghiu pe coloniști. 100 abia scăpară cu viață. Peste două veacuri, hoardele turcești începură a se arăta la porți. La 1432 cetatea suferi primul asediu. Peste 5 ani steagurile semilunii apărură iarăși. O încăerare învolbură câmpul din fața cetăței risipind o avangardă turcească. La 1442 se desfășură însă marea bătălie în care Ioan Hunyadi cu ajutorul locuitorilor sibieni nimicî o puternică armată a Sultanului. Către sfârșitul veacului al XV-lea, sibienii trebură să ia parte la alte două bătălii cu Turcii. În jurul cetății se arcui pe încetul o adevărată aureolă militară. Papa Eugen al IV-lea cita Sibiul la 1438 ca « un strălucit bastion al întregii creștinătăți » iar patriarhul Constantinopolului scria la 1453 primarului cetății: « Orașul vostru se bucură de un mare nume printre Turci și ei spun că le este opreliște în drum, că ei vor să o înlătore și să cucerească orașul vostru. Vă sfătuim pentru aceea să vă întăriți orașul ca să nu-l pierdeți » (după E. Sigerus, III, 66).

Incerări grele urmăriră urbea și mai departe. La pericolul turcesc se adăugau de acum pornirile principilor ardeleni cărora săsimea li s'a opus totdeauna. La 1529 Regele I. Zapolya asediă cetatea sprijinit de o puternică oaste turcească. La sfârșitul secolului, în apropierea Șelimbărului se desfășură cunoscuta luptă a lui Mihai Viteazul despre care vorbim și în altă parte. Nu puțină teamă va fi semănat și aceasta în sufletele sibienilor înfricoșați de făptura viforoasă a voevodului. Indată apoi, peste 2 ani numai, Ștefan Csaky — mareșalul lui Sigismund Bathory — tăbări în fața cetății și o asaltă mai mult de un an. O altă năpastă se ivi însă peste 7 ani la 1610. Principele Gabriel Bathory — om al turcilor și el — intră în Sibiu,

il jefui și porunci să i se plătească în două rânduri mari amenzi în bani. Impăratul Rudolf se aliază cu Radu Șerban al Munteniei care pătrunde în Ardeal, se întâlnește cu imperialii la Mediaș, dar asediază fără noroc Sibiul. La jumătatea veacului al XVI-lea Turcii reapar, dar se mulțumesc cu un bogat dar bănesc ridicând îndată asediul. Peste 2 ani la 1660 însă, urmează asaltul lui Racozy care durează nu mai puțin de 5 luni. Orașul e bombardat cu ghiulele aprinse. La 1683 un pașă cu 80.000 de ostași tăbărăște la rându-i în fața cetății. Numai 4 ani liniștiți trecură, după cari noi întâmplări se iviră. Generalul imperial Karaffa pătrunse în oraș și ridică de îndată spânzurători pe Marele Ring. Reprezentând pe Leopold I, el venise cu faima unei grozave cruzimi să pună capăt rezistenței principelui Apafi și consilierilor săi. La începutul secolului următor, primejdia Curuților amenință orașul. Jafurile și omorurile nu mai conteneau. În Octomvrie 1705 vreo 130 de cetățeni pe când se duceau să culeagă fructe din grădinile din spre Poplaca, fură surprinși de Curuți, măcelăriți sau robiți. De acum o cronică mai puțin sângeroasă își deapănă firele. Imperialii stăpânesc orașul. Pericolul turcesc se stinsese, iar principii transilvăneni fuseseră îngenunchiați. Doar catolicismul imperialilor tulbura pe locuitorii luterani. Sentimentele comunității naționale se cimentau însă tot mai dârz pregătind reacțiuni violente ca cea dela 1848-49 îndreptată împotriva Ungurilor. Dar despre acestea mai jos.

IN FLĂCĂRILE REVOLUȚIEI DELA 48

Când focul răscoalei încinse Ardealul, Sibiul așezat la marginea țării putea nădăjdui a fi cruțat dacă împrejurările ca totdeauna neașteptate n'ar fi împins spre un dezastru, cum nu mai văzuse cetatea nici pe vremea năvălirilor turcești.

Orașul fu cotropit de Ungurii înfierbântați ai lui Kossuth care prădară, uciseră și incendiară după străvechiul lor obicei. Asupra urbei se deslănțui o furie ușor de înțeles pentru cine-și amintește ura care aprinsese sufletele sașilor și ale românilor împotriva acelei fățarnice « uniuni cu Ungaria ».

Sașii sibiieni se arătaseră dintru început încă din Octombrie 1848 devotați împăratului de același sânge cu ei și potriviți maghiarilor al căror tratament viitor și-l puteau ușor închipui. La 27 Martie ale anului revoluționar, centumvirii sibiieni — reprezentanții legali ai orașului — cerură sfatului Universității ce se adunase tocmai, trimiterea unei adrese de loialitate pentru împărat. Pe măsură ce timpul înainta și veștile răscoalei maghiare se arătau tot mai crude, orașul fu cuprins de frigurile marilor evenimente istorice. Manifestațiunile entuziaste pentru împărat nu mai conteneau. Dintre ele merită a fi povestită cea care învolbură sala teatrului în seara de 3 Mai 1848. Un vice consul cezaro-regesc abia sosit din Viena imperială se apucă să împartă pe piața orașului cocarde. Fără discursuri sau adunări, gestul avu un răsunset uimitor. Tinerimea, studenții dela Academia de drept, fiii patricienilor, pregătiră în sala teatrului o manifestație sgomotoasă pentru imperiali. După al doilea act al tragediei lui Schiller — « Hoții » — când se ridică pânza cortinei, în locul actorilor apăru un june jurist cu un stindard și tună împotriva ungarilor cu asentimentul întregii săli în care se afla toată lumea aleasă a Sibiului. Doar un mic grup de unguri din cei cari complotau în cetate, îndrăsniră a se opune. Manifestația se continuă a doua zi când pe Turnul Sfatului fâlfăiră ostentativ culorile imperiale. Astfel de îndrăsneli urmau însă a fi greu plătite. Timp de 9 luni aproape — din Ianuarie și până în Septembrie 1849 — Sibiul trăi grozăviile răscoalei și suferi

sălbăticiile maghiarimii. Pentru prima dată în glorioasa sa istorie, cetatea — după o eroică rezistență, — căzu în mâinile setoase de răzbunare ale revoluționarilor. Nu mai puțin de 4 luni îndură ea chinurile «țeroarei liberale», cum botezau fericirea maghiară ziarele vremii. Să evocăm însă bătăliile din preajma cetății.

La 21 Ianuarie 1849 se desfășură cea dintâi. Se înfruntau trupele generalului maghiar Bem venind din spre Mediaș cu vreo 8.000 de oameni cu cele ale imperialului baron Puchner mai puține la număr. Ciocnirea se săvârși în dimineța amintitei zile în câmpia dintre Sibiu și Șura-Mare. O negură groasă învăluia pământul înghețat. Primele lovituri fură trase de tunurile lui Bem orânduite la vreo 1.000 de pași de suburbia Sibiului, la podul de piatră de pe râulețul Rusciorului. Li se răspunseră cu avânt și folos de artileria lui Puchner. Un cismar localnic doborî cu o salvă pe un colonel adjutant a lui Bem și pe alți ofițeri maghiari. Asaltul imperialilor izbi îndrăzneț rândurile insurgenților, le sparse și le goni spre Slimnic. Când seara învălui dealurile viilor, bătălia se stinse închizând ochii la peste 200 de ostași din ambele tabere. Sibiul fusese deocamdată mântuit de invazie. Luptele continuau însă în preajma cetății, primejdia nu se depărtase prea mult. În cursul bătăliilor, batalionul de grenadiri alcătuit și din români, se acoperi de glorie. Imperialii chemară ajutorul rusesc al generalului Lüders. La 4 Februarie intrară în Sibiu primele trupe rusești vreo 2.000 de oameni sub comanda colonelului principe Skariatin. În acea zi o mare bătălie cutremură dealurile Ocnei. Imperialii fură din nou biruitori. Dar peste o lună abia avea să înceapă adevărata tragedie sibiană. La 10 Martie generalul Bem părăsește Mediașul unde se afla și se îndreaptă fulgerător spre Sibiul din care lipsea grosul trupelor imperiale. Garnizoana Sibiului se ridică doar la vreo 4.000

de oameni dintre cari cei mai mulți ruși. Ungurii erau aproape de cinci ori mai numeroși. O luptă îndârjită se dădu în șanțurile din spre porțile Ocnei. De trei ori rândurile dese ale revoluționarilor asediază șanțurile. Abia ultima oară răzbiră pătrunzând în Sibiu la 11 Martie, la ora 10 seara. Un jaf cumplit pustii orașul în timpul unei nopți de groază. Casa parohului însăși fu prădată și preotul jefuit până la cămașă. Un exod jalnic se porni pe drumul Turnului Roșu. Românii ca și sașii fugeau de năvălitorii cruzi. Membrii comitetului național român — Barițiu, Aron, Bărnăuțiu — încărcară arhiva și părăsiră orașul în grabă. Altfel ar fi avut soarta bătrânului Begnini, redactor al lui «*Siebenbürger Bote*» care a fost ucis — bolnav fiind — în așternut (Mormântul lui modest împodobit cu o miniaturală capelă gotică se pierde în șirul pietrelor funerare din micul cimitir de pe malul Cibinului). Noaptea de 11 Martie îl puse pe gânduri pe generalul Bem însuși, silindu-l să oprească jaful trupelor sale deslănțuite. Timp de 4 luni ungurii stăpâniră Sibiul, care se dorea mântuit de terorismul «*liberal*». La 20 Iulie abia încetă ocupația maghiară. La 5 August ungurii încercară totuși încă o lovitură asupra Sibiului pe care reușiră din nou a-l cuceri numai pentru 12 ore însă, întru cât generalul rus Lüders îi lovi și bătu cumplit. Lupte crâncene se dădură cu acest prilej pe străzile orașului. Cadavre fără număr zăceau pe uliți. Coșmarul se sfârșise însă. Scurta stăpânire maghiară se spulberase în vânt. O gazetă a vremii respira ușurată în rânduri ca acestea: «*Ceea ce a fost tăcuta dorință a orașului nostru timp de 4 luni, mântuirea de terorismul maghiar s'a împlinit în sfârșit*» (*Siebenbürger Bote*, 23 Iulie 1849). În trupul orașului, urmele revoluției dela 48 mai stăruesc prin numirile a două străzi: Begnini și strada Șanțului pe locurile pe unde se săpaseră atunci tranșeele imperiale.

CUMPLITE MOLIMI, CUTREMURE, INCENDII

Nu rareori cronică cetății e scrisă cu sângele suferinței, iar pe acesta nu numai dușmanii îl vărsau din belșug. Cumplite molimi coborau ca o pedeapsă apocaliptică pe umerii orașului. Dintre ele spectrul îngrozitor al ciumii se ivea ca un blestem. În frigurile asiatică se zgribuleau prăpăditele făpturi omenești, viețile se topeau cu nemiluita.

Molima cuprinsese mai întâiu urbea la 1554 pustiind-o de peste 3.000 de vieți în frunte cu superintendentul vremii. Urmă la 1577 un al doilea înfiorător seceriș. În veacul al XVII-lea, ciuma rânji din nou nu mai puțin de 7 ori, la intervale de câțiva ani numai. Cel mai dureros fu însă anul 1661 când peste 2.700 de locuitori pieriră. Mai nefericit fu veacul următor. De 12 ori se abătu asupra cetății secera morții. În 1738 își pierdură viața aproape 1.000 de locuitori. Dar flagelul nu încetă nici în secolul al XIX-lea. La 1813 și 1828 molima asiatică mai izbi încă de două ori în liniștea urbei.

În astfel de vremuri, orașul lua aspectul iadurilor de ciu-mați cunoscute din atâtea descrieri de felul celei a lui Ion Ghica despre ciuma lui Caragea. Străzile se pustiau, o liniște înfiorătoare cuprindea urbea întreruptă doar de scârțâitul carelor ce duceau leșuri sau bolnavi. Lăcașurile de rugăciune erau ele însele închise. Locuitorii părăseau împreună cu stă-pânirea și armata orașul, pentru Mediaș sau Cislădia. Din aceste cumplite vremi, orașul păstrează amintirea Caselor de ciumă din cartierul Lazaret ridicate pe la începutul secolului al XVIII-lea. Tot cu acest prilej se taie și zidul cetății la capătul străzii Reissenfels ca să se ajungă mai repede la cimi-tirul din preajma Promenadei.

Alături de ciumă, năpasta trecutului mai îmbracă și chipul cutremurilor de felul celui din 1599, 1620 sau 1681, al incen-

diilor mistuitoare ca cel din 1556 când 556 clădiri fură cuprinse de vâlvătași și 81 de oameni pieriră în flacări sau foametea care înspăimânta și ea de multe ori ca de pildă, la 1817 chiar.

După cum se vede biciul năpastei a izbit adesea pe drept sau pe nedrept urbea. De svârcolirile de odinioară doar cimitirele mai vorbesc și o seamă de palide amintiri pe care numai cercetătorul le mai cunoaște.

BRESLELE DE ALTĂ DATĂ

O evocare a pitorescului trecut sibian fără a pomeni de viața originală a breslelor e cu neputință. Ctitorie medievală în timp și spirit, Sibiul a crescut — în mare parte — prin închegarea profesională a meșterilor săi. Breasla a însemnat o formă economică hotărâtoare pentru destinul urbei. Adusă de pe ținuturile Rinului unde apăruse înaintea imigrării saxone aci, breasla reuni pe cetățenii sibieni care exercitau aceeași meserie sau meșteșuguri înrudite. În cetate ca și în celelalte orașe locuite de sași, ea se dezvoltă aproape fulgerător de repede, după ce birui neînțelegerile ce se iviseră cu puterea politică, conflicte pricinuite de breaslă chiar, ale cărei pretențiuni creșteau pe măsura importanței economice ce câștiga. În 1376 se obține o constituire legală a breslelor, găsindu-se soluția împăciuirii lor cu regimul politic și administrativ. O libertate deplină de organizare interioară dar o subordonare hotărâtă puterii politice a orașului și Scaunului de judecată. Pe baza acestui statut, o viață bogată înflori în cadrul breslelor în veacul al XV-lea și XVI-lea. Tineretul satelor și orașelor năvăli aproape în bresle dintre cari cele sibiene avură întâietatea. Dar nu numai băștinașii pătrunseră în ele, ci chiar și străinii veniți din Germania sau Ungaria, acei Wanderer, drumeți meșteșugari ce băteau căi îndepărtate în căutare de

lucru, și nu rareori se hotărau să se așeze în orașe mai înstărite cum era Sibiul. Un viu contact cu Apusul se întreținea astfel și lui îi datorăm acele preocupări artistice ale meșteșugarilor medievali și ai renașterii, care întrec cu atâta evidență nivelul lucrărilor de azi. Munca și arta se îngemănau atunci cum o dovedesc scaunele și tronurile împodobite ale bisericilor, crucile, cordoanele și podoabele portului ce nu se lucrau numai pentru localnici, ci și pentru curțile regale și voievodale din preajmă, dintre cari nu lipseau cele românești.

Infiorarea meșteșugarilor duse la un belșug economic atât de vădit încât — cu avutul lor — cumpărau casele, morile și pământurile nobililor sărăciți. La astfel de strălucite rezultate nu s'ar fi putut ajunge fără o strictă organizare a breslelor. Ele deveniră într'adevăr severe comunități de vieață ce puneau membrilor anume condiții la primire, le ordonau apoi munca, le fixau numărul, le hotărau prețurile. Cu sprijinul puterii politice aplicau sancțiuni ce se executau cu fidelitate. O puternică solidaritate socială se creia astfel pe baze economice alcătuind tăria adevărată a cetății în timp de pace, dar fiind și apărătoare în vremuri de restriște. Nu ne poate cuprinde mirarea deci, dacă reprezentanții breslelor pătrundeau în consiliul orașului, ba chiar se urcau pe scaunul primarului. Alcătuind adevărata structura socială a urbei, breslele trebuiau să devină obiectul atenției răuvoitoare a stăpânirii maghiare din veacul al XIX-lea care încercă — în toate felurile — să le sfărâme unitatea și puterea.

Dizolvând vechile lor forme de vieață printr'un liberalism pe care vremea noastră îl condamnă tot mai mult, breslele dispărură pe încetul fără să se piardă însă amintirea ordinei și solidarității lor. Ba chiar preocupările artistice ale meșteșugarilor de altă dată reapar înduioșător în câte un anunț prin care cititorul e înștiințat de pildă, că în Piața Mică sub gangul

umed al bisericii, s'a deschis prăvălia unui « tocilar artistic » sau pe vreuna din ulițele cu numele breslelor de odinioară — pe cea a Blănarilor, Dulgherilor sau Faurului — un « tâmplar artistic » și-a instalat atelierul. Și e o adevărată plăcere să vorbești cu acești oameni simpli cari năzuiesc să-și depășească meșteșugul atribuindu-și — în limite modeste — o misiune artistică.

SIBIUL ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

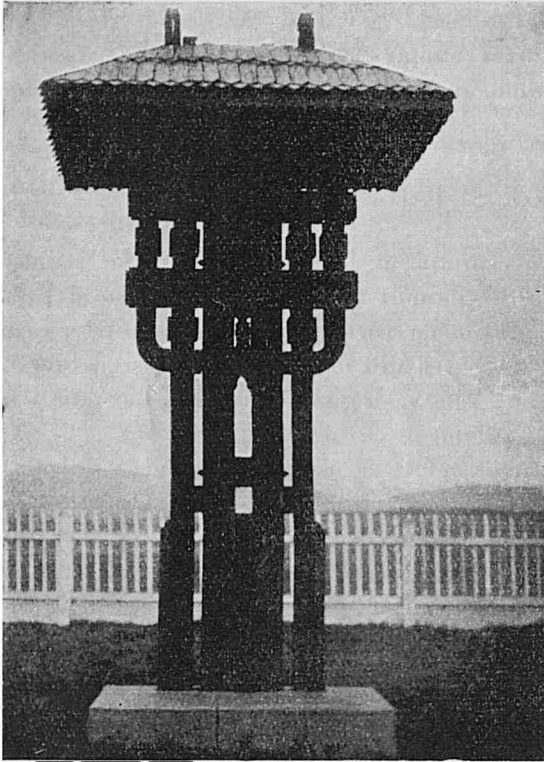
Încă din primul capitol al lucrării noastre am amintit strânsele legături ce au dăinuit totdeauna între Sibiu și Țara Românească. Am citat acolo vorba voevodului muntean care socotea că dacă ar pieri cea din urmă, s'ar prăbuși și Sibiu. O ilustrație a acestei vechi și drepte afirmații își propun a fi — în mare parte — rândurile ce urmează.

Situația geografică a cetății la marginea de sud a Ardealului, la întretăierea drumurilor dintre miazănoapte și miazăzi, dintre apus și răsărit, vecinătatea atât de apropiată a Țării Românești, vârtoarea evenimentelor istorice cari au cuprins deopotrivă ținuturile de dincolo și de dincoace de munți în cadrul aceluiași destin istoric, rudenia de sânge dintre populație de pe cele două cline ale Carpaților, au trebuit să ducă fatal la cele mai vii relații între cele două regiuni.

Au fost desigur mai întâiu însemnate legături de ordin politic cari au îmbrăcat cele mai felurite forme dela conflicte sângeroase și până la dulci și blânde învoieli, uneori fătarnice, de multe ori însă sincere. Printre cele dintâiu să amintim ieșirea violentă a lui Vlad Țepeș care pe la 1459 supărat foarte pe sibieni care găzduiau pe dușmanul său Vlad Călugărul, pătrunde în Ardeal pe la Turnu-Roșu, pradă ținutul și-și aplică și pe aci crudul obicei al tragerii în țepă. Cea mai de seamă

năvală de oaste desfășurând în preajma Sibiului o strașnică
bătălie, rămâne însă cea a lui Mihai Viteazul pe care mai pe larg

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Troița pe movila dela Șelimbăr.

o povestim
aci. Urmând
unor înaintași
ca Petru Rareș,
Alexandru Lă-
pușneanu, Mir-
cea Ciobanul
sau Petrașcu
cel Bun, cari
pătruns eseră
de mai multe
ori în Ardeal,
Mihai se hotă-
răște să apuce
același drum
adunând de
aceea oaste la
4/14 Oct. 1599
la Ploești.
Prin Buzău
spre secuime
cu scopul de
a o răscula
pornește el
întâiu, în timp
ce o a doua

parte a oastei — cea de țară, din Oltenia — în frunte cu Buzeștii și
Udrea trece prin pasul Turnului Roșu întâlnindu-se cu Mihai care
venea dela Brașov, în fața Sibiului. Cardinalul Andrei Bathory
tăbărise de asemeni cu armatele sale în același loc, chiar în

ziua sosirii voevodului muntean. Intre cele două tabere în luptă, foarte nesigură era atitudinea sașilor. O solie primise Mihai dela ei din care înțelegea că se aflau la mare și neplăcută strâmtoare. Solilor le răspunse voevodul zeflemisitor și neîncrezător: «Văd că voi vă temeți și de mine și de principele vostru, de sigur nu fără pricini. Mă mulțumesc cu făgăduielile voastre măcar să fiți statornici »¹⁾. Grija Sașilor creștea însă și dintr'un alt motiv. Mihai și boerii săi își adusesese cu ei soțiile și copiii, semn rău pentru localnici care credeau că Muntenii se vor așeza pentru vecie în Ardeal. La 17/27 Octomvrie voevodul sosi — cum spuneam — în fața Sibiului întâmpinat fiind de oastea lui Bathory. O încercare de împăciuire a nunțului papal Malaspina care veni în tabăra lui Mihai ca să-l convingă să facă drum întors, nu izbuti în urma explicației domnului muntean care susținea că Andrei Bathory e înțeles cu Turcii și lucrează împotriva împăratului. La 18/28 Octomvrie trebui dar să izbucnească neapărat bătălia dela Șelimbăr. Oastea lui Mihai alcătuită din vreo 20.000 oameni, munteni dar și mercenari unguri și cazaci, ba chiar secui răsculați era mult mai numeroasă ca aceea a cardinalului care în grabă abia putuse strânge vreo 9000 de oameni și nobilimea ardeleană. Ocupând Șelimbărul și înălțimea numită Movila Turcilor, Mihai își așază oastea pe două linii prima având la stânga pe Baba Novac cu haiducii lui balcanici, la mijloc pe Maco cu călăreții unguri și cazaci, la dreapta pe Aga Leca cu sârbi și moldoveni, cea de-a doua linie cu Mihai în frunte cu oști de țară, boieri și secui. Bathory își rânduse oastea pe trei rânduri între Sibiu și râul Cibin și o pusese sub porunca nobilului ardelean Gaspar Corniș. La 9 dimineața începu învâlmășeala și până la 4 după amiază nimic limpede nu se putea distinge.

---

¹⁾ P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul în Ardeal*, 1936, p. 157.

Baba Novac atacă cel dintâiu, respinse pe ardeleni, dar contra-atacul lor îl înfrânse. Un al doilea asalt al românilor fu de asemeni respins și bătălia păru chiar pierdută pentru Mihai dacă nu intervenea — după obiceiul său — singur, năvălind cu boierii și curtea sa, îndrăzneț și fulgerător. Rândurile lui Bathory se clătinară atunci îndată, căpitanul oastei dușmane fu prins, iar comandantul aripei drepte ucis. Cardinalul care aștepta rezultatul luptei dincolo de Cibin, o rupse de fugă spre Carpații Moldovei fiind apoi — după cum se știe — omorât de urmăritorii secui. O troiță se înalță astăzi evlavios pe movila în care zac trupurile ostașilor lui Mihai, vorbind viitorimii de prima mare izbândă a românilor de dincolo de munți. Ecoul bătăliei dela Șelimbăr se dovedi puternic. Țăranii satelor românești se răsculară încurajați de izbândă, dar Mihai însuși îi potoli ceea ce îl îndepărtă din inima lor. Cărmuirea ardelenă a voevodului dură 11 luni în care timp relațiile lui cu sibiienii nu fură prea cordiale. 10.000de florini împrumută el dela Sași constituind însă un fel de impozit deghizat. Orașul îndrăzni chiar a i se opune odată refuzându-i o patentă ca fiind contrară privilegiilor cetății ¹⁾, ceea ce îl supără tare pe domnitor. Când apoi avea să trateze cu Basta care-i cerea familia zălog, nu voi în ruptul capului s'o dea pe mâna sașilor unde urma să fie închisă.

Bătălia dela Șelimbăr nu atinge însă în fond în afara situații ei spațiale în preajma Sibiului, problema relațiilor orașului cu Țara Românească. Acestea au fost de cele mai multe ori de bună vecinătate și prietenie, așa cum arată mulțimea scrisorilor domnilor și boierilor care începeau de obicei cu următoarea formulă: « Din mila lui Dumnezeu, Io Radul Voevod și Domn, scrie Domnia Mea multă sănătate bunilor noștri

---

¹⁾ N. Iorga, *Mihai Viteazul*, II, 60.

prieteni și cinstiți vecini, burgăr — meșterului și celor 12 pângari din Sibiu » (1497/98), în care răsuna nu numai o firească politeță, ci de multe ori și sincera dorință a unor pașnice legături. Câte un voevod ca Vlad Călugărul scria chiar pe față « că am multă dorință să trăiesc cu Domnia Voastră cum am trăit și până acum și mi-e voia chiar mai bine să ne avem », dar alteori se produceau și grele amenințări ca cea a lui Moise Vodă dela 1529 care-i anunța pe sibieni că va năvăli curând peste ei, dacă nu-l vor asculta.

Sașii sibieni mai jucau apoi rolul de mijlocitori între domnii români și principii Ardealului. Radu al III-lea cel Frumos trimise astfel pe omul său Mihai la sibieni ca să-l conducă până la voevodul Ardealului cu care urma să încheie un tratat de alianță împotriva lui Ștefan cel Mare (1469). De asemeni Basarab al III-lea cel Tânăr și Vlad Călugărul în aceeași epocă. Cea mai de seamă misiune pe care o îndeplineau muntenii era însă alta. Ei comunicau sașilor sibieni știri despre mișcarea Osmanlâilor, prevenindu-i să-și ia din vreme măsuri de apărare. Veștile se trimiteau fie prin soli ai sașilor — români din satele din jurul Sibiului — fie prin oameni de ai Domnitorilor. Ele fură foarte dese în sec. XV și XVI-lea când pericolul turcesc amenința mai greu. Mircea — fiul lui Mihnea Voda — făcea legătură cu Sibiul printr'un Popă Bratu, dar în aceeași vreme era foarte prețuit pentru credința și îndemânarea sa cneazul Dumitru despre care Banul Barbu din Craiova scria către sibieni pe la 1504: « pe un asemenea om trebuie să-l hrăniți Domnia Voastră, căci poartă bine vorbele și ale voastre, și ale noastre. Și mulți oameni mi-ați trimis Domnia Voastră, dar un om mai bun decât Dumitru nu mi-ați trimis ». Și Basarab al III-lea cel Tânăr, Radu cel Frumos și Mihnea Vodă, Radu IV dela Afumați și Vlad al V-lea, Radu Paisie care vestește că s'au ridicat Turcii: « așa dar trebuie și noi creștinii să ne unim

cu toții într'un gând și o credință » (1536), Mircea Ciobanul, trimis neîntrerupt știri sibiienilor. Oamenii de legătură se numesc pe lângă cei pomeniți: Manea (1507), Iosif de Argeș (1524), Ivan (1546), Negoită Logofătul (1529), Jupan Stan (1530), Dragomir (1545), Oprea Logofătul (1542), Stanciu Spătarul 1554 ș. a.

Domnii sau boierii munteni fac apoi multe și felurite învoieli cu sibiienii. La 1467—1470 astfel, Radu al III-lea cel Frumos comunică sașilor că a luat măsuri să nu mai fie prădați oamenii lor care vin în Țara Românească, iar mai târziu Basarab al II-lea cel Bătrân încheie o învoială de același fel pe bază de reciprocitate. Sunt deasemeni numeroase intervențiile domnilor pentru protejuria supușilor lor ajunși în Sibiu ca neguțatori. Pe la 1478 Basarab cel Tânăr intervine astfel ca să se facă dreptate negustorului Dumitru, Neagoe Basarab pentru alții. Cel din urmă se și supără odată căci « dacă faceți astfel Domnia Voastră bine să știți că Domnia Mea voiu prinde pe alți oameni ai Domniei Voastre încă mai buni decât omul Domniei mele » — scrie el, amenințând să lichideze pe cale de represalii un incident. Neînțelegerile ca și învoielile erau însă tot atât de firești căci doar ființe omenești se găseau și unii și alții.

Grăitoare pentru bunele raporturi de vecinătate se dovedesc însă darurile ce sibiienii schimbau cu domnii Țării Românești. Iată de pildă pe la 1525 pe Radu Vodă că trimite un dar bulgăr-meșterului din Sibiu, în timp ce Mircea Ciobanul primește din partea orașului la 1551: o cupă de argint aurit, un coif aurit și 2 scuturi deasemeni aurite. La cea de-a doua nuntă a lui Petrașcu cel Bun, îi trimis sașii Sibiului postavuri și căciuli, cuțite și o sabie, ba și boierii Moga și Călugărul primesc (1554) 10 coți de postav de Bergamo și 4 linguri de argint. Radu dela Afumați care s'a însurat la

Sibiu cu frumoasa față a doamnei Despina Milița a primit ca dar de nuntă: un boloboc de vin, 20 de boi de tăiat, 8 căruțe de lemn. Când mai târziu, Domnia lui devine statornică, sibienii îi trimit din nou: o cupă de argint, un cal cu frâu frumos, 3 bucăți de postav de Nürnberg, 13 coți de « stamet » (tot un postav). Daruri mai primesc apoi Mircea Ciobanul pentru el și cei 2 copii ai săi cărora li se trimit 2 pălării, și așa mai departe. La rândul-le răspund și Domnii la fel. Constantin Brâncoveanu însuși dăruiește generalului-comandant al Sibiului 4 buți de vin. În spatele acestor daruri nu trebuie să vedem însă numai politeță ca între vecini civilizați, ci și interesele comerciale mai ales pe care cele două părți voiau să le susțină prin crearea unei bune dispoziții reciproce.

Un capitol de seamă al relațiilor îl alcătuiește apoi *pribegia* atâtor Domni și boieri români în Sibiu unde petreceau adesea luni întregi, ba chiar ani în așteptarea schimbării regimului din Țara Românească. Prin buna găzduire ce li se oferea pribegilor, Sașii își cimentau propriile lor interese de mai târziu pe cari Domnii recunoscători ajunși la tron, aveau să le susțină. Dintre pribegii Sibiului mai cunoscută e figura lui Mihnea Vodă cel Rău pe care a popularizat-o în renumita sa nuvelă, Al. Odobescu. Legăturile lui Mihnea cu Sașii sibieni dăinuiau dinaintea pribegiei sale. Încă înainte de a fi domn, el trecuse prin Sibiu făcându-și aci buni prieteni. La 1508 soția lui primea din partea cetății ca dar un boloboc cu vin. O declarație explicită de amiciție făcea el în același an. Judele Sibiului Petru Wolff însoțit de Petru Hoch îl vizita în Țara Românească și îi ducea în dar o cupă de .4 mărci și 21/2 pisete greutate în preț de 44 florini. Legăturile comerciale nu lipseau deosemena. Mihnea trimetea spre vânzare la Sibiu grâu și porci. Când fu în sfârșit gonit de pe tron, el veni cu întreaga familie în cetate unde începu intervențiile pe lângă craiul Vladislav

al Ungurilor spre a-și recăpăta domnia. I se făgădui ajutor, dar fu obligat să devină papistaș și să închine țara Ungurilor. El acceptă toate aceste condiții și Craiul scrisese atunci sibienilor să-l țină în mare cinste. În Piața Mare a orașului magistratul citi « cartea » Regelui. Botezat în catolicism cu mare pompă de Sibieni, Mihnea fu privit ca cel mai de seamă personaj al cetății. Magistratul orașului se interesa în fiecare zi de nevoile voevodului, iar nemeșii și grofii îi alcătuiau curtea. Un trai domnesc într'adevăr duse voevodul în cetate, ba se găsi chiar un poet — Ioan Salius — care îi înălță ode în versuri latinești. Sibiul atrăsese însă și pe dușmanii neîmpăcați ai lui Mihnea cari în casa lui Danciu Țepeluș împreună cu Radu Spătar de Albești și sârbul Iacsici pregătiră o conspirație. La 12 Martie 1510 pe când Mihnea părăsea biserica însoțit fiind de Stoica și Ioan Horváth de Vingart, îmbrăcat sârbătorește în blană de samur fără arme, un om sări din tufișul din preajmă și-l izbi cu hangerul în coaste de-i ieși prin spate, lovindu-se de pietrele bolții. Ucigașul era Iacsici. care fugi îndată în turnul clopotniței de unde strigă că el l-a omorât pe Mihnea. Ingroziți de cele întâmplate, sașii își luară armele și urmărirea pe ucigaș, măcelărind de-a-valma pe boierii conspiratori și pe slugile lor. Cu pompă mare fu a doua zi îngropat Mihnea, iar lespeda lui se vede și astăzi ca cea mai veche a ferulei de lângă Catedrala luterană. Soția lui Mihnea va rămâne și după moartea lui mai departe la Sibiu până ce Vlad al IV-lea cel Tânăr va scrie după ea (1511). Pribeagă a fost și Doamna Despina pe undeva pe lângă oraș, căci va mulțumi printr'o epistolă sibienilor cari o vestiseră că fiul ei a ajuns Domn (1522). De pribegie se pregăteau în aceeași vreme și Pârvu Craiovescu împreună cu o seamă de boieri temători de noul Domn al Țării Românești, Vladislav. Unele scrisori aduc mulțumirile recunoscătoare ale celor ce fuseseră

găzduiți la Sibiu. Logofătul Salapí scria astfel pe la 1548: «iar eu fiul Domniei Tale nu voi uita până voi trăi pâinea și sarea ce am mâncat-o din mâinile Tale». Voevodeasa lui Petrașcu Vodă trecuse și ea prin Sibiu. Din pricina acestor pribegi orașul avea de multe ori neplăceri căci Domnii Țării Românești le cereau stăruitor capul. Așa s'a întâmplat cu Vlad al V-lea care ceru sibienilor să-l prindă pe Moise Vodă și să-lucidă. Aceeași cerere o făcuse și mai înainte Vlad Tepeș împotriva pretendentului Vlad Călugărul care petrecea în Amlaș lângă Sibiu. Agitatele veacuri următoare numără și alți mulți pribegi până în cel de al XIX-lea. Revoluția lui Tudor gonise și ea o seamă de greci și boieri, iar cea dela 48 pe și mai mulți. În timpul celei din urmă Sibiul deveni centrul conducător al românilor ardeleni, dar și al revoluționarilor din Țara Românească refugiați aci, vânturând însă alte idealuri decât cele ale localnicilor. N. Bălcescu însuși se afla la Sibiu pe la începutul lui Noemvrie 1848 alături de foștii membrii ai locotenenței domnești: Eliade și generalul Tell. Și administratorul de Romanați B. Aricescu se refugiase aci. Militând pentru o înțelegere a românilor ardeleni cu ungurii, emigranții nu erau bine priviți nici de stăpânirea austriacă, nici de comitetul național al ardelenilor. Ceva mai târziu la 1850, la 5 August sosi în Sibiu venind din Paris și I. C. Brătianu care-și desfășură de aci acțiunea revoluționară timp de 6 luni întreținând legături cu fruntașii mișcării ardeleni, dar și cu cei de dincolo. Ca să nu fie ușor descoperit, avea două locuințe: una în casele lui Grigore Matei, cealaltă în cele ale doctorului Fribel. În cele din urmă era pe punctul de a fi prins și numai fiind prevenit, putu să fugă dela Curtea Mediașului unde se întâlnea cu amicii săi politici. O placă comemorativă sfîștește astăzi locul întâmplării pe str. Mitropoliei exprimând mișcător omagiul

tineretului ardelean — din a cărei inițiativă s'a așezat placa — pentru luptătorul din vechea țară ¹⁾).

Clădește prof. Tr. Zaharia

Hotelul în care a locuit I. C. Brătianu, la 1850,
str. Mitropoliei Nr. 11.

II-lea, Vlad Țepeș. La 1383 Radu Vodă zidea o biserică în Rășinari. Mai târziu, Ludovic cel Mare dăruia la 1526 lui Radu dela Afumați, Vințul de jos și « Vulperiul » (Vurpărul de lângă Sibiu).

¹⁾ Dr. I. Fruma, *I. C. Brătianu la Sibiu*, 1938.

Relațiile Si-
biului cu Țara
Românească
se întrețineau
însă și pe o altă
cale. Domnii și
boierii români
își aveau și în
preajma Si-
biului feude
sau bunuri
primite în dar
dela regii un-
guri. Intre Si-
biu și Miercu-
rea se afla ast-
fel duca t ul
Amlășului pe
care îl stăpâ-
nea Mircea cel
Bătrân și apoi
domnii urmă-
tori : Mihai,
Dan al II-lea,
Vlad Dracul,
Vladislav al

Pe la jumătatea veacului al XVI-lea, Zamfira — fiica lui Moise Vodă — avea moșii întinse în Ardeal printre cari și cea din preajma Boiței. Unii dintre boierii pribegi își cumpărau apoi case pe lângă Sibiu ca de pildă Armașul Danciu și Postelnicul Eradol cari — cu bani împrumutați dela comitele Huet — și-au luat o casă în Tâlmăciu (înainte de 1580). Peste un veac și mai bine Maria Bălăceanu își va cumpăra 3 locuri de casă la Bungard. Se înțelege că prin astfel de stăpâniri, elementul românesc al împrejurimilor Sibiului era încurajat în sentimentele lui de solidaritate cu frații de dincolo cari se dovedeau deosebit de darnici odată ce ridicau și biserici ca cea clădită de Matei Basarab la 1653, în Porcești.

Un alt capitol de seamă al relațiilor Sibiului îl alcătuiau apoi legăturile comerciale deosebit de puternice fără a atinge firește intensitatea Brașovului. Se aduceau din Țara Românească la Sibiu mărfuri localnice, dar și produse levantine. Din categoria celor dintâi veneau în mari cantități: pește prins în Dunăre și în bălțile Olteniei — crap, morun, știucă, somn — blăni, piei de oaie, capră, vidră, vulpe, castor etc., ceară, său, slănină, lână, vite și porci, produse ale industriei țărănești: cojoace, rogojini etc.; dintre mărfurile levantine: piper, cuișoare, șofran, stafide, orez, lămâi, stofe, ș. a. Avem și o listă de prețuri de pe la 1503 privind mărfurile din urmă: o majă de piper costa 40—45 florini, una de cuișoare 10—12 fl., una de orez: 3 fl. 6 aspri, o bute de lămâi 4 fl. etc. (maja cuprindea 100 de ocale, iar ocaua 1,232 kg.). La rândul-le sibienii trimiteau produse ale industriei săsești ori mărfuri din apus. Intre cele dintâi numărăm: șele, căldări, cuțite, funii, săpun, pălării, seceri, sape, coase ș. a.; între celelalte: postavuri de Nürnberg, Colonia, Breslau, Görlitz ș. a.

Drumul negustorilor intra în Țara Românească prin Pasul Turnului Roșu unde era vama săsească, păzită încă

din al XIV-lea veac, trecea pe la vama românească dela « Vadul Oltului » la locul numit « Genune », trecea Oltul pe la Căineni, apoi o lua spre Târgul Râmnicului, urma cursul râului până la Slatina unde se afla o nouă vamă, iar de aci spre Turnu-Măgurele la « Nicopeia Mică » și apoi în Bulgaria. Calea spre Slatina se ramifica probabil la dreapta ajungând prin Craiova la Vadul Vidinului. Amănunte despre felul și volumul acestor legături comerciale ne dau socotelile Sibiului sau unele epistole ale domnilor și boierilor. Spicuim mai jos câteva. O liniștită perioadă comercială a oferit domnia sigură pe sine și plină de ordine a lui Mircea cel Bătrân. Sigismund, regele ungarilor, întări privilegiile anterioare ale sașilor încurajând astfel comerțul. Sibienii se duceau până la Târgul Hațegului unde veneau și cumpărătorii din Țara Românească. Mircea dăruia vama dela Vadul Oltului mănăstirii Cozia. Sibiul îi va fi trimis desigur mai ales clopotele de cari avea nevoie pentru bisericile sale. Către sfârșitul veacului al XV-lea relațiile comerciale ne sunt desvăluite după cum urmează. La 1488 craiul Mateiaș poruncește sibienilor să trimită arme lui Ștefan cel Mare, peste 4 ani Radu cel Mare cere un meșter și scrie « să-mi facă un policandru la biserică, să fie cu sfeșnice, să stea lumânările », având ca model pe cel dela Cozia, ceea ce înseamnă că domnul păstra cu sfințenie tradiția artistică; o altă știre ne vorbește despre unele vinuri pe cari negustorul Coressi din Țara Românească nu le putuse procura primarului Sibiului. Foarte intens a fost comerțul pe la 1500. Documentele pomenesc o mulțime de nume de negustori. Din Râmnic veneau la Sibiu cărăușii Mușat, Badea, Dragomir, Tatul și alții; din Slatina negustorii: Bolea, Marin, Radu, Albu etc. Din Pitești veneau Danciu, Gherghel, Stan, din Argeș: Popa, Stanimir, Bratu, Badea, Radu, Stanciu etc. La 1501, negustorii munteni își aveau în Sibiu o cămară pentru vânzarea peștelui. Vama

Turnului Roșu lua pentru mărfurile cari intrau în Ardeal pe la 1550 după cum urmează: pentru un cal 12 dinari, pentru o iapă tot 12 dinari, pentru un bou 10 dinari, din 100 porci oprea unul, pentru un cal cu pește 16 dinari.

Dintre cele mai de seamă relații comerciale ale veacului al XVI-lea cităm: Neagoe Basarab cumpăra 10 cazane scriind « să-mi găsiți cazane bune și tari », pe Mihnea Vodă trimițând — după cum mai însemnam odată — porci spre vânzare, pe Vlăduță Vodă cumpărând arme, pe același Neagoe lucrând cu argintarul Celestin ce-i făcea farfurii de argint și cupe, folosind prilejul epistolei de comandă spre a-și arăta impresiile asupra catedralei săsești: « că noi am străbătut Țara Ungurească și mai frumos turn micăieri nu am văzut » (1517) sau cumpărând postav ori aramă pentru clopot; mai departe îl găsim pe Radu Paisie cerând un meșter să-i lucreze în biserică, dar și un « bun scriitor și cărturar », un diac (1545), pe mitropolitul Ananie cerând să i se facă « patru candelabre mici într'un toc ». Se făceau uneori și cumpărături mai rare tocmai din Moldova ca cea a lui Alexandru Lăpușneanu care dorea prune uscate pentru soția sa bolnavă, Ruxandra (1566). Pe vremea lui Mihai Viteazul, banul Calotă lua dela sibieni 100 de săbii în seama dăjdiei orașului. Dintre comenzile sibiienilor interesantă e cumpărarea cărămizilor smălțuite de diferite culori, lucrate la Argeș și cu care s'a zidit biserica protestantă din Sibiu. (știrea e dată de cronicarul Kraus la 1619). În secolul al XVII-lea, Matei Basarab își va fi avut și el relațiile lui comerciale nu numai cele spirituale ca de pildă zidirea bisericii din Porcești. Apoi Șerban Vodă la 1686 își aducea postavul și argintăria din Sibiu. Venind de dincolo, să cităm și compania negustorilor greci dela începutul secolului al XVII-lea printre cari se aflau și Sârbi, Bulgari, iar mai târziu și Români ca Ion din Poplaca, Gh. Cucul, D. Moldovanul,

I. Cazimir, pomeniți pe la 1710. Ei se romanizaseră cu toții întreținând puternice legături cu Țara Românească și cu localnicii.

Un interesant aspect al relațiilor îl formează în sfârșit călătoriile muntenilor la Sibiu nu numai ale pribegilor, ci mai cu seamă ale unor scriitori cari și-au însemnat colorat impresiile lor. Dintre aceștia să cităm mai întâi pe primul mare călător român prin « Evropa » începutului secolului al XIX-lea, pe Const. Golescu care la 1824 scria despre sibieni: « Și acest oraș este în cetate, și tot în ținutul siebenbirgen, în județul sașilor, lăcuit de destui domni și neguțători, căci și acia este negoțul mare, fiind iar cu apropiere de hotarele prințipatului Valahiei. Locuitorii să urcă până la 16.000; și într'acest oraș au toate chipurile de bune îngrijiri spre buna orânduială, spre odihnă, spre podoabă și spre înlesnirea învățaturii și spre toate urmările cari aduc pe om la fericire. Acia lăcuește și comandirul ostășesc, a căruia stăpânire să întinde peste tot Ardealul, cum și vistierul iarăși al tot Ardealului. Și pe tot anul odată se strânge câte un senator din toate maghistraturile, și săvârșesc pricinile cele nesăvârșite în județele lor. La poarta acestei cetăți fofezi (întărituri) nu sunt, din porunca împăratului Iosef al II-lea care, viind în partea locului și mergând la hotarul Căinenilor unde văzând cât au fost de anevoie a trece cu siluire oaste vrăjmășească, când ar fi o cât de puțină adevărată împotrivire — întorcându-să la Sibiu — au poruncit ca toate fofezile porților să să strice, ca un lucru nefolositor. căci acel vrăjmaș care au putut să aibă întru nimic acel firesc loc, îndestul întemeiat decât o cetate ce are într'însa lăcitorii, porțile le are întru nimic, când se va apropia de acel oraș. Și acia are baronul Bruken-thal o mare casă, întru care are bibliothecă cu cărți deosebite și strânsoare de cadre vrednice de vedere, și multe lucruri

din vechime, și destule bucăți de metali cu pământul lor nelucrat ».

Trecerea marelui Eminescu e deasemeni consemnată, din păcate n'a putut fi însă verificată cu precizie. Printre hârțiile lui s'a găsit un certificat din care reiese că și-a făcut clasa a treia la gimnaziul catolic din Sibiu unde se afla ca student jurist și fratele său Nicolae. Se mai pomenește apoi de o altă trecere a poetului cu care prilej fusese prezentat lui N. Densușianu cititor al versurilor lui din « Familia », asupra căruia făcuse o penibilă impresie odată ce-i « curgeau sdrențele de pe el ». Densușianu îl ținu în Sibiu 3 zile, îl îmbrăcă și prin popa Bratu din Rășinari îl porni prin vama Cucului, spre Țara Românească.

Interesante dar puțin binevoitoare pentru oraș sunt însemnările lui Al. Odobescu cu prilejul călătoriei pe care o întreprinsese la 1860 pe la Mănăstirile din Argeș și Vâlcea abătându-se și la Sibiu la 11 Iulie. Cu un postilion sosi scriitorul aci, după amiază pe la orele 4, trăgând la hotelul « Zur ungarischen Krone » din Ulița Mare. În acea seară a fost sfătuit să se ducă la Dumbravă unde se orânduise o serbare în cinstea principesei Lichtenstein. Într'un alt postilion fără coș a luat-o spre Dumbravă ajungând acolo după 20 de minute. Spectacolul ce l-a întâmpinat, nu l-a încântat prea mult: « Acolo erau rânduite mai multe țeluri de tras la semn unde petreceau ofițerii; apoi pe înserat într'o bătătură împrejmuită cu brazde de verdeață și luminată cu bășici de hârtie, s'a făcut joc. Dintre toate nemțoaicele rău îmbrăcate și disgrațioase se deosebea o româncă din Pitești: frumoasa doamnă Dumba ce avea și eleganță la îmbrăcăminte și grație la joc. S'a tras și ceva fișicuri de artificii. Mie drept să spun puțin mi-a plăcut această petrecere ». Despre biserica iezuită din Piața Mare scrie că « e fără mare interes ». Ne dă apoi o descriere mai largă

a muzeului Brukenthal. Cuvinte bune sunt spuse despre biserica luterană: « e o frumoasă clădire gotică cu puține ornamente într'adevăr, dar prea măreață ». Odobescu se interesează firește și de mormântul lui Mihnea Vodă, dar n'avu norocul să i se arate piatra funerară fiind aceasta acoperită de alte lespezi. În timpul nopții scriitorul auzea pe străjerul de veghe: « la fiecare ceas auz un trubaciu sunând pe uliță din trâmbiță și spunând ceasul ». Marea supărare a lui Odobescu fusese însă o alta: cheltuse în cele 3 zile ale Sibiului mai bine de 40 de galbeni ceea ce îl indignase la culme. Ca amintiri din Sibiu pe lângă strașnica lui supărare, scriitorul a dus « o ploscă cu vin de Völsau, 2 pâini lungi cu anason, un cughelupf și un lentzentort » spre a nu uita excursia lui sibiană și a-și mai îndulci amăruile amintiri.¹⁾ După cum se vede impresiile lui Odobescu sunt produsul unei vădite indispoziții care colorează până și rândurile pozitive ale scriitorului. Ele desvăluiesc totuși curiozitatea arheologului și istoricului de artă care fiind în apropierea Sibiului nu-și îngăduia să nu-l vadă.

Incheind acest important capitol e necesar să accentuăm concluzia lui firească: prin situația sa geografică și sufletească, Sibiu a fost cu mii de fire strâns legat de Țara Românească într'un același tort al ținuturilor de pe ambele cline ale Carpaților.

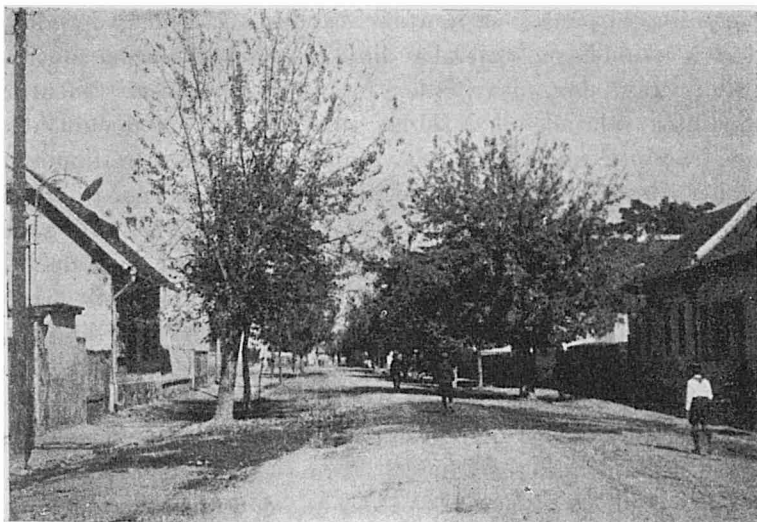
VIAȚA ROMÂNEASCĂ ÎN SIBIU, ALTĂDATĂ ȘI ACUM

După cum de mai multe ori am însemnat mai înainte, o înfățișare românească și-a conturat Sibiu abia de pe la a doua jumătate a veacului al XVIII-lea când primii soli ai duhului național apar în chipul bisericilor din afara zidurilor. Este neîndoios însă că asemenea ctitorii alcătuiesc doar puncte de

---

¹⁾ « Insemnări » în « Convorbiri Literare », 1935, pp. 653—656.

crystalizare ale unor evoluții ce veneau mai de departe. Nevoia unor clădiri bisericesti presupunea desigur un mai puternic clocot de viață românească, un număr mai însemnat de credincioși ce trebuie să se fi adunat mai dinainte în Maerii Sibiului sau în cartierul Iosefin, venind de pe coclaurile din

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Strada Lungă, din Maerii Sibiului.

jur, unde fremăta în forme pure un spirit românesc de dârzenia celui din Săliște sau Rășinari. Românii se aflau de altfel pe aceste meleaguri cu mult înaintea așezării coloniștilor sași de pe Rin cari i-au găsit aci, în Munții și pădurile din jurul orașului de mai târziu. Drumul legiunilor romane ce se îndreptau odinioară spre Apulum, trecea de altfel pe aci. În apropiere se afla Pons Vetus pe locul de azi al Turnului Roșu ca și localitatea Cedonia. În diploma andreiană

dela 1222 chiar — actul solemn prin care regele ungar îi învestea pe sași cu drepturi neobișnuit de largi — românii sunt pomeniți ca putându-se bucura de stăpânirea apelor și pădurilor alături de ei. Dar și mai înainte la 1210, românii sunt de față luând parte la expediția comitelui sibian Ioachim în ținuturile bulgărești. Intuiția vechimii noastre pe aceste locuri par a o avea până și sașii, atunci când un G. Bedeus de pildă, derivă etimologic «Sibiul» dintr'o ipotetică formă dacică (Sib. = tav, dav, dava = loc întărit). Din păcate veacurile dinaintea celui de al XIII-lea sunt mute. Nici documente, nici inscripții, nici amintiri de vreun fel nu grăiesc. În timpurile mai noi însă se mai ivesc știri, dar și acestea puține. Românii din jurul Sibiului au mijlocit astfel mai totdeauna între sașii sibiani și Țara Românească. Încă dela sfârșitul secolului al XV-lea, socotelile orașului amintesc răsplătirea unui preot român pentru scrisorile ce a alcătuit din partea Sibiului, fraților săi de peste munți. Va fi fost acesta — crede d-l I. Lupaș — un popă Bratu dar pe lângă el a făcut servicii de acest fel și cneazul Dumitru din Săliște, despre care pomenesc scrisorile voievozilor Radu cel Mare și Radu dela Afumați.

Veacul al XVI-lea și al XVII-lea adună de asemeni mărturii ce privesc manifestări în legătură cu vieța românească a ținutului. Este astfel pomenit totdeauna acel *Catechism luteran* dela 1544, deși nici-un exemplar n'a putut fi descoperit. Sigur se știe doar că un Philippus Pictor a primit doi florini pentru tipărirea lui. Școli sau biserici românești nu se aflau în oraș în această vreme, pe când în Săliște de pildă vor fi fost. În veacul următor, se pomeneste despre o alegere de vlădică a lui Gheorghe Ghenadie al III-lea la 1660, iar către al VIII-lea deceniu de locuința din Sibiu a lui Sava Brancovici, între 1674—1680. De o pătrundere mai sensibilă a românilor în Cetate, abia în veacul următor se poate vorbi. Faptul

ar părea ciudat pentru cine nu cunoaște dârza rezistență a mentalității conservatoare săsești. Ca o corabie în bătaia valurilor românești ce o înconjurau din toate părțile, Sibiuul își fereca porțile nu numai împotriva dușmanilor din depărtări, ci și a neamurilor din preajmă ce amenințau să-l înnece. Încă din al XVI-lea veac, în 3 rânduri, sfatul orașului hotărâse să nu îngăduie « străinilor » fie ei valahi, unguri, valoni, spanioli, franțuzi sau polonezi să-și cumpere pământuri sau case în vatra urbei, iar dreptul de cetățean le aparținea numai lor. Motivarea suna astfel în protocolul sfatului: « nu din invidie sau dispreț, ci pentru întreținerea păcii comune »¹⁾. Abia la sfârșitul veacului al XVIII-lea, sub presiunea tot mai încordată a nobilimii maghiare și a celorlalte neamuri conlocuitoare, Iosif al II-lea dădu edictul dela 4 Iulie 1781 prin care introduse și în Sibiu « dreptul de concivilitate ». De noul drept se folosiră mai întâi o seamă de conți și funcționari unguri cari se instalară de-a-dreptul în inima cetății, pe str. Mitropoliei, pe str. Cislădiei, pe str. Pintenului, spre a o părăsi apoi odată cu mutarea guvernului la Cluj. În schimb apărură armeni și greci, iar mai apoi în Martie 1782 citim și primul nume de cetățean român al urbei: Radul Stoica. Ne aflăm firește numai în fața unui act juridic. De fapt cum observam mai sus, românii vor fi fost destul de numeroși încă dela începutul veacului, odată ce puteau construi dintr'odată trei biserici.

În a doua jumătate a secolului, ei și purceseră la lupta organizării bisericești, preludiu de altfel al unei acțiuni politice de mare însemnătate în veacul următor. Bătălia se da mai întâi în jurul reședinței episcopale însăși pe care Românii — împotriva rezistenței săsești — o voiau cu tot dinadinsul și pe

---

¹⁾ E. Sigerus, *Vom allen Hermannstadt*, vol. III, 105.

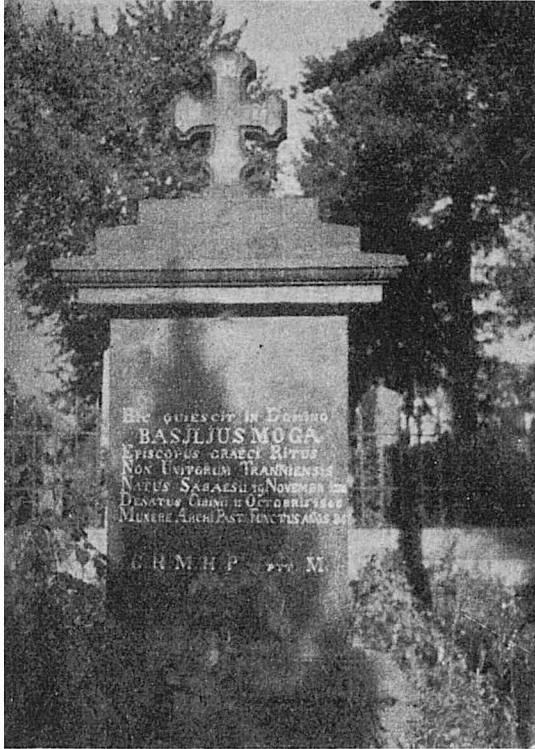
drept cuvânt, în cetate. La 1761, episcopul sârb Dionisie Novacovici locuia în Sibiu într'o casă din Poarta Csnădiei, curând însă trebui să se așeze la Rășinari într'o simplă locuință țărănească. După moartea lui, clerul ceru din nou cu stăruință reședința la Sibiu. În calitate de coregent, Iosif al II-lea semnă în sfârșit o «*resolutio augustissima*» prin care se încuviința faptul. Zadarnic se străduiră totuși episcopii Sofronie Chirilovici, Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici să obțină desăvârșirea rezoluției. În schimb izbutiră ridicarea celor 2 biserici ortodoxe de pe str. Lungă și în cartierul Iosefin. O a treia biserică românească fu apoi cea unită de pe malul Cibinului.

Bătălia pentru cucerirea Sibiului nu încetă însă altfel decât prin izbânda episcopului V. Moga căruia îi reuși obținerea din partea împăratului Francisc a dreptului de a-și muta reședința în cetate. O colectă publică la care românii răspunseră inimos mai presus de așteptări, conștienți deci că se aflau în pragul unui «*eveniment*» realiză o sumă de 23.000 florini cu care episcopul se grăbi a cumpăra casa guvernatorului Bánffy din str. Csnădiei (1819). După apeluri respinse la Viena, V. Moga putu să înceapă reorganizarea episcopiei ortodoxe sibiene. O luptă de 6 decenii fusese în sfârșit câștigată și odată cu ea biruința românismului asigurată. De acum o nouă viață națională se va desfășura sub sfânta oblăduire a bisericii, în ritm tot mai viu și mai curajos. O acțiune culturală dar și o alta politică, vor crește pe nesimțite la sânul cel primitor al bisericii naționale căreia i se cade recunoștința cea mai caldă a românismului.

Insemnătatea episcopiei și apoi a mitropoliei Sibiului va fi tot mai vădită în cursul veacului. Aleasa apariție a lui Andrei Șaguna îi va dăruia o aureolă triumfătoare. La 1850, 60 și 64, aci se vor desfășura lucrările sinodale, la 1868 și 70 aci

se vor ține vestitele congrese ale organizării metropolitane. Dar despre această impunătoare epocă plămădită pe de-a'ntregul din inima și mintea Mitropolitului Șaguna, vorbim în altă parte, cu toată cucernicia și emoția cuvenită (vezi capitolul: Un mire al poporului credincios). Ceea ce mai voim să însemnăm totuși aci, e acțiunea de pătrundere în Sibiu a elementului românesc cu sprijinul lui Șaguna. Grădini și case fură cumpărate— printre ele reședința de iarnă a mitropolitului — și tot marele vlădică inițiază și opera de clădire a catedralei care simbolizează cupola străduințelor ortodoxe ale Sibiului.

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Monumentul funerar al episcopului Vasile Moga.
(In curtea Bisericii din Groapă).

Urmașii marelui Șaguna au fost Miron Romanul (1828—1898) și Ion Mețianu (1828—1916). Personalitatea celui dintâi s'a reliefat prin energia și hotărârea cu care totdeauna a știut să reprezinte și să apere interesele naționale împotriva asalturilor neîncetate ale maghiarimii. Câteva din actele vieții sale merită mai ales a fi pomenite. Intre ele protestul împotriva legii maghiare prin care se introducea ca obligatorie limba ungară, protest susținut într'o audiență la împăratul Franz Josef, lupta împotriva multor legi de desnaționalizare printre cari și cea de maghiarizare a numelor comunelor și locuitorilor din fosta împărăție. Mitropolitul Ion Mețianu apoi pe lângă dârzenia cu care la rândul-i a apărat cauza națională, s'a distins și prin măiestria cu care a știut să gospodărească averea mitropoliei, izbutind să adune sumele necesare clădirii catedralei sibiene și renovării seminarului andreian. Sub păstoriarea lui s'a sfințit cel mai de seamă lăcaș al ortodoxiei sibiene.

Sub bolta bisericii se adăposti — cum era firesc — și plâpânda școală a începuturilor. Încă de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, se înființaseră cursuri de pregătire pentru învățători. Priniți directori s'au numit Dimitrie Eustatevici, Radu Tempea, Gheorghe Haines, și Moise Fulea. La 1811 episcopul Moga întemeie seminarul teologic pe care apoi mitropolitul Șaguna avea să-l reorganizeze cu două secțiuni: una pedagogică și alta teologică. E vremea în care ne întâmpină trecerea prin Sibiu a lui Gheorghe Lazăr despre care pomenim pe larg în altă parte. Dar nu toată forfota școlărimii românești a împrejurimilor Sibiului încăpea în seminarul orașului. Marea ei mulțime rămânea afară și se lăsa atrasă de școlile oficiale ale stăpânirii. Gimnaziul săsesc, apoi cel maghiar cuprindeau un mare număr de învățăcei de obârșie românească. La gimnaziul evanghelic de pildă, între 1850—1870 din cei 5740 școlari, 21,34% erau români. Fostul colegiu latinesc al iezuiți-

lor devenit în 1849 școală germană adăpostea mai mult de jumătate elevi români, liceul maghiar în sfârșit păstrează până la unire aceeași proporție. Spiritul românesc s'a simțit tot mai puternic în cetate și prin tineretul acesta naționalist și avântat ale cărui manifestări aveau adesea un caracter vădit protestator împotriva stăpânirii.

În afara îndeletnicirilor didactice, o acțiune culturală din cele mai caracteristice sub oblăduirea aceleași biserici românești luă după jumătatea veacului (1861) chipul « Asociațiunii pentru cultura și literatura poporului român ». De data aceasta ortodoxismul sibian întinse mână frățească greco-catholicismului blăjean, și Andrei Șaguna împreună cu păstorul unit Șuluțiu întemeiară cea dintâi mare instituție culturală a românilor, citadela unitară și neînfrântă a rezistenței ardelențești de totdeauna. Bindecuvântarea bisericilor surori însoți apoi necurmat viața și actele de seamă ale « Astrei » până în zilele noastre când Mitropolitul Nicolae al Sibiului, reînviind strălucita tradiție arhierască, ține să prezideze însuși cele mai de seamă acte contemporane ale Asociațiunii. Despre activitatea « Astrei » vorbim de multe ori în diferitele noastre capitole. Foștii ei președinți sunt cu evlavie pomeniți în desvoltările noastre dela Andrei Șaguna și până la Vasile Goldiș. Un cuvânt trebuie însă negreșit spus despre vieța actuală a vechiului așezământ de cultură prezidată astăzi de prof. dr. Iuliu Moldovan. După conducerea unui Andrei Bărseanu și V. Goldiș, noul prezidiu al « Astrei » își desvoltă acțiunea în cadrul doctrinei biopolitice pe care d-sa cel dintâi a reprezentat-o în țara noastră. Prin acest program, « Astra » s'a situat în plină actualitate. Conducătorii ei au devenit tot mai mult medici fără însă a orienta prea pozitivist asociația ale cărei tradiții literare nu pot fi ușor înlăturate. Darul « Astrei » de după unire a fost școala țărănească — o instituție nouă fulgerător

generalizată în Ardeal — și organizația educativă și sportivă a Șoimilor Carpaților prof. Iuliu Hațiegan care a câștigat curând dragostea satelor. Secretarul Asociațiunii este astăzi Horia Petra Petrescu, scriitor cu o veche și bogată activitate literară reprezentând tendințele de totdeauna ale scrisului ardelean: eticismul și grija pentru luminarea poporului.

Sub aripile călduroase ale bisericii au prins avânt și primele manifestări politice ale Sibiului. Protopopii ortodocși adunați aci în preajma dietei ardeleni dela 1790/91 au dat mandat episcopului Gherasim Adamovici să-i reprezinte la Viena ca «deputat al națiunii române». Intre 1796—1810, consistorul sibian nu încetă să ceară dreptul de a avea un reprezentant în dietă. Devenind tot mai aprige, luptele politice de mai târziu nu se mai duseră din sânul bisericii chiar, dar niciodată nu se desfășurară ele fără sprijinul mărturisit sau nu al legii strămoșești. Mitropoliții dela Șaguna și până la I. Mețianu au apărut cu aceeași dârzenie atât interesele bisericesti cât și cele naționale, după cum am arătat mai sus. Mișcarea dela 1848 a fost în mare parte diriguită dela Sibiu. De aci porni ca o vâltoare strigătul lui Simion Bărnuțiu purtat pe aripi populare sub forma:

*Strigă Bărnuțiu din Sibiu
Că Ardealul nu-i pustiu.*

Intre 1861—63 aci se țineau conferințele politice și naționale ale românilor ardeleni, iar în 1863/64 dieta care a decretat egala îndreptățire a națiunii și limbii române față de celelalte neamuri privilegiate. În cadrul aceuiași Sibiu politic dela sfârșitul veacului trecut, se înfiripă și prinse chip energic și protestator acțiunea memorandistă, actul cel mai de seamă al românilor ardeleni după revoluția dela 48. Aci înflori de

asemeni demnă, independentă și glorioasă « Tribuna » lui Slavici. Ultima conferință națională de o deosebită însemnătate avu loc la Sibiu la 1905. Centrul politic al Ardealului se strămută apoi la Arad.

Biserica ortodoxă sprijini de asemeni dezvoltarea vieții sociale și materiale a românilor sibieni. Sub oblăduirea ei, meșteșugarii români fără drepturi de a-și exercita meseria până la jumătatea veacului trecut, încep să-și strângă rândurile puțin numeroase și sfioase. La 1867 se întemeiază prima asociație a meseriașilor români: « Reuniunea sodalilor români din Sibiu » sub președinția asesorului consistorial N. Cristea. Numai 38 de membrii a avut atunci. În 1870 meșteșugarii reuniunii erau următorii: 6 tipografi, 10 pantofari, 3 cismari, 3 pardositori, și câte un lăcătuș, croitor, argintar, zidar, grădinar, curelar etc. o mână de oameni deci, cari alcătuiau însă primele cadre ale meșteșugarilor români sibieni și bazele clasei de mijloc aci. « Reuniunea » nu era numai o asociație cu scopuri strict profesionale, ci se îngrijea cu vrednicie de cultura membrilor ei, le organiza concerte, teatre și șezători literare, în timpul liber le menținea și desvolta sentimentul național într'un cadru înstrăinat, cum se vădea Sibiul. Victor Tordășianu († 1920) a condus peste două decenii Reuniunea cu spirit gospodăresc și românesc neîntrecut. Și astăzi conducătorul asociației e tot un preot, după tradiția începuturilor ei — părintele protopop Cioran al Sibiului. Mitropoliții Ardealului au fost de altfel totdeauna începând cu preafericitul Șaguna patronii și protegitorii de fapt ai Reuniunii.

Cel mai de seamă institut economic al trecutului cu o vieță prosperă și astăzi a fost banca « Albina » întemeiată în 1872, având ca fondatori printre alții nume ca Alexandru Mocsonyi, Iacob Bologa pe atunci vicepreședinte al Astrei, David baron Urs de Margine și mai ales pe Timotei Cipariu, vicar mitro-

politan, director gimnazial și vice-președinte al Academiei Române din București, și ca prim-director pe Visarion Roman. Institutul a pornit la drum cu un capital de 300.000 de florini cari s'au înmulțit neconținut ajungând în preajma războiului, în 1912, la 6 milioane coroane. După unire un mai larg câmp de activitate a îngăduit băncii o dezvoltare excepțională. Dela capitalul de 6 milioane cât avea în 1919, institutul a atins în 1929 cifra aproape astronomică de 100 de milioane lei. « Albina » n'a fost numai o simplă alcătuire economică ci și un factor cultural de primul rang, ajutând cu toate prilejurile și în toate fclurile vieța materială a românilor ardeleni, uimind și umplând de îngrijorare cercurile maghiare ale vremii. Prin generoase subvențiuni acordate instituțiilor culturale locale, « Albina » a sprijinit puternic mișcarea spirituală ardelenescă.

Rezervăm în sfârșit ultimele noastre considerațiuni manifestărilor românești de după unire.

În fruntea tuturor stăruiește de sigur Mitropolia ortodoxă a Sibiului care continuă — pe un plan religios și intelectual tot mai înalt — distinsa moștenire șaguniană. Spiritul ei rector e astăzi I. P. S. Sa Nicolae Bălan a cărui personalitate sintetizează cu arhieresc farmec sentimentul puternic al religiei trăit efectiv, cu adâncă cutremurare emotivă, cu preocupările științei celei mai noi. Cultură teologică de valoare și înălțime apuseană, dar și simțământ religios răscolitor de suflet cum numai răsăritul a știut trăi, constituie obiectivele de seamă ale activității noului păstor al ortodoxismului sibian. Cu aceste directive a ținut să-și formeze elemente ales pregătite în școlile teologice ale Apusului, în Germania, Anglia sau Franța, dar și la Muntele Athos, numindu-i profesori sau încredințându-le înviorarea vieții monahale a cărei reînviere în Ardeal o dorește cu pasiune. O biserică vie, activă, misio-

nară a visat totdeauna I. P. S. Mitropolit Nicolae și de aceea a inițiat o mișcare religioasă a maselor, așa cum este « Oastea Domnului » care numără sute de mii de adepți și tipărește gazetele « Lumina Satelor » și « Oastea Domnului ». O idee cardinală a ortodoxismului sibian a mai fost apoi participarea mirenilor la conducerea trebilor bisericești în proporție de 2/3 ca și autonomia bisericii spre a-și menține acțiunea în atmosfera pură a spiritualității. Vechile idei șaguniene au dobândit printr'o nouă fundamentare prestigiu și putință de realizare. Ortodoxia se împletește și astăzi cu românismul în străvechea lor sinteză organică de « lege strămoșească ». Nu mai puțin rodnică a fost opera de construcție a Mitropoliei sibiene, adevărată întrupare sensibilă a noii mișcări. Grandioasa restaurare a mănăstirii dela Sâmbăta prin reînvierea tradiției religioase dar și artistice brâncovenești, Școala normală din Sibiu, paraclisul Academiei Teologice ca și numeroase catedrale ca cele dela Sighișoara, Mediaș, Orăștie, Odorheiu, Miercurea Ciuc sau zeci de biserici în sate, oglindesc râvna și febrilitatea activității religioase sibiene. Despre contribuția publicistică a Mitropoliei ne ocupăm mai jos.

După 1919, Sibiuul a devenit un centru didactic românesc însemnat. Aci s'a organizat cel dintâi inspectorat al Ardealului condus fiind de prof. I. Bratu, viitorul director al învățământului secundar, care a publicat și prima dare de seamă a stării învățământului de pe aceste meleaguri. Aci au apărut rând pe rând noile școli secundare românești: liceul « Gheorghe Lazăr », liceul de fete « Domnița Ileana » pe urmele tradiției Școlii civile de fete de sub oblăduirea de altă dată a « Astei », instituție ce-a făcut cinste Ardealului dinaintea unirii datorită conducerii prof. V. Bologa, liceul comercial de băieți și fete, școlile de ucenici menite a revărsa lumina printre micii meșteșugari români spre a nu mai cita școlile normale de băieți

și fete ale Mitropoliei ortodoxe ce reiau firul unei respectabile istorii despre care vorbim în altă parte. Școala primară a cunoscut de asemeni o dezvoltare cum nu mai avusese niciodată înainte. Inmulțirea populației românești a dus la creșterea poporului micilor școlari. Inghesuiți și în localități neigienice de multe ori, ei silesc la întemeiere de noi școli și înălțare de noi clădiri.

În ce privește asociațiile culturale, acțiunea pe care o desfășoară despărțământul sibian al «Astrei» de sub conducerea d-lui inspector Silviu Țeposu, e una din cele mai prețuite. Cercuri culturale mișună în toate satele, bibliotecile populare au fost în număr de 95 în 1936 cu peste 17.000 de volume, conferințele pe sate 201 în același an, coruri în comune 29, s'au întreprins anchete medico-sociale, s'au întemeiat dispensare, s'au înființat școli țărănești. Activitatea a cuprins apoi în sfera ei și orașul unde s'au ținut și se țin regulat conferințe pentru intelectuali, s'a organizat o Universitate populară cu o secție în cartierul gării. Instituția clujană a Șoimilor Carpaților și-a constituit și la Sibiu o secție condusă de d-l dr. L. Ionașiu. În fiecare an despărțământul sibian își publică dările de seamă în volume compacte din care nu lipsesc programe de lucru și sugestii rodnice. Alături de acțiunea Clujului, Brașovului și Maramureșului, Sibiul flutură cu vrednicie și astăzi stindardul Asociațiunii.

Un alt caracter îmbracă apoi activitatea unei grupări intelectuale ce poartă numele «Thesis» și care a fost întemeiată în 1932 având ca program «localismul creator», formulă ce pare să fi prins în publicistica noastră exprimând năzuința unei creații literare și științifice provinciale. Gruparea a ținut ședințe intime și publice cari s'au bucurat totdeauna de un frumos răsunset. A publicat în editură proprie următoarele lucrări: Al. Dima despre Al. Odobescu, Licu Pop despre

Al. Xenopol, Mircea Alexiu: Băjenie, George Fonea: Intoarcerea în vreme (versuri), G. Cifarelli: Poeme barbare de Carducci (traducere în versuri), Ionel Neamțu: Oameni (schite), Al. Dima: Cei mai rodnici ani ai vieții lui G. Coșbuc, Mircea Alexiu: Invinșii (nuvele) și în sfârșit o publicație cu caracter antologic « Thesis » (1939, pag. 152) cuprinzând pe toți membrii actuali ai grupării. Au publicat deasemeni lucrări ce au trezit vii discuții în periodice dr. I. Popescu-Sibiu care a reprezentat în grupare atitudinea unei etici militând împotriva pornografiei literare, dr. I. Fruma, autorul unui studiu tratând problema locală a Universității săsești, N. Balca autor a numeroase studii filosofice și teologice.

Printre asociațiile culturale sibiene « Frăția ortodoxă română » își dezvoltă de câțiva ani programul ei de conferințe pentru intelectuali apropiind de problemele religioase pe mirenii cu altfel de preocupări. Din rădăcini adânci crește apoi « Reuniunea Femeilor Române » aducând contribuția aleasă a spiritului feminin la dezvoltarea națională a Sibiului.

Sibiul muzical alcătuiește deasemeni un capitol de seamă al acțiunii românești, din păcate astăzi — cu toate lăudabilele străduințe ale multora — în decădere. Faptul ne apare cu atât mai întristător cu cât un termen de comparație din cei mai pretențioși ne stă în față: tradiția muzicală a sașilor cari încă dela sfârșitul veacului al XVI-lea constituiseră o breaslă de muzicanți profesioniști, spre a nu mai pomeni de manifestările veacului al XVIII-lea și al XIX-lea care determinară pe călătorul vienez Krikel să scrie în 1828 că « Sibiul poate fi cu drept cuvânt numit un oraș muzical, căci în fiecare casă este desigur cineva care știe să cânte la cel puțin un instrument ». Faima muzicală a Sibiului atrăsese aci în 1846 pe Franz Liszt și peste un an pe Johann Strauss. Sașii întemeiară cea mai puternică societate corală din Ardeal:

« Hermania ». Activitatea muzicală românească a Sibiului s'a desfășurat înainte de unire pe teren didactic în cadrul seminarului andreian în care Gheorghe Lazăr însuși pe la 1811 preda cântarea bisericească, pe care organizarea viitoarei instituții avea să o desvolte tot mai mult până ce în sfârșit prof. Dimitrie Cunțanu va dăruși spre sfârșitul veacului cea dintâi colecție de cântări bisericești, prin reuniuni corale crescute sub aripile « Astrei » în satele românești ale ținutului la Săliște, Orlat, Tilișca, Sibiul, și mai cu seamă prin reuniunea de cântări din Sibiu, asociație de înalt prestigiu a compozitorului Gheorghe Dima, personalitatea muzicală cea mai aleasă a Ardealului dinaintea unirii și animatorul neîntrecut al activității muzicale sibiene. Concertul reuniunii de cântări dela 6 Octomvrie 1902 de pildă, în care bagheta lui Gh. Dima a condus și pe celelalte societăți corale din regiune cu prilejul expoziției industriale din Sibiu, e citat ca o realizare muzicală de primul ordin. Numele și opera lui Gh. Dima se leagă de altfel strâns de Sibiul ultimilor două decenii ale veacului trecut. Intr'adevăr după terminarea studiilor sale, la 1881, compozitorul ardelean e numit dirigentul reuniunii de cântări și al corului religios metropolitan ca și profesor al Seminarului Andreian. Timp de 18 ani necurmat până la 1899 când e chemat la Brașov, Gh. Dima trăiește în Sibiu cei mai productivi ani ai vieții sale muzicale devenind o stea de prima mărime chiar pentru cultivatele cercuri săsești cari l-au invitat să conducă și « Hermannstädter Männergesangverein ». Mediul sibian al vremii a putut trăi o intensă viață muzicală datorită contribuției alese a lui Gh. Dima care alături de un Slavici, Coșbuc și Goga au dat prestigiu intelectual românismului local. Merite deosebite au adunat deasemeni prof. Timotei Popovici pe tărâmul pedagogiei muzicale dar și pe cel al compoziției, N. Oancea care a înviorat din nou « Reuniunea de

cântări Gheorghe Dima » și care s'a remarcat deasemeni în compoziții în stil popular ca și antecesorii săi, și în sfârșit trebuie citate aci strădaniile profesorului I. Delu de a reda Sibiului scripuri ale aureolei de altă dată.

Pe tărâmul *științei medicale*, Sibiul românesc își aduce deasemeni contribuțiile sale. Având să lupte și aci cu o tradiție din cele mai respectabile, cu amintirea școlii medicale dinaintea unirii care impusese numele chirurgului Otto și al neurologului Pandy ca și bine utilizate spitale cari atrăgeau și mulți suferinzi din Vechiul Regat, medicina noastră locală a înfruntat cu succes proba de foc a comparației menținând și după războiu, renumele orașului. Un laborator de creație medicală recunoscut a fost astfel spitalul de boli mintale în jurul căruia s'a dezvoltat un centru neurologic cu publicații și conferințe regulate condus de dr. G. Preda vice-președinte al « Astrei », energic și neobosit îndrumător cultural. Sibiul e apoi prin dr. I. Stoichiția promotorul anchetelor medico-sociale la sate cari s'au generalizat apoi în toată țara prin ofensiva sanitară. Spitalele sub conducerea românească au continuat a fi căutate și prețuite. Ca o recunoaștere a deosebitelor sale merite, Sibiul și-a putut organiza acele atât de populare « zile medicale » care dau prilej difuzării științei celei mai noi. O astfel de susținută activitate a făcut necesară în sfârșit apariția unui organ de specialitate sub numele « Sibiul medical » publicând alături de studii, și planuri de organizare practică a anchetelor medico-sociale.

Activitatea publicistică a Sibiului de după unire se dovedește la rândul-i foarte încordată. Ea se dezvoltă de altfel pe vechile baze ale unei tradiții excepționale cari trebuiesc cucernic amintite aci, dar la a căror înălțime nu s'a putut ridica spiritul certăreț, polemic și atât de personalist al unora dintre gazetele de după războiu. Sibiul adăpostise tiparnițe străvechi

stăpânite de Sași. Încă pe la 1530 ne întâmpină tipografia lui Luca Trapoldner, iar în secolul următor putem număra 12 ateliere de acest fel. La 1693 se înființează tipografia lui J. Barth care devine la 1832 a lui Closius. La 1850 se întemeiază și atelierul lui Drotleff. Avem deasemenea o veche moară de hârtie a orașului la 1554, în apropiere de Tâlmăciu. Datorită acestor întreprinderi, Sașii au putut desvolta o fructuoasă activitate publicistică tipărindu-și un calendar încă dela 1612, deschizându-și la 1778 prima mare librărie după model vienez, a lui Martin Höchmeister, și făcând să apară în același an primul ziar la 12 Iunie: « Theatral Wochenblatt » și apoi la 2 Ianuarie 1784: « Siebenbürger Zeitung ».

Un astfel de freamăt publicistic nu putea să nu trezească năzuinți asemănătoare în inimile cărturarilor români. Spre deosebire însă de caracterul orășenesc al periodicilor săsești, primele noastre foi s'au ivit cu generosul gând al luminării poporului, obiectiv care a alcătuit neîntrerupt preocuparea de seamă a inteligenței ardelenе. Mult înainte de « Gazeta Transilvaniei » care apărea la 1838, tipograful Hochmeister scoate la Sibiu de sub tiparnița lui, la 1791 « Foaia românească pentru popor » din care a apărut numai un singur număr. Peste 3 ani Barth tipărește un « cărindariu » socotit de d-l Sextil Pușcariu ca « cea mai veche tipăritură periodică românească », fără să mai socotim încercările d-rului oculist Ioan Piuariu — Molnar din aceeași vreme. (Numele acestuia e de altfel strâns legat de Sibiu. Originar din Sadu, doftorul de ochi, ajuns profesor la Universitatea din Cluj pe la 1800 și-a desvoltat o parte din activitatea sa enciclopedică aci unde a și fost îngropat lângă biserica ortodoxă română a suburbiului Josefin, la 1815). Veacul următor desvoltă firește tot mai îndrăzneț mugurii timizi ai începuturilor. Nu putem înfățișa un inventar complet al periodicilor sibiene din secolul al

XIX-lea, ci vom puncta numai momentele într'adevăr relie-
fante. La 1850 păstorul spiritual al Românilor ardeleni care

a fost Mitropo-
litul Șaguna,
întemeiază ti-
pografia arhi-
diecezană și e-
ditează aci pes-
te 3 ani «Tele-
graful Român»
organul oficial
al ortodoxis-
mului local,
dar și al inte-
reselor națio-
nale care stă-
ruie și astăzi
venerabil prin-
tre publicațiile
urbei. In de-
cursul timpu-
lui printre re-
dactorii săi
s'au numărat
un Visarion
Roman, I.
Rațiu, Zaharia
Boiu, Silves-
tru Moldovan,

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Redacția ziarului «Tribuna»
de pe str. Gh. Lazăr Nr. 11 (în stânga).

cercetători istoriografi de însemnătatea lui T. V. Păcățian. «Tele-
graful Român» a apărut întâi cu litere cirilice, apoi cu alfabet de
tranziție și abia după 1865 cu litere latine. E redactat astăzi

de părintele dr. D. Stăniloaie. După « Albina Carpaților » care apare la Sibiu între 1877—1879, întemeiată fiind de Visarion Roman, orașul adăpostește între zidurile lui începând cu primăvara lui 1884, pe cel mai de seamă cotidian al Ardealului și rector politic al Românilor de dincoace de Carpați, renumita « Tribuna » care va cinsti Sibiul până la 1903. Primul număr apare la 14/26 Aprilie înfățișând un program iscălit de fruntași dintre cari ca sibieni se prezentau: « I. Bechnitz, particular în Sibiu, Dr. Aurel Brotte director al Băncii « Transsylvania », Eugen Brotte, proprietar în Sibiu, Ioan de Preda avocat în Sibiu și Ioan Slavici particular în Sibiu ». Creerul și ideologia ziarului o exprima cu condeii lui de scriitor reputat Slavici. Politic, el conducea cu înverșunare o luptă aprinsă și neobosită împotriva Ungurilor, în timp ce-și mărturisea fidelitatea față de Casa de Austria dela care ardelenii au nădăjduit totdeauna mântuire. Dar Slavici nu a trebuit numai să sufere prigoana ungurească — trei condamnări ale Curții cu Juri — ci și opoziția unora dintre români, a partidului moderat în frunte cu mitropolitul Miron Romanul reprezentat prin « Telegraful Român » care îl socotea pe Slavici vândut străinilor și critica aprigă a naționaliștilor intransigenți cari nu voiau împăcarea cu Ungurii în cadrul fostei monarhii. Intre atâtea furtuni, Slavici a stăruit neclintit făurind — pentru această vreme — chipul eroic al gazetarului ardelean. Pe tărâm cultural, « Tribuna » a luptat pentru unitatea sufletească a tuturor românilor cu centrul la București și a prilejuit desvoltarea tânărului talent a lui George Coșbuc, însemnată faptă despre care ne ocupăm pe larg în ultima parte a lucrării noastre. În vremea « Tribunei », I. Rusu-Șireanu întemeiază la 1893 « Foaia Poporului » cu obiectiv cultural, devenită însă după războiul politică. Cu aceasta socotim micul nostru excurs istoric terminat și venim la activitatea gazetărească de după

unire. Primul cotidian sibian de după unire a fost « Renașterea Română » a Consiliului Dirigent dispărută însă curând. A urmat « Patria » ca oficios al partidului național-român care s'a mutat apoi la Cluj. La 1920 apare « Dacia Traiană » care deasemeni nu se poate menține, lăsând totuși în urmă-i o puternică instituție tipografică. Spațiul nu ne îngăduie să publicăm aci — într'un ansamblu care desprinde numai liniile generale — o bibliografie a gazetelor și revistelor românești de după unire. Reținem totuși ca fiind semnificativă o statistică precum e aceea pe care pentru anul 1929 a redactat-o d-l Em. Bucuța. Au apărut atunci în Sibiu 16 periodice germane, 13 românești și 2 în alte limbi, în timp ce Brașovul avea numai 7 germane, 8 românești și 5 maghiare. Periodicele sibiene erau: « Calicul », « Cuvântul Poporului », « Foaia Poporului », « Lumina Satelor », « Telegraful Român », « Tribuna », iar revistele se numeau « Buletinul Economic », « Buletinul Economic al Camerei de Comerț », « Foaia Noastră », « Monitorul Jud. Sibiu », « Revista Economică », « Revista Teologică », « Transilvania ». Un an mănos în publicații românești a fost însă 1934 când apar următoarele 27 periodice: « Telegraful Român » în al 82-lea an, « Transilvania » în al 65-lea an, « Foaia Poporului » în al 42-lea, « Revista Economică » în al 36-lea an, « Revista Teologică » în al 24-lea, « Biblioteca Poporală a Astei » în al 24-lea, « Cuvântul Poporului » în al 16-lea, « Buletinul Oficial al Jud. Sibiu » în al 15-lea, « Lumina Satelor » în al 13-lea an, « Buletinul Economic » în al 8-lea an, « Tribuna » în al 7-lea, « Cuvântul Liber », « Oastea Domnului » în al 5-lea an, « Ausonia », « Provincia Literară » în al 2-lea an, « Gazeta Plugarului » în al 2-lea, « Crinul », « Sibiul Literar », « Luceafărul », « Sibiul Medical », « Sibiul », « Viața Ilustrată », « Cravașa », « Hornarul », « Reclama Sibiului », « Biblioteca Chronos », « Economia ». Enumărarea

de mai sus are firește scopuri pur statistice, ci nu critice, selective ¹⁾.

Mai târziu a mai apărut « Acțiunea ». Un efort de regulată apariție îl realizează acum în urmă « Gazeta Sibiului ».

Periodice cu caracter literar local sau provincial mai larg au fost « *Provincia literară* » întemeiată în 1932 de d-l Paul Constant, expresie mai întâi a unui cerc de scriitori craioveni, oglindind apoi prin concursul grupării intelectuale « Thesis » activitatea literară a urbei cu frumoase răsunete ce o depășeau însă, și « Sibiul literar » redactat de d-l Pimen Constantinescu apărut în 1934. Ambele periodice au dispărut de timpuriu. Se adaugă apoi « *Curierul* » din 1936 și până în Februarie 1938.

Un cuvânt deosebit trebuie însă spus despre revistele Sibiului care înainte și după războiu au dăruit orașului aureola unor alese manifestări spirituale.

« Transilvania » a fost cea mai veche revistă bine organizată și cu stăruitoare apariție, a Ardealului. Puțin timp după « Convorbiri literare », ea s'a ivit ca organ oficial al Asociațiunii cârmuită fiind de pana lui Gh. Barițiu, apoi de Zaharia Boiu, Diaconovich, Octavian Tăslăuanu, în timpul războiului de Andrei Bârseanu, urmat de I. Georgescu, Horia Petra-Petrescu, și I. Agârbiceanu. Caracterul ei a variat în decursul vremii, revista având pe rând o înfățișare literară, administrativă, istorico-etnografică, documentară, iar după războiu literară și administrativă. După 1934, în al 65-lea an de existență, « Transilvania » a devenit « Buletin de tehnică a culturii » adaptându-și țelurile metodelor moderne de acțiune culturală. Din redacția ei fac astăzi parte: prof. Iuliu Moldovan, dr. G. Preda, pâr. I. Dăncilă, Horia Petra-Petrescu, I. Sandu,

---

¹⁾ Pimen Constantinescu, *Publicațiile periodice ale Sibiului*.

D. Stăniloae și Al. Dima sub a cărei îngrijire apare bimestrial.

În fruntea revistelor de cuprins pur literar, trebuie citat de sigur «Luceafărul» ca o stea de prima mărime, cea mai de seamă publicație de acest fel pe care a avut-o Ardealul și care încă dela început, din 1902, a știut să crească în atmosfera unei spiritualități românești fără rezistențe regionaliste. Apărut mai întâi la Budapesta în editura generosului Aurel P. Bănuțiu, sub direcția lui Al. Ciura, Oct. Goga și Oct. Tăslăuanu, «Luceafărul» s'a strămutat la Sibiu în 1906, redactat cu pasiune de ultimul dintre scriitorii citați, pe atunci și secretar al «Astrei». La revistă scriau: I. Agârbiceanu, Oct. Goga, Zaharia Bârseanu, G. Bogdan-Duică, I. Borgia, V. Cioflec, Al. Ciura, Maria Cunțan, G. Murnu, M. Simionescu-Râmniceanu, mulți din ei începându-și sau desăvârșindu-și aci cariera literară. A fost o adevărată generație a «Luceafărului» cum o numește în amintirile sale Oct. Tăslăuanu. În Sibiu s'a desfășurat o mare parte a acestei bătălii spirituale care și-a avut contribuția ei în pregătirea suflutească a unirii.

După războiu păstrând vechiul lui format, a apărut un alt «Luceafăr», de data aceasta cu un cuprins mai ales pedagogic ca organ al Asociației Învățătorilor locali sub direcția lui I. N. Ciolan și având ca redactor pe scriitorul poporan Petrea Dascălul.

Printre multiplele lui manifestări, spiritul ortodoxismului sibian trebuia să înflorească și pe câmpul publicisticeii periodice. Încă din 1907 într'adevăr, începu să apară «Revista Teologică» sub conducerea p. Dr. N. Bălan, mitropolitul de astăzi al Ardealului numărând printre colaboratorii primilor ani o seamă de scriitori religioși de renume deosebit, pe arhimandritul Iuliu Scriban, pe pedagogul Petru Șpan, Il. Pușcariu, C. Tulbure ș. a. În al 39-lea an de existență, redactată

astăzi de profesorii preoți ai Academiei Andreiane, *Revista Teologică* e un organ doctrinar de seamă în care știința se împletește armonios cu credința, scris azi de pâr. D. Stăniloae, Sp. Câdea, N. Terchilă ș. a.

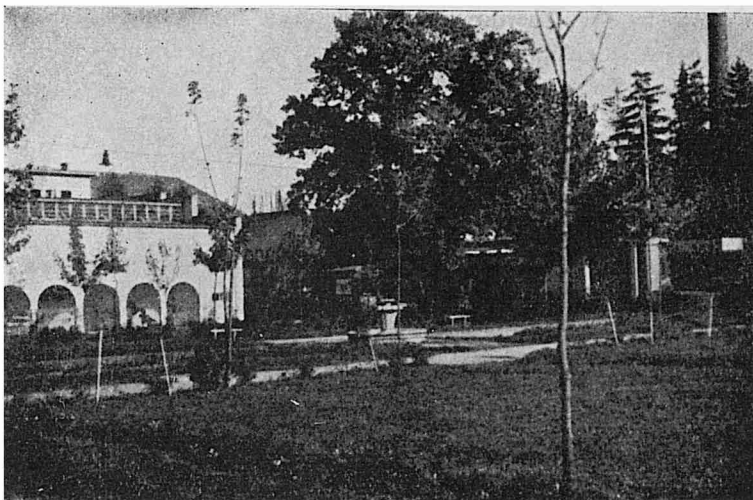
Mitropolia ortodoxă desvoltă de altfel în Sibiu o stărui-toare activitate publicistică printr'una din cele mai harnice edituri religioase din țară cuprinzând o serie teologică, o bibliotecă a bunului păstor, popasuri duhovnicești și o serie didactică..

O publicație juridică merită a fi expresia năzuințelor științifice ale juriștilor sibieni e apoi revista «*Pagini de Drept*» redactată de I. Fruma și V. Sasu.

Pe tărâm economic, Sibiul dăruiește publicisticii ardelene cea dintâi revistă de specialitate. E «*Revista Economică*» al cărei prim fascicol apăru în Ianuarie 1899 ca «organ pentru societăți financiare și economice», condusă fiind de Dr. Cornel Diaconovich pe atunci secretar al *Astreii* căruia îi urmă peste aproape 8 ani Ion I. Lapedatu colaborator încă dela primele ei numere, apoi Constantin Popp care abia de curând a părăsit direcția revistei. În al 41 an de existență astăzi, «*Revista Economică*» apare încă săptămânal tratând — în spațiul ei mai restrâns — problemele economico-financiare ale vremii. În jurul acestei reviste s'a creat și o «*Biblioteca a băncilor române*» publicând între 1904—1920 un număr de 22 lucrări..

Incheind cu expunerea activității publicistice a Sibiului, țin să însemn în câteva rânduri cel puțin o seamă de impresii despre viața economică a orașului. E foarte cunoscut faptul că Sibiul a fost totdeauna un important centru economic al Ardealului dinaintea unirii, întinzându-și — după acest mare eveniment — sfera activității sale în mod apreciabil. Industria sa în frunte cu cea textilă, apoi cea metalurgică, a lemnului, cea alimentară, comerțul de toate felurile și mai cu seamă cel bancar, sunt de mult cunoscute. După războiu — în unele

ramuri de activitate — avântul a crescut în așa fel încât s'a simțit nevoia unui târg de mostre permanent ce și-a construit 2 mari hale și o seamă de standuri mici în preajma Promenadei. În lista târgurilor internaționale, e singurul târg permanent al României, organizat de Camera de Comerț

Cișeu prof. Tr. Zaharia

Parcul Târgului de mostre — Sibiu.

locală prin strădania președintelui ei d-l N. Martin și a secretarului general d-l V. Bozdoc. O dezvoltare deosebită a luat apoi cooperația sibiană pe al cărei domeniu lucrează de mult d-l I. N. Ciolan. Vorbind despre economia sibiană nu trebuie să trecem cu vederea factorii permanenți cari i-au prilejuit dezvoltarea: spiritul negustoresc al locuitorilor, al mărginenilor mai cu seamă, oameni în primul rând practici, bine înzestrați cu un caracteristic simț realist pe

care-l utilizează uneori chiar și pe domeniile culturii, cu inițiative îndrăznețe ca drumurile oierilor ce cutreierau până și stepa Rusiei, dar și ivirea unor personalități conducătoare de mâna întâi cum a fost de pildă Visarion Roman și Partenie Cosma, economiști de frunte, fără a fi simplii specialiști fără orizont. Mai limpede ca oriunde, manifestările economice ale Sibiului s'au desfășurat îngemănat cu cele spirituale și naționale alcătuind un singur trunchiu: cel al românismului stăruitor și biruitor.

FIREA ORAȘULUI

FIREA ORAȘULUI

S'au scris tot mai mult în ultima vreme « biografii » ale orașelor, ceea ce înseamnă că li s'a atribuit acestora o *vieață* și încă una unitară, specifică, stilistic cristalizată, o tentaculară ființă colectivă cu mii de mădulare dispartate înmănușchiate totuși în jurul unui singur eu: duhul cel nevăzut, dar peste tot prezent al orașelor. Să recunoaștem însă cât de mult s'a exagerat transpunându-se pur și simplu termenii psihologiei individuale pe planul comunității și căutându-se cu tot dinadinsul un suflet unitar acolo unde de fapt se încrușișau fără a se topi într'o aceeași plămadă, mai multe mentalități și feluri de viață deosebite.

Obiecția ne-o verifică orașe de felul Sibiului în care coexistă fără a se unifica nu numai neamuri diferite, ci și clase sociale considerabil depărtate spiritual. Este astfel foarte firesc ca relațiile dintre națiuni să fie mai calde între cărturari sau bogătași, în timp ce între clasele de mijloc — cu toată înrudirea unei mizere stări economice — ele să fie mai rezervate. Suntem siliți dar să defalcăm din ființa spirituală a Sibiului mai multe ținuturi sau mentalități diverse ce nu se suprapun. Iată de pildă mai întâiu pe români. Se înfățișează ei într'adevăr ca un trunchiu unitar conștient de misiunea lui locală topind toate individualele diferențieri într'o singură și puternică vieață? Ca să fim sinceri, nu s'ar putea spune totdeauna că realitatea coresponde dorinții noastre. Căci Sibiul cuprinde laolaltă ardcleni

și regățeni, iar printre cei dintâi sibieni și mărgineni cari se laudă a fi ei adevărații autohtoni. Pe de altă parte, stilul obișnuit al orașului mare a rupt în parte vechea unitate dintre inteligența ardelenescă și poporul mahalalei care nu mai este aluatul de un singur fel al satului. Atâtea limpezi motive care desfac natural de altfel, caracterul unității. Din cadrul românismului sibian se desprind dar, în același timp, mai multe suflete oarecum deosebite. Regățenii prelungesc aci felul vieții lor de dincolo cu gălăgioasa dar sincera lor sociabilitate, cu sentimentalismul lor aprins dar trecător, cu entuziasmul lor nelimitat, cu mândria justificată a unei viaie inteligențe când depășește nivelul simplei iscusințe sau deșteptăciunii, în timp ce ardelenii sibieni se înfățișează cu firea lor mai retrasă, mai calculată, cu aripile avântului îngreunate de plumbii unei rațiuni prudente, cu inteligența orientată mai mult practic spre adaptare la condițiile în veșnică schimbare ale vieții. Să mai adăugăm în sfârșit înrâuririle vădite ale mentalității confesionale, firea mai ocolită din eleganță sufletească uneori, din simțământ practic alteori a uniților, alături de firescul ce poate îmbrăca însă uneori forme prea accentuate, al ortodocșilor. « Inteligența » locală se ramifică și ea după rădăcinile originii. Cărturarul regățean se distinge astfel prin mulțimea și varietatea cunoștințelor, prin scăparea originalității, în timp ce ardeleanul impune prin adâncimea și sistematica gândirii.

Dacă însă astfel de caractere nu se pot suprapune, nu dovedesc ele totuși diversitatea încântătoare ca un peisaj cu foarte felurite plante — a duhului românesc? Nu se completează ele înfiri-pând un chip uman distins prin varietate ci nu prin monotonie?

Să mai observăm apoi că aceste mentalități a căror manifestare e atât de vădită încât nu pot fi ignorate, se structurează totuși pe fondul comun al unei psihologii naționale.

Dacă trecem acum la concetățenii sași ce alcătuiesc fără îndoială o altă lume, deosebită chiar de cea a germanismului din pricina răsăritenei lor izolări, o altă înfățișare spirituală ne întâmpină. Un solid echilibru sufletesc, o mulțumire a fiecăruia cu situația ce soarta i-a hărăzit fie ea înaltă sau nu, o stăruință în acțiune și un simț economic ce merge până la sgârcenie, o nu prea rapidă inteligență dar totuși una practică, îi caracterizează și diferențiază pe sași făcând apropierea cu românii numai rareori și accidental cu puțință. Și unii și alții vor avea de învățat reciproc, dar de ori câtă silință și bunăvoință ar fi cuprinși, peste firea înăscută nu se poate trece. Relațiile între cele două neamuri conlocuitoare se desfășoară de aceea pe un plan firesc redus, dar corect ce nu depășește cadrele firești ale civilizației și sociabilității. Recunoscând aceste naturale diferențieri, nu avem alta de făcut decât a le accepta ca niște fatalități și a încerca să le reducem distanțele pe căile mai ocolite ale înțelegerilor culturale.

Sibiul mai adăpostește însă și alte neamuri în cuprinsul lui azi atât de primitiv. Mai sunt astfel și unguri în foarte redus număr, ca pretutindeni însă și aci dornici de a fi văzuți, prețuiți și lăudați, impunându-și după lupte aprige clădirile publice în centrul orașului chiar, cum s'a întâmplat de curând cu școala primară din preajma promenadei. Cei câțiva evrei de pe Calea Gușteriței cari au avut totuși grija ridicării unei sinagoge, nu colorează în niciun fel pastelul spiritual al orașului.

Dacă lucrurile stau astfel cum s'ar putea vorbi de o singură « biografie » a urbei, de un singur suflet, de un duh unic și atotstăpânitor? O privire realistă, oricât de superficială ar fi, trebuie să recunoască pluralitatea spirituală a Sibiului, sbaterea mai multor inimi în același trup, o anomalie fiziologică deci, dar și un câmp de concurență din cele mai fertile pentru învierea menifestărilor naționale.

STATUI

ȘOLOMONARUL DELA AVRIG, DASCĂL DE TEOLOGI ȘI PREDICATOR LA SIBIU

Printre figurile culturale cele mai de seamă crescute pe meleagurile Țării Oltului și Sibiului, Gheorghe Lazăr ne apare ca una din făpturile spiritual uriașe. În lumina istoriei, omul care n'a lăsat în urmă-i decât doar două discursuri, neînsemnate versuri și câteva manuale școlare trăiește totuși ca un deschizător de drumuri de o îndrăzneală într'adevăr eroică. A întemeiat învățământul în limbă românească într'o lume de înstrăinați orientali pentru care idiomul grecesc era un semn al culturii și nobleței sociale, în timp ce din graiul strămoșesc se iveau miasmele vulgarității. A încercat călirea limbii țărânului valah pentru a cuprinde în umilii desagi ai cuvintelor plugarilor, tâlcurile înalte ale științei și filosofiei. A fost crainicul noii culturi naționale tăind cu spada spiritului legăturile întunericului, alături de Tudor din Vladimiri care lovea — în aceeași vreme — în carnea batjocurii grecești cu răsmirița pandurilor săi. De fapt Gheorghe Lazăr a trecut ca o flacăra răsvrătită prin viață, mistuind pe alții dar și pe sine. În amintirea Avrighului său, chipul lui stăruiește ca o făptură ciudată, neastâmpărată, neobișnuită care nu se sfia « să poarte vremile » — cum spunea un strănepot al lui — să îndrăznească adică pe căile ascunse ale vrăjii pogorîrea ploilor, așa cum întors din Viena studiilor sale și izbutise odată, meritându-și porecla de *șolomonar* ce i-o păstrează încă sătenii. Impotriva

oamenilor și a vremii a pornit totdeauna pieptiș Gh. Lazăr. Hălăduirea lui sibiană n'a fost nici ea altceva, ci doar luptă cu un destin potrivnic, suferință și nevoi de tot felul, dar și opintire bărbătească.

* * *

Născut în Avrigul anului 1779 ca fiu de țărani înstăriți, micul Lazăr își petrecu voioasa-i copilărie pe șesurile mlăștinoase din preajma Oltului, el însuși totdeauna răzvrătit. Avrigul era — în această vreme — « un sat însemnat », clădit pe o înălțime cu două biserici ocrotitoare — una evanghelică și alta ortodoxă — cu locuitori cari trăiau din cărăușie ducând mărfurile negustorilor până în Ungaria, Slovenia, Banat sau Valahia cum ni-i descrie un « Beamter » al timpului. « Numărul Sașilor — spune același — era neînsemnat, cea mai mare parte din locuitori o dau Valahii »¹⁾. Intr'un mediu mai românesc deci, Lazăr își putea limpezi albia sufletului cu apele cristaline ale neamului ducând vârstei mai înaintate, darul unui naționalism crescut firesc încă din vremea copilăriei. Ca oricărui băietan de țărani, Avrigul i se păruse și micului Lazăr ca fiind lumea toată, « că afară de Țara Oltului câtă se vedea de aci, nu mai este nimic » cum scria el părinților săi din Viena, evocând amintirile copilăriei. Aci învăță buchiile la școala satului între 1791—98. Istețimea lui va fi izbit de sigur pe dascăli printre cari poate va fi fost și Ioan Barac, după unele păreri. Indemnul de a stărui în treburile cărturărești îi putea veni din propria sa familie: un cumnat îi era preot în Avrig, Ioan Racotă. La învățătură mai înaltă la Cluj, Sibiu sau Viena îl va fi trimis oare baronul Brukenthal, cel care-și avea în sat

---

¹⁾ Vezi G. Bogdan-Duică și G. Popa Lisseanu, *Vieța și opera lui Gh. Lazăr*, 1924, p. 328.

castelul cu grădina lui imitată după Schönbrunn? Sunt cercetători cari socot că protecția lui Brukenthal a fost doar o legendă care s'a perpetuat dela Heliade și până în zilele noastre. În « Curierul românesc » din 1839 Heliade scrisese o biografie a lui Gheorghe Lazăr în care notase într'adevăr că « s'a născut într'un sat Avrig lângă Sibiu, pe moșia lui Brukenthal, luat de mic în casa acestui magnat al Ungariei, s'a crescut cu îngrijire de către acest nobil ». Documente și presupuneri ulterioare nu pădură a confirma faptul, care rămase nelimpzit.

Avrigul constitui însă leagănul avântului spre carte al marelui învățător. În el se înapoia cu plăcerea pe care numai amintirile copilăriei o înfiripă. Intors odată dela studii din Viena se descoperi ca șolomonar, așa cum o arată acele tradiții locale de care am mai pomenit, săvârșind următoarea faptă: « A pus un blid cu apă pe masă și citind dintr'o cârtică, am văzut înălțându-se deodată un nor din blid. Când nu se mai vedeam unul pe altul, de ni se părea că suntem la munte, într'o negură, a deschis repede fereastra și nici una, nici două a început să plouă în casă »¹⁾. Lazăr aplica vădit — în această împrejurare — cunoștințele sale de fizică meteorologică trezind însă în sufletul țăranilor mirarea puterii sale vrăjitorești. Ceea ce voiam să reținem însă era legătura cu Avrigul copilăriei sale în care revenea nu numai pentru pozne ca cele de mai sus, ci și ca să-și vadă locurile pe unde « a fost cu vițeii » cum spune tradiția. Când în sfârșit, după o viață amară, sfâșiat de suferințe ale inimii și cutremurat de friguri părisea Bucureștii, tot spre Avrigul copilăriei se îndrepta, dus în umilul car al fratelui țăran. Aci se sfârși în vârstă de 44 ani, la 1823, în brațele familiei dictându-și singur epitaful cu următorul dezolant cuprins:

---

¹⁾ *Op. cit.*, 333.

<i>Vieșuitoarele !</i>	<i>Ce ești astăzi, am fost,</i>
<i>Stai puțin și citește,</i>	<i>Asta să o știi de rost,</i>
<i>Apoi te gândește</i>	<i>Ce sunt eu acum, vei fi</i>
<i>La trista omului soarte</i>	<i>Când ceasul ți va veni.</i>
<i>Nepregetătoare de moarte.</i>	

Fostul său discipol — Carol Rosetti — îi ridică în curtea bisericii din Avrig un monument pe care alături de epitaful de mai sus adăugă:

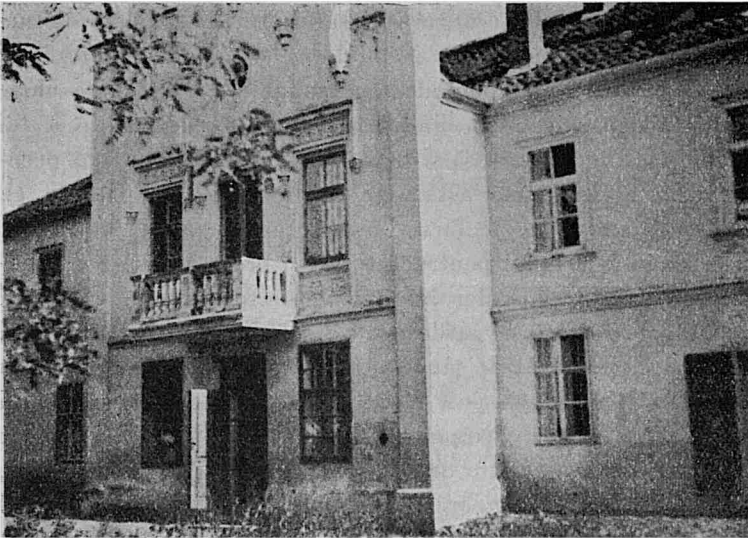
*Precum Christos pe Lazăr din morți a înviat
Așa tu România din somn ai deșteptat.*

* * *

Dacă Avrigul îi dăruise vieța și-l închisese apoi sub lepedea morții, Sibiuul îi smulse freamătul unei tinereți agitate. « Îi smulse » fiindcă într'adevăr anii sibieni a lui Gheorghe Lazăr au adunat doar un șirag amar de umiliri, crucificându-i fără milă destinul.

În Sibiu s'a oprit mai întâi un singur an cu prilejul studiilor (1801-2). La liceul catolic de aci tânărul Lazăr de 22 ani frecventa clasa a doua de « umanități ». Învăță mai departe la Cluj și Viena, trecu la Carlovăț unde mitropolitul sârb Stratimirovici nu voi să-l hirotonisească și reveni la Sibiu ca profesor la seminarul teologic înființat în 1811 de episcopul Vasile Moga. A fost cel dintâi dascăl al acestei școale începând din primăvara lui 1811, ținând cursuri într'o casă închiriată în suburbiul de către Turnișor, spre apus de biserica greco-catolică. Aci s'au desfășurat lecțiile inspirate ale unuia dintre cei mai învățați români ai timpului, un adevărat enciclopedist al vremii care poseda deopotrivă teologia și morală, dar și trigonometria și geografia. În aceeași urbe a Sibiului își pregăti el unele tratate ca acel « compendiu de geografie » pe care

îl trimitea spre censurare la 11 Martie 1815 sau « teologia dogmatică și morală » la 18 Aprilie a aceluiași an. De asemeni de pe amvonul bisericii ortodoxe rostea predici care nu străluceau numai prin știință, ci și prin pasiunea cuvântului aprins de flacăra simțirii. Poporenii sibieni îl prețuiau tot mai

Clîșeu prof. Tr. Zaharia

Clădirea școalei lui Gheorghe Lazăr, Str. Protopop Rusu, 9.

mult, dar din păcate firea răsvrătită îl sili să părăsească urbea luând la 1816 drumul Bucureștilor.

Cei 5 ani ai profesoratului sibian a lui Gheorghe Lazăr sunt — după cum spuneam — plini de neplăceri și suferințe. Mai multe pricini duseseră la această situație. Conflictul mai întâi cu episcopul Vasile Moga a cărui vină în persecutarea lui Lazăr nu pare a fi fost totuși atât de mare cât s'a crezut

la început. Intre cei doi prelați erau deosebiri temperamentale vădite. În timp ce episcopul Moga avea o fire cumpănită, realistă, oficială, conștient în fiecare clipă de obligațiile sale pastorale și publice, Gheorghe Lazăr se dovedea un revoluționar, un idealist și un romantic liberal. Nicio punte nu putea lega prăpastia ce-i despărțea. Pe deasupra Lazăr era un nemulțumit. Nu-i izbutise realizarea visului de a fi el păstorul turmei ortodoxe dela Sibiu. Neînțelegerile dintre cei doi luau forme din cele mai penibile. Episcopul Moga refuzase chiar odată pedepsirea unui candidat la preoție, școlar de a lui Lazăr, care îndrăznise să-și bată dascălul « lăsându-l cu pece-tea dela ucenic până astăzi pe frunte » cum se plângea el. Altădată episcopul îi făcu « aspră reprimendă » în altarul bisericii în fața lumii pentru că ținuse o predică despre drepturile politice ale românilor îndrăznind să spună poporenilor că împăratul are față de ei datorii pe care nu și le îndeplinește, pe când ei și-au vărsat sângele pentru el. Lazăr replică aprins și se hotărî să părăsească Sibiul. Dar și altădată părerile lui politice nu se potriveau cu cele ale împărăției. Deși învățat la Viena, Lazăr se arăta un pătimaș admirator a lui Napoleon, marele dușman al împăratului. La 9 Iunie 1815, cu prilejul unei întruniri la restaurantul « Flora » rosti el un avântat discurs pentru Napoleon și geniul latinității, îndrăznind chiar să bea în sănătatea împăratului francez care se întorsese — în triumf — din insula Elba. Un astfel de act indignă firește pe oamenii lui Metternich cari luară măsuri prin cancelaria aulică. La 15 Septemvrie 1815, după ce fusese supus unei atente supravegheri polițienești, Gh. Lazăr trebui să părăsească învățământul și apoi Ardealul ducând peste munți o flacăra ce nu mai putea pălpăi dincoace. Chipul lui domină însă istoria culturală a Sibiului în care profesorul și oratorul religios au știut să înscrie pagini de foc. În perspectiva vremii,

el ne apare ca un luptător răsvrătit împotriva burghezilor așezări sociale, a oficialității clericale și a stăpânirii străine. A fost — precum am spus — un uriaș care a încercat să clatine o viață lipsită de avânt.

O stradă a urbei, o întreprindere comercială și mai ales un liceu de stat îi poartă evlavios numele.

În fiecare an elevii liceului « Gh. Lazăr » se închină de ziua lui mormântului dela Avrig. Florile recunoștinței cad atunci ploaie din inima tinerilor învățăcei pe monumentul din curtea bisericii. În Avrig i s'a ridicat un bust ce privește spre țara pe care cu adevărat « din somn a deșteptat-o ».

BARONUL SAMUEL BRUKENTHAL

Apariția în al XVIII-lea veac a baronului Samuel de Brukenenthal pe scena orașului e un eveniment prea hotărâtor pentru istoria civilizației și culturii locale spre a nu fi mai pe larg conturat. Exponent al națiunii sale cu a cărei sânguință neobosită își clădise o carieră aproape princiară, Samuel de Brukenenthal înfățișa totuși o personalitate ce o depășea. Prin el spiritul distins al Vienei imperiale cu a cărei curte avusese trainice legături, își răspândi binefacerea în atât de îndepărtatul oraș dela porțile răsăritului, înviorând cu un stil de viață mai călduros, cu o sociabilitate mai agreabilă, rigida ținută a sașilor conservatori. Germanismul plăcut al Vienei se filtra prin el în sufletele coloniștilor prea duri și gravi, amintind aproape ostentativ ținuturile de unde veniseră.

Sibiul veacului al XVIII-lea se îndrepta deci cu Brukenenthal spre un alt destin pe care acest om de ispravă știuse a-l impune. Pretutindenii pe urmele lui se înălțau palate ca cel într'adevăr caracteristic ce-i poartă numele, reședințe de vară ca cea din str. Turnului Roșu Nr. 3 cu grădini ale cărei plante

erau aduse din Viena, castelul și parcul Avrigului — un dar al bunului său prieten baronul Buccov — semne vădite ale unei civilizații și culturi a cărei lumină stăruie până în zilele noastre prin impunătoarea danie a muzeului și colecțiilor sale.

Personalitatea baronului se cade dar a fi creionată ca una ce a contribuit cu dărnicie la înfățișarea de azi a urbei. Viața și cariera baronului închid în cadrele lor 8 decenii de întâmplări din cele mai neașteptate, senzaționale chiar pentru vremea lor. Intr'o epocă în care feudalismul cu severa sa ierarhie stăruia încă implacabil, în care aristocrația de sânge pretindea cu aroganță privilegii, Samuel Brukenthal îndrăznește un salt amețitor: din simplu funcționar al municipiului Sibiu se investește cu pompoasa demnitate a guvernatorului marelui principat al Transilvaniei. O ascensiune strălucită, revoluționară pentru mentalitatea timpului, creație a unei munci uriașe, dar și a unei abilități diplomatice de rangul întâi. Magnații unguri și patricienii sași fură depășiți de voința fulgerătoare a fiului notarului din Nocrich, pe numele lui adevărat Brekner. Cariera lui anticipa deci roadele unei democrații pe care nobilimea veacului al XVIII-lea o refuza încă îndârjit.

Samuel Brukenthal — unul dintre cei 6 copii ai citatului notar districtual — se născuse la 1721 începând a-și ascuți mintea, și a-și aduna uneltele biruinței la colegiul luteran din Sibiu. Practicant mai întâi în cancelaria gubernială din oraș, își părăsi curând după moartea părinților umila slujbă spre a se lumina mai viu în universitățile germane și vieneze. Făptura lui fizică și spirituală atrase dintru început atenția mai marilor vremii. Regele Friederic al Prusiei voi chiar să-l numească ofițer în regimentele sale. Dar un alt destin îl aștepta în Sibiul său. Reîntors în slujba municipiului, Brukenthal deveni pentru patricienii sași tânărul pe care l-ar fi dorit cu entuziasm ca ginere. Curând el se și cunună cu bogata fiică

a primarului Klocknern (1745) spre supărarea altor familii ce se grăbiră a-i îngrămădi piedeci în fața viitorului. Departe de a se intimidă, tânărul își pregăti armele abilității apropiindu-se de Curtea imperială. Cunoscând pasiunea pentru numismatică a împăratului se înfățișă în audiență dăruindu-i o frumoasă colecție de monete. Impărăteasa Maria Terezia îl cunoscu la rându-i și-l numi îndată secretar gubernial la 1754. Numai 33 de ani avea deci în momentul când porțile măririi se pregăteau a i se deschide. Urcă rând pe rând treptele ierarhiei imperiale: consilier la 1760, cancelar provincial peste 2 ani, președinte al Cancelariei ardelene peste alți 4 și în sfârșit — finis coronat opus — guvernator al Transilvaniei la 1777. Cât timp trăi Maria Terezia, el se bucură de o considerație de nimeni întrecută pe aceste locuri. La 1787, Iosif al II-lea îl puse însă în retragere ca o victimă mai mult a abuzurilor concetățenilor săi pe cari nu știu a-i înfrâna la timp.

În vremea guvernării, însărcinări importante i se încredințaseră. Printre ele de o semnificație deosebită pentru români: militarizarea comunelor de graniță, operă pe care o săvârși ajutat de baronul Buccov împotriva rezistenței înverșunate a magnaților unguri și chiar a unor patricieni sași care-l acuzau de trădare. Ultimii 16 ani ai vieții îi dedică baronul artei și științei trăind la Viena, dar și la Avrig și Sibiu. La 1803 muri urmând ca — după a patra generație — familia stingându-se toate colecțiile și averile lui să treacă în stăpânirea liceului Brukenthal și a comunității evanghelice. Trupul baronului fu pus sub lespede în Catedrala luterană a orașului.

Privind chipul lui distins, fruntea înaltă încadrată în buclele perucilor vremii, cu gâtul acoperit de albă dantelă, cu ordinul Mariei Terezia pe catifeaua pieptului, ai impresia unui adevărat senior ce și-a dăltuit singur, cu voință neînfricată, viața și locul în istoria orașului.

« UN MIRE AL POPORULUI CREDINCIOS »:
MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA

Când la 1833, după ce-și sfârșise perioada studiilor trecând și prin cursurile teologiei Vârșetului, hotărî să între în cinul călugăresc lepădându-se de toată zădărnicia lumii înainte chiar de a i se lumina drumul arhieresc, Șaguna medită îndelung asupra numelui ce avea să-și aleagă. Din adâncurile umbrite și tainice ale sufletului se ivi deodată — rostit parcă de glas profetic — numele *Andrei*, « întâi chematul » adică evocând pe apostolul care a propovăduit cel dintâi cuvântul Domnului pe aceste meleaguri răsăritene. În conștiința călugărului Andrei va fi fulgerat — în clipa aceea — viziunea chemării sale misionare de mai târziu. Căci el a fost într'adevăr « întâiul chemat » al ortodoxismului ardelean ca și al românismului celui mai demn și mai sacru.

Deși nu era fiul acestor plaiuri, vicarul, episcopul și apoi mitropolitul Șaguna a devenit făptura românească cea mai legată de vechea cetate în care prin el românismul se așeza biruitor nu numai pe amvonul bisericii, ci și pe câmpul politic. Spiritul *șagunian* umple într'adevăr urbea cu atâta strălucire arhierescă și națională, încât fără de el Sibiul n'ar înfățișa pentru Români decât cadrul muzeal al unor manifestări de o vădită timiditate. Fapta lui religioasă, politică și culturală a luat însă proporții atât de monumentale încât a depășit imens orizontul istoriei locale. Numele și duhul lui plutesc încă în sufletele urmașilor cari se străduesc — cu o înduioșătoare sânguință — să se arate vrednici de pilda uriașului.

* * *

După stingerea blândului dar șovăelnicului episcop care a fost *Vasile Moga*, cel cu care nu se putuse înțelege Gheorghe

Lazăr, întâmplare ce avu loc în toamna lui 1845, freamăt nespus de mare cuprinsese cercurile consistoriale ale Sibiului. Cine-i va fi urmaşul? Iată întrebarea care chinuia pe mulţi, răscolind ambiţii, trezind poftă care nici pe slujitorii Domnului nu-i iartă. Rubedenii ale episcopului trecut la cele veşnice — nepotul său *Ioan Moga*, protopop al Săliştei şi *Moise Fulea*, nepot şi el, protopop al Sibiului — năzuiau cu stăruinţă, din răsputeri, la cârja arhierescă. Undeva însă în tainţele unde se pregăteşte soarta noroadelor, o altă deslegare se ivi. Mitropolitul sârbesc al Carloviţului sfătui pe împărat să trimită la Sibiu în vara lui 1846, pe Arhimandritul Andrei Şaguna, ca vicar general al bisericii ortodoxe române din Ardeal.

Rădvanul cu patru telegari iuţi ca vântul aduse pe tânărul de 38 ani. Satele şi oraşele pe unde treceau se minunau de chipul ales de o sclipitoare şi o neobişnuită frumuseţe impunătoare al distinsului vicar. Când se așeză însă la Sibiu, o răceală vădită îl înconjură din toate părţile. Sosirea-i surpase gândurile de mărire ale nepoţilor lui Vasile Moga, dar şi ale altor băştinaşi cari socoteau că numai localnicilor li se cuvine să se înfrupte din bunătăţile unui Ardeal pentru care — e drept — luptaseră aprig şi ei, dar şi fraţii lor de pe alte meleaguri. Vicarul Şaguna nu era însă omul slăbiciunilor, gata să-şi plece genunchii de teama şoaptelor răuvoitoare şi scrâşnirilor de dinţi. Stâncă neclintită, el rămase în urbe hotărft să înlătore piedecile şi să se arate vrednic de viitorul ce i se pregătea. Sibiului i se deschideau astfel drumuri pe care nu le putuse visa sub slabi episcopi dinainte. Prin Şaguna oraşul devenea centrul românismului ardelean, al celui ortodox, dar oarecum şi a celui unit care trebui să recunoască farmecul şi puterea personalităţii păstorului dela Sibiu. Faptele de seamă ale lui Şaguna crescură într'adevăr între zidurile urbei care se umplea tot mai mult de vieaţă şi gând românesc.

Modestul seminar al Sibiului în care după șase luni ucenicii slovei ieșeau preoți și după alte șase săptămâni se trezeau dascăli pe sate, primi o nouă orânduire, preoții fură urmăriți la datoria lor, vicarul cutreierând însuși în vizită canonică satele în vara lui 1847. Curând veni și sorocul alegerii de episcop la care băștinașii își arătară mai mult iubirea pentru nepoții lui Moga decât pentru harnicul și învățatul « străin ». Împăratul îl întări însă pe Șaguna făcând să se plinească astfel scriptura destinului național. Blajul însuși prin pana lui Timotei Cipariu îi ura « multe zile și din partea noastră ». Hirotonisirea se săvârși cu mare pompă la Carloviț în Dumineca Tomii anului 1848 cu care prilej episcopul Șaguna rosti mișcătoarele cuvinte: « *Vreau ca pe Românii Ardeleni din somn să-i deștept și cu voia către tot ce-i adevărat, plăcut și bun să-i trag* ».

În Ungaria se ridicaseră însă, încă dela 15 Martie, vălvătaiele revoluției lui *Kossuth*. Ștafete după ștafete mergeau la Carloviț, chemându-l pe Șaguna la Sibiu. Baronul *Puchner* însuși, generalul comandant imperial îl dorea mai curând acasă ca și Sașii de altfel. Când la 24 Aprilie pătrunse în oraș, Sibiul fierbea de agitație vădind mai ales o întâmplare deosebit de rară: uniunea Românilor cu Sașii împotriva Ungurilor. De aci, din cetate, pregăti Șaguna marea adunare de pe Câmpia Libertății unde fulgeră cuvântul dibaciu, dar prea învățat ca să fie priceput de popor, al lui *Simeon Bărnăuțiu*. Episcopul Șaguna deveni astfel pe neașteptate și păstorul politic al turmei ardelenesti. Între timp răscoala Ungurilor aprindea Ardealul întreg, gonind pe imperialii ce i se opuneau. Șaguna convocă la 16 Decembrie 1848 un sfat politic care se ținu tot la Sibiu hotărînd înarmarea Românilor. Generalul *Puchner* ceru însă lui Șaguna să trateze cu Rușii cari se aflau la granița Bucovinei, intrarea lor în Ardeal ca să stingă flăcările revoluției maghiare. Și în această misiune diplomatică Șaguna

izbuti, părăsind Sibiul pe care Ungurii aveau să-l ocupe după o îndârjită luptă — la 11 Martie 1849 — regretând că n'au reușit să-l prindă pe episcopul despre care Kossuth scria că « *nu poate avea parte de iertare pe acest pământ* ».

După stingerea revoluției maghiare, episcopul se întorcea la Sibiu întâmpinat de mulțime și fruntași cu o bucurie ce nu se putea cuprinde în încâperea strâmtă a cuvintelor. Păstorul nu împărtășea însă fericirea turmei fiindcă ochiul lui pătrunzător despicasă zarea viitorului și bănuia noi piedeci în calea românismului, ceea ce se și întâmplă de fapt. La Sibiu, Șaguna nu putu trage la reședința care-i era pustită, ci fu adăpostit în casele lui Brukenthal « *în strada Urezului, unde am petrecut 3 luni* », cum scria el.

În Sibiul lui, episcopul Șaguna adună apoi cel dintâi sinod la 12 Martie 1850 la care luară parte și 24 mireni având printre ei pe Avram Iancu, craiul munților. În cuvântarea pe care cu măiestrie dar inimă îndurerată o rosti atunci, înfățișa printre altele și ororile revoluției care-i arsese biblioteca de 3.000 de cărți și toate hârtiile consistoriului sibian, batjocorind până și icoanele Domnului. Tot atunci anunță Șaguna și hotărârea sa nestrămutată de a lupta pentru restaurarea Mitropoliei ortodoxe din Ardeal. Mai târziu în toamna lui 1857, porni și inițiativa înălțării bisericii catedrale din Sibiu pentru care se strânsesă în timpul păstoriei lui — 70.000 florini.

Cel de al doilea sinod îl convocă Șaguna la 20 Octomvrie 1860 tot la Sibiu, ca să ceară din nou cu glas neînduplecat reînființarea Mitropoliei ardelenene. Urmă al treilea sinod în Martie 1864 cu care prilej se redactă « *proiectul de regulament al organizațiunii trebilor bisericesti* », alcătuiind baza vestitului « *statut organic* » de mai târziu. La sfârșitul aceluiași an, sosi în sfârșit știrea mult așteptată. Mitropolia Ardeleană ortodoxă renăscuse prin scrisoarea împăratului din 14 Dec. 1864,

iar episcopul Andrei Șaguna deveni Mitropolit. Sibiuul câștigă în strălucire ajungând centrul bisericesc și cultural al Românilor, iar Șaguna « *un luceafăr al ortodoxiei* » cum îl preamărea Senatul României.

În urbea cu renumele crescut de el, s'a întrunit apoi la 16 Septembrie 1868 cel dintâi congres național-bisericesc al Românilor din Transilvania și Ungaria, cu care prilej Mitropolitul înfățișă « *statutul organic* » ce avea să fie sancționat de împărat la 1869.

Faptele sibiene ale lui Șaguna depășesc însă strădaniile sale bisericești și politice. Pe tărâm școlar, darul lui nu fu mai mic.

În toamna lui 1853, el mută seminarul într'o casă mai încăpătoare de pe str. Cisnădiei și-l organizează mai întâi pe 2 ani de studiu, apoi pe 3 ani. În 1864 îl mută din nou în clădirea de astăzi de pe str. Mitropoliei. Pe tărâm cultural, avântul lui Șaguna se încorda însă mai departe. În 1850, întemeie el tipografia din str. Iernii 34 de unde peste 7 ani o duse în localul de astăzi de pe str. Mitropoliei. Aci se tipăriră de către directorul ei — Dimitrie Lazarovici — cărți « *către iubitul cler și popor diecezan* » în număr de 35 în primii 11 ani. La 1853 apăru « *Telegraful Român* », apărător al intereselor politice și culturale ale Românilor Ardeleni. Șaguna însuși tipări aci: « *Istoria bisericească* » (1860), « *Compendiu de drept canonic* » (1868), « *Enchiridion de canoane* » (1871) ș. a.

Dar în Sibiu dură Mitropolitul și o altă înfăptuire istorică. La 10 Mai 1860 înainte el guvernatorului Lichtenstein o rugare iscălită de 171 Români cu vază prin care cerea înființarea unei « *Asociații de cultură* » pentru popor. Și această încercare izbuti, și din strădaniile ei luă ființă « *Astra* » a cărei primă adunare se ținu sub prezidiul lui Șaguna în clădirea seminarului său la 9/21 Martie 1861. Mitropolitul a fost și primul

președinte al « Asociației » sub bolta căreia a căutat să împace pe uniți cu ortodocși într'o aceeași strădanie spre binele neamului.

În sfârșit o ultimă faptă trebuiește negreșit însemnată aci: îndemnul la meșteșug și sprijinirea meseriașilor români, pe tărâm economic.

* * *

În vara lui 1873, strălucitul arhiepiscop se stinse spre jalea covârșitoare a întregului norod. O înmormântare simplă, dureros de simplă, cu un singur preot, înainte de amiază, fără muzică și fără predică, îi duse trupul până la Rășinarii liniștei sale de veci. Mulțimea neagră de preoți, studenți și popor îl urmă până în marginea orașului. Ultimul său drum a fost el însuși o înaltă prelegere de morală obștească în care se rosteau de sigur și amărăciunile unui suflet care nu fusese scutit de larma bârfitorilor de rând.

După propriile sale cuvinte înaintea morții, Mitropolitul Șaguna s'a socotit « *un mire al poporului credincios* ».

Localnicii sibieni nu s'au grăbit însă a-l cinsti după cum uriașa lui făptură ar fi meritat-o. Statuia lui Șaguna — plănuită e drept mai de mult — nu împodobește încă piața orașului a cărui înfățișare românească i se datorește totuși lui.

ANII SIBIENI AI LUI GEORGE COȘBUC

Tinerețea lui G. Coșbuc s'a desfășurat în întregime în legătură cu Sibiul sau în cuprinsul orașului chiar, a cărui chemare poetul a ascultat-o și a cărui amintire nu l-a părăsit nici când. George Coșbuc a trăit anii cei mai mândri ai vieții sale aci, între zidurile adesea reci și posomorâte pe care însă sufletul

său tânăr a știut să le îmbrace cu iedera grațioasă a versului său sglobiu, voios, pocnind — ca mugurii în primăvară — de năvala vieții ce venea din clocotul adâncului său țărănesc.

În burgul cu atâtea înfiripări străine, greoiu de monumentele unei culturi ce creștea din afundul unei alte vieți, ce aducea svonorile legendarului Rin și vuetul grav al pădurilor teutonice, cântecul lui George Coșbuc răsuna șagalnic, sprinten, glumeț, adeseori cu o ostentativă ironie față de priveslăstea cenușie în care se desfășura, sădind între ruine de cetate și pustiuri de muzeu — iarbă de poiene, răspândind freamăt de păduri românești, făcând să treacă pe străzile tăcute și mahnite ale orașului, pas sglobiu de țărăncuțe și mers apăsător de flăcău. Închegarea cântecului său în cetatea Sibiului înseamnă fără îndoială o înaltă pecete a tinerii spiritualității românești pe pergamentul legitimității noastre culturale de aci. Coșbuc e atât de strâns legat de orașul tinereții sale încât fără amintirea lui, Sibiul nu poate vorbi îndestul inimilor românești. Făptura lui e de altfel încă prezentă în mintea bătrânilor cari au supraviețuit molohului morții și a căror nespuse plăcere a rămas și astăzi evocarea tânărului Coșbuc, strecurându-se în piețele urbei la bunii și sfătoșii lui țărani sau nu odată umplând cu veselia lui rustică — încăperile speriate de tăcere și cumpătare ale cafelelor săsești. Umbra lui Coșbuc trece încă pe străzile orașului, se oprește la redacția « Tribunei » din Gh. Lazăr 11 sau pe ulița cu însuși numele ziarului alături de Slavici, Barcianu, Comșa, Albini, Bechnitz, rătăcește pe Bretterul centrului, prin Subarini, prin cimitire, așa cum obișnuia și altădată, așa cum ne povestesc bătrânii.

A o chema de dincolo de viață, a-i reînvia tinerețea, nu este numai o datorie a iubitorului de artă, dar și un act pios pentru omul a cărui prezență filtra ea însăși farmecul unui poem epicureu.

Chemarea literară a lui Gh. Coșbuc, sentimentele sale naționale sub boltă artistică, îl vor îndrepta încă din 1884 spre centrul cultural al Românilor Ardeleni din acea vreme, unde o puternică vieță și spiritualitate românească începuse să prindă chip, religios mai întâi prin opera de mare semănător ortodox a lui Andrei Șaguna, cultural-național prin fapta generoasă de iubire a celor mulți ce încolțea la « Asociațiune » pe deasupra granițelor confesionale, politic prin activitatea tot mai vie a partidului național cu sediul aci. Numai într'o astfel de atmosferă se putea închea un eveniment de importanța datei când apărea întâi « Tribuna », la 12 Aprilie 1884.

În pragul lui 1887, legăturile lui Coșbuc cu « Tribuna » sibiană începute mai dinainte se înteteau, colaborarea sa devenea mai vie nu numai ca număr de poeme, dar și prin faptul că de acum va intra în redacție chiar, părăsind Clujul spre a se muta în Sibiu sfârșitului de veac. Talentul lui Coșbuc trebuia cultivat de tribuniști asigurându-i-se un loc redacțional, o « sinecură » cum o numea poetul însuși, și care îmbrăca o formă destul de umoristică. Personalul redacțional fiind la această dată complet, crearea unui nou post neprevăzut în buget urma să fie motivată printr'o extindere a activității gazetei ¹⁾. Și aceasta se făcu într'adevăr în latura economică. Poetului i se dădu însemnata însărcinare de a transcrie prețurile pieții Sibiului privind diferitele soiuri de alimente și mai apoi de a culege « varietăți » — întâmplări ne mai văzute — menite a minuna liniștita imaginație a burghezilor locali. 60 de florini alcătuiau răsplata lunară a acestei poetice ocupațiuni, pe care Coșbuc o îndeplinea conștiincios ca pe orice fel de muncă. El nota deci zilnic pentru « Tribuna » date ca acestea: Duminecă 1/13 Februarie 1887: grâul hl 74—84 chile, fl.

---

¹⁾ I. Slavici, *Amintiri*.

5.50-6; grâu amestecat 68—72 chile, fl. 4.20—5,10; mazăre 76—80 chile, fl. 4.50—5,30, după care urmau foarte interesante prețuri ale făinii, felurilor de carne, slăninei ș. a. Presupunem că fantazia care-l mâna pe Coșbuc prin sclipitoarea împărăție a basmelor nu-l va fi îndemnat să semene cu hiperbole prețurile zilei, răspândind groază printre cumpătatele gospodine sibiene. Mai târziu, el avu să contribuie la desfătarea lumii cititoare cu « varietăți » precum: « arta de a râde », « persoane în vârstă de 90 de ani », « la un examen de general », « o moștenire explosivă » și ejusdem farinae, pe care le găsim regulat în toate numerile « Tribunei », bineînțele neiscălite.

Faptul biografic pe care trebuie să-l reținem, rămâne însă trecerea lui Coșbuc la Sibiu. Asupra datei se deschid totuși — ca de multe ori în vaga noastră istorie literară — mari controverse. Enciclopedia lui Diaconovici fixează anul 1884, poetul petrecând prin urmare cinci ani aci întru cât la 1889 pleacă în România. Aceeași dată o citează și unii dintre bătrânii ce i-au supraviețuit. O scurtă prezentare a istoriei literare a d-lui N. Tcaciuc-Albu dela Cernăuți (1937) socotește de asemenea că poetul ar fi stat în Sibiu « vreo cinci ani ». Și această părere se fixează în jurul lui 1884 deci. Iată însă că în discursul său de recepție la Academia Română, Octavian Goga observa că poetul « s'a ocrotit la ziarul « Tribuna » vreo 3 ani și mai bine »¹⁾ iar E(nea) H(odoș) — colaborator de seamă al « Tribunei », în viață — scrie că « poetul Coșbuc a stat ultimii doi ani (1888-89) printre zidurile bătrânului oraș cu încântătoare împrejurimi »²⁾. Intre 5 și 2 ani, diferența e desigur sensibilă și ilustrează încă odată precara situație a istoriei noastre literare, când e vorba de fixarea unor date precise. După părerea noastră care se

¹⁾ Oct. Goga, *G. Coșbuc*, Academia Română, p. 19.

²⁾ « Calendarul Săteanului », Sibiu, 1934, p. 131.

reazimă pe însăși însemnările lui Coșbuc ce și-a fixat singur locul și data unora dintre poezii — «Filosofii și plugarii» a fost astfel trimisă din Cluj și tipărită la 5 Dec. 1884, «Angelina» de asemeni din Cluj și tipărită la 10 Dec. 1885, apoi «Atque nos» din Cluj, publicată la 13 Martie 1886 și «Cântec» la 22 Mai 1886 — poetul va fi venit la Sibiu cel mai de vreme la sfârșitul lui 1886, părăsindu-și studiile universitare dela Cluj, rămânând aci până la 1889, când chemarea lui Titu Maiorescu îl va duce în vechea țară. Data ne este confirmată și de bătrânul director în pensie Dumitru Lăpădat din Săliște care l-a cunoscut pe vremuri binevoind a ne comunica o seamă de amintiri despre poet. Când veni la Sibiu, studentul Coșbuc «era pe atunci trecut ceva peste 20 de ani» ne scrie d-sa.

Mediul sibian surprinzând pe poet în plină tinerețe, cu studiile universitare neterminate dar cu dorul unei pregătiri continue ce caracterizează pe adevăratul intelectual, avea să însemne deci primul lui contact direct cu vieața, cu plăcerile și desamăgirile ei. El urma să-i desăvârșească și cultura pe care Coșbuc nu contenea a și-o culege harnic. Era însă mediul sibian prielnic unui astfel de proces? Iată un fapt de care nu ne putem într'adevăr îndoii. Făcând abstracție de cultura germană, care plutea în toate ungherele orașului și pentru care Coșbuc avea mai vechi afinități, redacția «Tribunei» era ea însăși o aleasă școală a vieții politice și culturale, un loc de întâlnire a unor distinse spirite. Directorul gazetei I. Slavici, față de care Coșbuc se arăta foarte respectos făcându-și data-ria cu exces de zel, se afla în această vreme înconjurat de gloria literară a volumului său de «Novele din popor» (1881) și de faima de a fi trecut alături de Eminescu, prin redacția «Timpului», după ce mai înainte primise botezul junimist. Minte cumpănită, cu o pregătire conștiințioasă, I. Slavici era

ardeleanul care reprezenta concepția literară a junimismului și direcția populară, însemnând pentru Coșbuc și îndemnul spre România. O altă figură de seamă a « Tribunei » era Ion' Bechnitz despre care Slavici spunea că « în ceea ce privește cultura generală era mai presus de toți intelectualii români cu cari am avut parte să lucrez împreună »¹⁾. Se alăturau apoi Septimiu Albini despre care același Slavici ne spunea că « era una din cele mai distinse puteri didactice ale noastre », Barcianu, Crișan, frații Brote, protopopol Sibiului, Sim. Popescu al Săliștei, dr. Maior, I. Russu-Șirianu și mai târziu învățatul Gh. Bogdan-Duică, ce constituiau cu toții un cerc literar superior — după părerea celui din urmă — societății brașovene contemporane.

De acest distins mediu intelectual, Coșbuc a profitat cu prisosință tocmai în anii formației sale. Obiceiul convenirilor sociale — ca un frumos semn al civilizației — era foarte răspândit între tribuniștii cari se adunau în fiecare Vineri seara în jurul directorului Slavici discutând probleme politice, chestiuni bisericești, gramatică și literatură în legătură cu redactarea gazetei. « Venea și Coșbuc la aceste întruniri », scria în amintirile sale Enea Hodoș. Dar în redacția « Tribunei » chiar, fie cea din strada cu acest nume astăzi, fie în Gh. Lazăr 11, discuțiunile nu mai conteneau. Slavici ne vorbește mai ales de plăcerea lui Coșbuc de a discuta chestiuni de tehnică literară, limbă, gramatică și stil cu el, cu Bechnitz, cu dr. Crișan, cu Barcianu, cu D. Comșa²⁾. Figura poetului în cadrul redacției ne-o zugrăvește odată Gh. Bogdan-Duică, ce venise dela Brașov spre a-l cunoaște, după ce-i apreciase versurile. Impresia criticului se creiona astfel: « Ce deosebire între energia ce-mi

¹⁾ I. Slavici, *Lumea prin care am trecut*, p. 94.

²⁾ I. Slavici, *Coșbuc la « Tribuna »*.

închipuiam și ce găsi. Era plecat modest pe masa sa de redacție scriind « varietăți » serioase și glumețe »¹⁾.

* * *

În cetatea Sibiului s'au frământat toate gândurile și visurile tinereții sale, aci s'au încordat strunele, s'au pornit cele mai entusiaste avânturi ale poetului. Urmele au fost însă șterse nemilos de vreme și moarte. Cercetătorul literar nu poate înregistra deci decât ecourile vagi ale unor amintiri înșelătoare sau mici fapte fără vreo însemnătate deosebită. Prin nepăsarea multora, evocarea omului întâmpină deci crude piedeci și abia de se poate sfielnic schița în linii șterse de colbul vremii.

Tânărul student George Coșbuc fusese iubit de societatea sibiană încă dinaintea descălecării sale în urbea care-l chemase prin Slavici. Un mediu cald învăliuitor avea să-l primească deci dela început cu tribunistii în frunte. Firește Coșbuc se înfățișa ca un tânăr modest, mai mult tăcut, contemplativ²⁾. Primele legături cu tinerii de vârsta sa le-a înnodat cu elevii Seminarului Andreian cu care întreținea adesea vii discuțiuni literare și mai puțin politice. Felul lor de vieață era în parte și al lui. Nu-și organiza gospodărește traiul. În afara obligațiilor ce-i impunea gazeta, o fire de desăvârșit boem îl caracteriza. Singur mărturisea de altfel: « Mi-e groază de orice regularitate a timpului: nu hotărâsc niciodată nimic înainte și toate le las la bunul plac al momentului »³⁾. Producțiunea sa literară trăia de asemeni sub zodia aceleiași libertăți. Capriciul colaborării

---

¹⁾ Gh. B. Duică, « Luceafărul », 1919.

²⁾ G. B. Duică, *O zi la Sibiu cu Coșbuc* (« Luceafărul »).

Dumitru Lapădat, *Amintiri din tinerețea lui Coșbuc* (în manuscris).

³⁾ G. Coșbuc, *Versuri și proză*, Caransebeș, 1897, p. 8.

la «Tribuna» chiar, e vădit pentru cine urmărește lista scrierilor sale, când prea dese, urmând număr de număr, când dis-

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Locuința lui Gh. Coșbuc. (Casa scundă de lângă stâlp).
str. Bisericii Nr. 11-a.

tanțate prin săptămâni sau luni întregi. O setoasă nevoie de societate alterna cu o înclinare către singurătate sau mai ales către cercuri mici de prieteni. Sibiienii îl îndrăgiseră atâta încât se băteau să-l aibă la masă, dar Coșbuc nu se prea ținea de vorbă. Îl fura apa vreunei lecturi sau se pierdea în vreo discuție aprinsă cu prietenii. Lua parte la întrunirile tribuni-

ste de Vineri seara care se țineau la Cafeneaua Habermann (azi Bulevard) de pe atunci sau în alte localuri, dar de multe ori vremea frumoasă îl plimba pe la periferiile Sibiului, spre Sub-

Arini sau prin cimitirul de pe lângă zidurile orașului, unul din locurile lui favorite ¹⁾). Boemia lui se manifesta și în împrejurări care ar fi cerut dimpotrivă grijă și prudență. Slavici ne înșirue astfel peripețiile prin care au trecut tribunii spre a-l trimite la Cercul de recrutare din Năsăud unde era chemat cu Befehl crăiesc. Spre a-l sili să plece, i-au luat până și bilet de drum prin Copșa. La Blaj întâlnindu-se însă cu Al. Hodoș a poposit pur și simplu acolo și s'a întors la Sibiu nerecrutat.

În cetatea cu zidurile roșii, Coșbuc adusese însă cu sine — doldora de visuri și amintiri ale copilăriei — satul năsăudean, Telciul vecin nașterii sale, vieța sănătoasă și voioasă a țărânului grănicer, contemplativ dar și realist, adânc și cu sete înfipt în pământul ardelenesc pe care-l păzea și pentru alții. În urbea de multe ori posacă, cu atâtea figuri străine, cu vorbă de altfel decât graiul său, Coșbuc va fi simțit adesea nostalgia meleagurilor de unde venea sau a sufletului țărănesc ce-l simțea clocotind în piept. Și localnicii îl vedeau atunci rătăcind prin piețele orașului de vorbă cu țărânii, urmărindu-le graiul cu o deosebită grijă ca un naturalist speciile rare de fluturi. Amintirea directorului în pensie V. Bologa ne povestește astfel și nouă cum odată a cutreerat Piața Lemnelor spre a afla diferite numiri ale părților componente ale carului care i-ar fi lipsit pentru versurile și rimele sale. Câteo rumenă slujnicuță din satele românești ale împrejurimilor întâlnită grăbit la vreun colț de stradă, îi va fi reamintit de țărăncuțele Năsăudului înprospătându-i izvorul de inspirație al idilelor. Ni se povestește de pildă de către același binevoitor informator citat mai sus, că la originea lungii idile « Rada » ar fi fost admirația pentru o astfel de chipeșă slujnicuță. Lui Bogdan-

---

¹⁾ E(nea) H(odoș), *G. Coșbuc în Sibiu*, în « Calendarul bunului creștin », 1934.

Duică ce-i iscodea izvorul literar al operei, după ce-i citase numele germanului Salis-Sewis (1762—1834) ca inspirator al idilelor, fi mai descoperea și o altă fântână mai naturală. Criticul ne povestește astfel că în timp ce se plimba pe străzile Sibiului cu poetul, văzură deodată la un puț trei slujnicuțe sporovăind cu donițele pline. Admirativ și nostalgic, Coșbuc rosti atunci: « Iată idila mea! Dragi mi-s mă! »¹⁾.

De altfel poetul era preocupat mai mult de răsunsetul în popor al versurilor sale decât de aprecierile criticei cu care mai târziu, în vechea țară va avea grele neplăceri. Același Bogdan-Duică ne povestește hazlia întâmplare a poetului, care întorcându-se odată acasă după o aprigă petrecere de-o noapte, întâlnește în zori câteva alte slujnicuțe ce râdeau de moarte. Inciudat de pricina acestei neînfrânate veselii, Coșbuc ceru lămuriri. I se răspunse: « Ia, râdem și noi de un nărod care scrie nărozii, mânca-l-ar purecii, că mult haz are », întâmplare pe care povestind-o, poetul o încheia: « Nărodul eram eu și broșura pe care o citeau fetele era povești de-ale mele din biblioteca Tribunei »²⁾. Va fi fost de sigur una din cele mai scumpe clipe ale vieții sale, să se știe prețuit de lumea din care venea și pentru care scria.

Dar nostalgia de sat și împrejurimile lui se potolea și prin drumurile ce le bătea la Păltiniș cu Cindrelul său³⁾, la Săliște, Vânători și Gura Râului unde se ducea uneori⁴⁾, pe dealurile Rășinarilor sau Cisnădiei unde mergea alteori⁵⁾. Excursiunile erau puse la cale de Eugen Brote, meșter în astfel de treburi. Coșbuc avea atunci prilejul să-și arate istețimea improvizând

1) G. B. Duică, « Luceafărul », 1919, Nr. 1.

2) *Idem.*

3) I. Slavici, *Amintiri*.

4) D. Lăpădaț, *Amintiri* (manuscris).

5) E. Hodoș, *op. cit.*

scurte versuri la adresa celor de față. Impresia pe care o producea, a fost just prinsă de E. Hodoș: « Când îl vedeam așa, surâzător și stăpân pe sine, mă gândeam la flăcăul isteț și cumpătat, zicându-și « strigătul ardelenesc » la horă și ardeleană. Un astfel de chiuitor în forme literare, era în acele clipe și tânărul bard, coborât din munții Rodnei în mijlocul intelectualilor sibieni ieșiți la țară »¹⁾).

Multe momente vesele de acest fel s'au scurs pe nesimțite în casa părintelui Manta din Gura Râului. Directorul în pensie D. Lăpădat din Săliște ne relatează o astfel de petrecere când gazda propusese lui Coșbuc să întocmească o scrisoare în versuri pentru profesorul I. Crișan, care se afla la Gleichenberg, la cură. Rimele urmau să fie închegate din semnătura celor de față chiar. Printre altele, Coșbuc improviza ca din partea părintelui Manta:

*Eu tot duc la vin cu canta.
Al tău ucenic. . . Manta.*

Din partea profesorului Albini, redactorul « Tribunei »:

*Eu zac în fundul grădinii
Beat de-atâta vin. . . Albini.*

sau a lui Popovici:

*Eu încă sunt pe-aici
Diaconul. . . Popovici.*

În aceeași Gură a Râului, altădată, cu prilejul unei mese copioase, Coșbuc a caracterizat spiritual pe cei de față cu

---

¹⁾ *Ibid.*, p. 133.

improvizări asemeni strigăturilor țărănești. D-l D. Lăpădat ne relatează astfel cum însuși a fost zugrăvit, poetul plecând dela o infirmitate a piciorului său:

*Când e vorba de băute
Mergeți voi oricât de iute,
Trică ține pas cu voi !*

« Anacreontica » publicată de poet la 4 Dec. 1888 desvoltă exact aceeași temă.

Spiritul poetului se dovedea altădată crud biciuitor. Unui renegat ce se afla de față la masă, alături de trei bătrâne, îi spunea:

*Ajungând la apă rece   Și mă voiu opri la Horvat
Peste trei pietre voiu trece   Despre Horvat ce să spun :
Nu-i nici Ungur, nici Român.*

Excelenta dispoziție a celor de față îi îndemna însă la reacțiuni. Și comesenii încercau de asemeni versuri satirice de revanșă precum:

*Coșbuc
Stă ca un lutuc.*

sau

*Coșbuc
Trăiește ca un nuc.*

săgeți cu mai puțin duh, la care poetul răspundea prompt:

*Intr'asa proști mă usuc
Nu mai stau cu voi, mă duc.*

O astfel de stare a sufletului prilejui acele numeroase și spumoase « Anacreontice » cu care el umpluse paginile « Tribunei » din 1888.

În amintirea sibiienilor, chipul lui Coșbuc stăruie în această lumină a boemiei literare sau mai bine a veseliei noastre rustice de totdeauna.

* * *

La sfârșitul lui 1889, poetul părăsea pe neașteptate fără să spună numănuî vreun cuvânt, Sibiul și redacția « Tribunei ». Boemul țaran — căci în sufletul lui se împletea unul cu celălalt — se ducea atras de noile zări ale României, la București. Titu Maiorescu îi scrisese după citirea plinei de sevă « Nuntă a Zamferei », rânduri de înaltă prețuire ca acestea :

« Totuși aflu o mare satisfacție când citesc din când în când versuri ca cele din « Nunta Zamferei ». Dumneata trebuie să fii tânăr, căci numai tinerețea are orizonturi în care imaginația se proiectează ca 'ntr'un cadru de timpurie primăvară. Bucuria mea ar crește dacă Ardealul înstrăinat ne-ar trimite mai des astfel de raze în România liberă. Cer permisiunea de a citi minunata baladă în una din ședințele societății noastre ». Era o adevărată consacrare ce venea din pana celui mai de seamă critic al vremii. Coșbuc nu-i putu rezista și luă drumul Bucureștilor.

În iarna lui 1889, poetul Năsăudului se ivi pe străzile sgomotoase ale Capitalei ce nu se mai asemăna cu cetatea cea atât de liniștită a Sibiului. Coșbuc își făcuse de sigur la plecare mari iluzii. Talentul său urma să-și găsească în capitala culturii românești o largă și adâncă prețuire ce-și va trimite ecourile dincolo de îngustul cerc provincial al Ardealului. Juniștiții cari prin Maiorescu îl chemaseră, aveau să-l sărbătorească. Primirea la București a lui Coșbuc fu însă cu mult

mai modestă decât visase poetul. Ruajul imens al urbei mecanic ritmat, cu drumurile viitorului pedant calculate, nu se putea mișca deosebit pentru acele fapte ale gândului și libertății ce sunt poezii. Coșbuc nu mai însemna aci — în primii ani de Capitală — decât una din roțile sgomotosului mecanism. Maiorescu se îngriji de poet numindu-l într'o umilă slujbă la serviciul arhitecturii din Ministerul Cultelor adică exact în locul ce nu i se potrivea, unde se cerea regularitatea și se mânuiau cifre și figuri geometrice pentru care poetul avea încă din liceu o groaznică fobie. Numai o lună putu el să îndure jugul geometriei. Pentru celelalte luni, se mulțumi să ridice numai leafa fără a mai trece pe la birou ¹⁾). Funcționarii Ministerului știau doar că la spatele poetului se înalța umbra protectoare a lui Maiorescu. În Martie 1890, guvernul junimist căzu însă și odată cu el pieri și slujba lui Coșbuc. O vieță materială nesigură i se deschisese înainte, prețuirea unanimă la care se așteptase venea greu, ba chiar neplăceri mari se adunau ca norii odată ce poetul era acuzat de numeroase plagieri. O groaznică amărăciune i se așternu pe suflet. Poetul scria în notele volumului « Fire de tort » apărut mai întâi la 1896: « de când am venit în România am fost silit să mă ocup cu alte lucruri, nu cu poezie și de multe ori eram nevoit de mizerie să scriu ode în loc de poeme ». O mărturie tot atât de prețioasă descriind starea sufletească a poetului ne-o procură însă o scrisoare a prof. Barbu Constantinescu trimisă lui Titu Maiorescu la 17 Noembrie 1890 — adică în primul an al mutării la București a poetului. Scrisă în ton alarmant, epistola vorbea despre nervozitatea lui Coșbuc, despre dorința lui de a se întoarce în Ardeal la părinți de unde frații lui ar fi voit să-i răpească averea, despre refuzul lui de a se înscrie la univer-

---

¹⁾ Leandru, *Coșbuc funcționar*, « Tribuna poporului », 1901 (17 Iulie).

sitate, comunicând și unele manifestări și vorbe mai violente ale poetului: ar fi vrut să ardă Sacontala, « să dea cu piciorul lumii ». Prof. B. Constantinescu își încheia scrisoarea: « Nu cumva i se pare că societatea nu-l prețuește destul? Poate că se crede neîngrijit în destul sau că este o criză sufletească provenită poate de intețirea nevoilor, fie în sensul intelectual sau sensual. În tot cazul sunt de părere să se ia măsuri ca să nu-l pierdem »¹⁾. Sunt mișcătoare aceste rânduri care arată câtă grijă au avut unele suflete din vechea țară pentru valorile alese ale Ardealului. Firește toată această dragoste nu mulțumea pe poetul care visase prea mult, pentru ca să nu fie cel puțin, la început desamăgit. Mai târziu laurii gloriei se vor aduna pe fruntea lui, cărțile sale vor cunoaște numeroase ediții, va avea rol de ctitor la apariția « Sămănătorului », va fi prețuit de regină chiar.

« Cei mai roditori ani ai vieții » lui vor rămâne totuși anii tinereții lui sibiene. De câte ori va avea prilejul, va da o raită prin « vestita cetate a Sibiului ». E Hodoș ne povestește chiar: « La Sibiu venea mai în fiecare vară adus de melancolia dorului pentru locurile și persoanele care au știut să-i prețuiască atât de grăitor comoara duhului și necurmata sa iubire de oameni »²⁾. Fugarele treceri ale lui Coșbuc prin Sibiu trăiesc încă viu în amintirea localnicilor. În 1898 sau 99, poetul a fost adus dela Călimănești unde se afla, pentru două zile în mijlocul prietenilor săi cu cari a petrecut cu multă voie bună, la Neumüller, azi Bulevard. Și cu acest prilej Coșbuc a improvizat versuri cu ironice și usturătoare împunsături. Ca o expresie a excelente dispoziții a momentului, a recitat el hazlia « Unul ca o sută »:

---

¹⁾ « Convorbiri literare », 1930, p. 1055.

²⁾ *Op. cit.*

*Uite de-ar fi lege 'n țară
Să popim pe toți aceia
Cari fac vinului ocară
Și zoresc, că-i om nebun,*

*Cine crede 'n hori și fete,
Eu pe cinstea mea vă spun,
De m'ar bate 'n toată ziua
Nici de dascăl n'aș fi bun.*

Inspirata creație făcu unora impresia că ar fi fost produsul spontaneității clipei. Coșbuc însemna însă singur la sfârșitul « Firelor de tort » data compunerii: 1887.

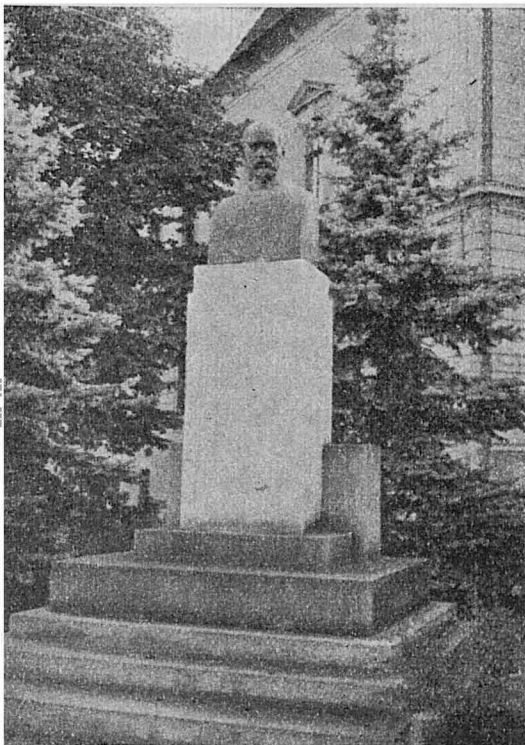
Până prin anii 1910, raietele sibiene ale lui Coșbuc se săvârșeau oarecum clandestin. Chestiunea sa militară în fostul imperiu nu era deloc limpede. Acordându-se abia atunci o amnistie, i s'au deschis porțile Ardealului. Poetul a purces îndată înfrigorat la drum. A revăzut Năsăudul și alte centre ardelenesti, și apoi firește a poposit în Sibiul tinereții sale. Se scurseseră peste 20 de ani dela părăsirea urbei și a « Tri-bunei ». Poetul părea obosit, palid, mișcat de amintiri. Căzuse tocmai în ziua unei serbări culturale cu lume multă din împrejurimi, adunată într'o sală de conferințe. Povestește Octavian Goga: « Mi-a cerut să-l duc acolo fără să suflăm un cuvânt. L-am dus. S'a retras într'un colț de balcon și s'a pîtit să nu-l vadă nimeni. Privea cu un tremur de pleoape în toate părțile, la țărani din Rășinari, la costumele dela Săliște, la ceata de preoți, brâne albastre, brâne roșii. O mișcare s'a produs subit în sală, cineva l-a recunoscut, lumea întreagă s'a ridicat în picioare să-l vadă, să-l aclame. Deodată un glas de popă târăganat a început cântecul și într'o clipă femei, bărbați, copii s'au asociat și a cântat toată lumea și cânta și el plângând:

*Pe umeri pletele-i curg râu
Mlădie ca un spic de grâu
Atâta mi-e de dragă. . .*

Va fi fost de sigur aceasta una din cutremurătoarele emoții ale vieții sale: trăirea sentimentului spontanei contopiri a tuturor prin cea mai populară idilă a sa, în orașul scump al tinereții.

* * *

Amintirea lui Coșbuc viețuește cald și duios în inimile puținilor bătrâni ce l-au mai depășit, cari țin și astăzi a-i reînvia chipul oferindu-l conțemplării celor ce n'au avut fericirea să-l cunoască. În jurul poetului s'au făurit legende pe care le răs-pândesc cu bu-

Clișeu prof. Tr. Zaharia

Sculptorul C. Medrea: Bustul lui Gh. Coșbuc.

curie localnicii, înrădăcinându-l pe Coșbuc pentru totdeauna în peisajul spiritual al Sibiului. Intr'o astfel de atmosferă, nemurirea în bronz a chipului său nu trebuia să însemne o faptă din cele mai firești, o întrupare artistică a unui duh public? O asociație locală — « Acțiunea Românească » —

a săvârșit această cristalizare a năzuințelor sibiene dăruind urbei bustul lui George Coșbuc încheșat, prin măestria sculptorului Medrea, în liniile sobre și înțelepte ale unei bătrâneți socratice. Nu este de sigur chipul răscolitoarei și veselei tinereți pe care poetul a trăit-o între 20 și 23 de ani în redacția «Tribunei» sibiene. E numai maturitatea a cărei liniște și stăpânire nu s'a putut desprinde totuși decât din clocotul tumultuos al acelei năvalnice vârste.

DE PE COASTA BOACII INTRE DOUĂ ȚĂRI: OCTAVIAN GOGA

În «Fragmentele autobiografice» în care cu atâta caldă sinceritate și-a desvăluit drama poeziei sale, Oct. Goga a însemnat printre altele: «Eu am pornit în literatură dela ideea monografică a unui sat; satul reprezintă prin sine expresia purității de rasă, să dau deci monografia sufletească a satului cu toate frământările lui, cu tot ce e svârcolire în el și atunci dau un petec de generalitate, o pars pro toto». E una din mărturisirile cruciale ale poetului dar și ale omului, e formula însăși a literaturii și vieții sale, e definiția destinului său artistic dar și explicația lui ultimă. Oct. Goga a izbucnit într'adevăr vulcanic din obștea chinuită de oprimări dar luptând cu dârzenie a Rășinarilor săi cari au înfățișat totdeauna «expresia purității de rasă» ca unii ce nu încălzeau la sânule pui de străini. De satul nașterii sale nu-l vor lega numai duioase dar palide amintiri romanțioase, ci rădăcina substanței sale însăși, justificarea ei organică, întreagă. Rășinariii au alcătuit matca generatoare a ființei lui Goga, substratul necesar și imediat al sbaterii sale poetice și politice. Era numai o pars, dar în esența ei se concentra totul ca într'un focar un univers.

Adevăratul și profundul sens al localismului creator fulgera ca soarele într'o oglindă, în poezia și acțiunea lui politică.

În mândra și alba puzderie a satelor românești de pe tot întinsul țării, Rășinariii scânteiază ca un diamant într'o salbă. Într'un ținut în care valurile coloniștilor sași s'au revărsat îmbelșugat alături de Săliște, Rășinariii au conturat o insulă de aprig românism. Un spirit de castă rasială guvernează până astăzi satul acesta îndărătnic în care picior de străin nu se poate pripăși. Până și jandarmii unguri de pe vremuri, la terminarea slujbei trebuiau să plece sau să se lase absorbiți, domesticiți ca găinușele în brațele românești ale vreunei chipeșe femei a locului. Iar această semeață obște își trăia văleatul numai la câteva poște de burgul saxon al Sibiului, înjghebare simbolică a unei stăpâniri ce venea de pe alte meleaguri. Nori grei de revoltă și rezistență s'au grămădit totdeauna în sufletele Rășinărenilor, ispițiți de pământul făgăduinții din miazăzi, dar dornici de încleștare cu stăpânii din miazănoapte. Oct. Goga a apărut ca un val înspumat de mânie din frământatul ocean al satului său. De pe Coasta Boacii privea și el spre « țară », dar pumnii se strângeau și amenințau pe călăii de dincoace. La 12 ani numai, din Rășinariii aceștia izvorau primele versuri sărace încă, dar cu tot sbuciumul destinului său poetic de mai târziu:

<i>Românul de dimineată până</i>	<i>Dar va să vină odată vremea</i>
<i>seara</i>	<i>Când Românul nu va suferi</i>
<i>Tot lucră neconținut</i>	<i>Când se va schimba și lumea</i>
<i>Dar cu toată osteneala</i>	<i>Când opinca va domni.</i>
<i>Tot este neprețuit.</i>	

(Rășinari, 14 Mai 1893).

Aspectul național dar și cel social al operii sale scilicet încă de pe acum. Dar dincolo de vâltoarea protestatoare a

poeziei sale exprimând străfundul sufletesc al satului, Rășinariii țes și alte fire ale ființei poetului. Cărturăria apostolică în primul rând. O multiseclară tradiție a preoților îndrăgiți de slovă încă din al 15-lea veac alcătuește una din mândriile Rășinarilor. În șiragul ei își iau pios locul, străbunicul și bunicul din spre mamă al poetului — popa Ion Bratu — și apoi tatăl lui însuși: preotul Iosif de pe Târnavă. Cu toții au slujit cu cinste și evlavie în biserica Rășinarilor. Suflul mesianic sau sentința apocaliptică ce răsună uneori în versul lui Goga dar și mireasma arhaică a graiului, purced de-a-dreptul din duhul bisericii satului.

Harul lui poetic e însă și un sacru dar al părinților săi, ai măicuței sale Aurelia Goga și al preotului Iosif cari amândoi se îndeletniciseră în vremea lor cu meșteșugul cel subțire al scrisului.

Când dela Rășinari, absolventul de școală primară Goga va trece la Sibiu, la liceul maghiar de acolo — liceul Lazăr de astăzi — sufletul său va veni plămădit din acest aluat al satului și familiei. Iar îndrăsnețul burg i se va înfățișa cu cele două chipuri ale sale: cu fața încruntată a stăpânirii maghiare ce tuna de pe catedra școalei, dar și cu cea îmbujorată a zilelor de târg când valurile țăranilor din jur pătrundeau voios și cuceritor în cetate.

Elevul Oct. Goga va surprinde Sibiul sfârșitului de veac, cu răzmirița Memorandului abia judecat, cu « Tribuna » curajoasă a lui I. Slavici, D. Comșa, Eugen Brote, N. Cristea, Septimiu Albini ș. a., cu frământările unui ocean românesc ce prevestea furtuni. Ce potrivite împrejurări pentru spiritul mustind de revoltă al tânărului « student » sibian! În clasa VII a liceului ciocnirea trebui să izbucnească negreșit. Afirmat cu o îndrăsneală ce sfida legile școalei maghiare, sentimentul național al elevului Goga îl făcu primejdios și-l îndepărtă din

Sibiu pentru Brașovul mai românesc al anului 1900. Primele articole și versuri ale sale începură a fi date tiparului în « Tribuna » aducând duioșii ale tinereții, dar și oțelite chiuiri de luptă și revoltă ca acea îngrămădire a indignării « In calomniatores » prin care apăra aprig amintirea scumpă a lui Avram Iancu. « România Ilustrată » din Gherla publicase mai dinainte încercările tânărului de 14 ani, « Familia » lui Iosif Vulcan adună de asemeni în colecția ei roadele unui seceriș bogat. Activitatea sa literară cea mai de seamă se desfășură însă în paginile « Luceafărului » pe care împreună cu Oct. Tăslăuanu îl redacta. Anii sibieni îi dau prilejul unei creațiuni tot mai încheiate, mai definitorii pentru sbaterea sa națională și socială. În același timp — cum era și firesc — Asociațiunea și-l revendică. Membru al comitetului central în 1907, el fusese cu 2 ani în urmă secretar administrativ pentru ca apoi dela 1906 înainte să primească însărcinarea ce i se cuvenea: cea de secretar literar al Astei în care calitate rămase până în preajma războiului. După unire el reveni în Sibiu ca membru al Consiliului dirigent.

Anii sibieni a lui Octavian Goga sunt însă deseori întrerupți de călătorii mai lungi sau mai scurte în « țară ». De acolo ca și pentru Eminescu avea să răsară « soarele românismului ». Cele mai multe din volumele sale vor apărea acolo. În Sibiu tipări el doar la 1910 a patra ediție a « Poeziilor » și o culegere de articole pentru țărani: « O seamă de cuvinte » (1908.)

Ridicat din Rășinari, școlit în parte la Sibiu și trăit multă vreme aci, Oct. Goga a cuprins în faldurile avântate ale sufletului său cea « țară » către care suspinase atât de des. A fost ardeleanul care printr'o mistică transfigurare și-a făurit cu generozitate și fără ezitare, sufletul românismului de pretutindeni, un adevărat sculptor al noii Români întregite. Sibiuul îi poartă amintirea încrustată pe Calea Dumbrăvii ce duce

spre Rășinarii lui. I se zice de o seamă de ani Calea Octavian Goga, drum ce pornește spre satul lui dar se și întoarce din el spre a se infunda în «umbra zidurilor» pe care nu pentru multă vreme le-a cucerit. Doborât năpraznic de moarte, chipul lui va fi turnat în bronzul veșniciei de Rășinarii ce l-au dăruit României eroice de acum două decenii.

MICUL CIMITIR GLORIOS .

Câți dintre călătorii cari poposesc cu gânduri de reculegere pe ulițele Sibiului sau chiar câți dintre localnici cunosc locul celui mai ales pelerinagiu al urbei? Câți dintre cei cari știu că de oraș se leagă numele unui Barițiu, Papiu Ilarian, Dr. Ioan Rațiu, baronul Urs de Margine au putut dibui lăcașul veșniciei lor odihne? Dincolo de Cibin, nu departe de podul de fier care se arcuește peste râu în jurul bisericii unite dela sfârșitul veacului al XVIII-lea, se adună ca în fața unui iconostas al neamului umbrele lor ilustre. Sub lespezi de piatră, cu monumente de neagră marmoră de comuna înfățișare a unui modest obelisc, se înșiruie osemintele sfinte ale acestor impunătoare figuri ardelenesti. Iată pe latura de apus a bisericii coloana funerară a lui George Barițiu cu inscripția lapidară «născ. 1812, rep. 1893» la care se adaugă mângâietoare o dedicație familiară ca aceasta: «În semn de pietate, fetele, nepoții și nepoatele». Nimic din titlurile naționale și cărturărești ale vieții primului gazetar ardelean, ale celui care întemeiasă la Brașov «Foaia pentru minte, inimă și literatură», ale celui care redactase la 1860 statutele Astei începătoare, ale celui care prezidase comitetul central român, condusesese «Transilvania» și prezidase apoi Asociațiunea în ultimii săi ani. O simplă și duioasă formulare familiară se străduiește să reducă la proporții domestice o făptură de uriaș a spiritului. Legat

de-apururi de istoria Ardealului și a culturii românești, Barițiu nu e mai puțin una din marile figuri ale Sibiului. Încă din timpul răscălei din 48 îl întâlnim aci de unde gonit de unguri, trece munții în Țara Românească. După întemeierea dualismului Austro-Ungar, Barițiu se strămută definitiv la Sibiu și umple cu numele și temperamentul său istoria politică și culturală a ultimilor decenii ale veacului trecut.

Alături de mormântul lui se înalță neagra coloană a luptătorului

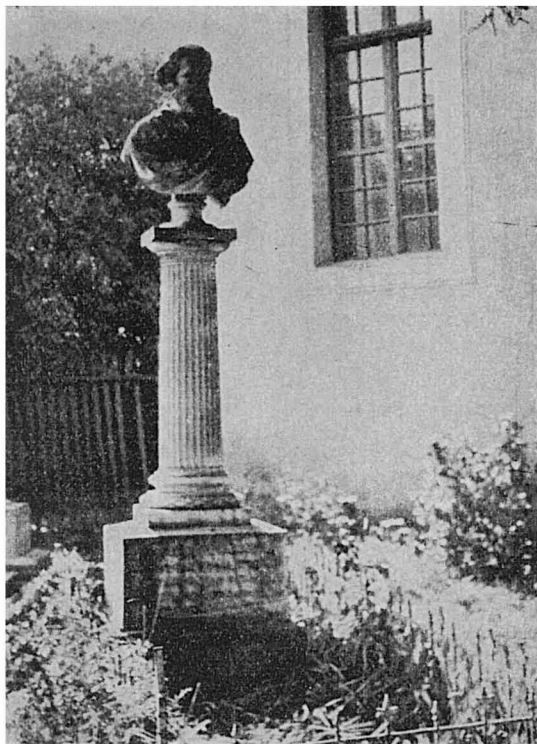
politic care a fost dr. Ion Rațiu odihnindu-se sub aceeași țespede cu fiica sa Dorina și cu « cea mai ideală tovarășe de viață, înflăcărată româncă și duiosă mamă: Emilia

Cițescu prof. Tr. Zaharia

Monumentele funerare ale lui Gh. Barițiu și dr. I. Rațiu.

dr. Rațiu, născută Orghidan », cum scrie pe piatră. Sentimentul acesta familial care revine și de data aceasta, desvă-

Cliseu prof. Tr. Zaharia

Bustul lui Al. Papiu Ilarian (pe mormântul lui).

luește un colț
ntim al oame-
nilor publici ai
Ardealului de
altădată. Cu
familia și nea-
mul, una au
fost. Răzvră-
tita făptură
a d-rului Ioan
Rațiu de care
se leagă luptele
partidului na-
țional și drama
politică de
răsunet euro-
pean a Memo-
randului se în-
cheagă pentru
o clipă în ima-
ginea înduio-
șată a trecă-
torului care nu
poate înțelege
cum bulgării
de pământ au izbutit să stingă un glas de tunet. Iată mai departe crucea celui care a fost « David Baron Urs de Margine ces. și reg. col. născ. 1816 răp. la 10 Sept. 1897 », ostașul român care se încununase la Solferino și Lissa cu laurii împăratului pe care trebuise a-l servi împotriva simțămintelor

naționale, dar respectându-și legământul cu înalte sentimente cavalierești.

Pe latura de răsărit a bisericii apoi, trecătorul se oprește mișcat în fața a două morminte: Iosif Șterca Șuluțiu (1827—1911) pe al cărui monument se desfășoară mai larg inscripția: « martor și povestitor al unor vremuri eroice, ți-ai închinat întreaga vieță adevărului și iubirii nemărginite de neam » și Al. Papiu Ilarianu « mortu în Sibiu la 11/23 Oct. 1877 », cum glăsuește inscripția. Un foarte timid bust se înalță pe o coloană antică evocând pe acela care a fost profesor al Academiei Mihăilene, membru al Academiei Române și ministru al Justiției în guvernul lui Kogălniceanu.

Micul cimitir glorios din preajma Cibinului adăpostește dar sub câteva brazde de pământ în cadrul unei modeste curți de biserică, un veac de istorie a culturii ardelenesti.

CUVINTE DE INCHEIERE

CUVINTE DE INCHEIERE

Lucrarea de față este cea dintâiu încercare de a cuprinde într'un op sintetic monografia acestei însemnate așezări de viață ce a alcătuit altădată și acum Sibiul. Însemnând observația de mai sus ca pe o constatare ce aparține istoriei culturale, nu voim prin aceasta a atrage atențiunea asupra meritului întăietății strădaniei noastre, ci dimpotrivă a reliefa inevitabilele greutăți ale începutului. Despre Sibiu s'a scris de sigur cu numeroase prilejuri, incidental și lateral sau încadrat în ansamblul unor mai mari probleme privind Ardealul întreg sau numai anume manifestări ale vieții lui. Toate aceste disparate și de multe ori aproape inaccesibile izvoare au trebuit a fi conduse cu grijă spre rezervoriul unic al lucrării. Literatura românească dar și cea săsească au fost copios folosite ca material eterogen pe care apoi apele preocupărilor noastre spălându-l de toate substanțele secundare, l-au adaptat noului scop al cărții de față.

La greutățile adunării izvoarelor s'a adăugat apoi de multe ori lipsa lor însăși privind nu numai epocile vechi, ci și pe cele mai noi. Multe colțuri ale orașului au rămas astfel ascunse sub manta groasă și prăfuită a întunerecului. Va fi un merit deosebit al viitorilor cercetători să pătrundă și în adâncul acestor unghere.

Au mai fost apoi de învins și alte dificultăți privind mai ales manifestările vieții actuale cu care prilej s'a ridicat mai cu seamă problema numelor ce au contribuit cu nobila lor strădanie la înălțarea spirituală a urbei. N'am însemnat în cartea de față

decât personalitățile mai proeminente pe domeniul activității lor, ferindu-ne de prea multe și accentuate aprecieri spre a nu imprumuta acestei lucrări caracterul unei elogieri personaliste. Faptele lor îi așează dela sine în lumina recunoștinței publice.

« Sibiul » nostru a crescut apoi din perspectiva unei obiectivități pe care am dorit-o până la urmă, corectă. Am însemnat de aceea laolaltă cu strădaniile românești și pe cele minoritare întru cât au modelat cu duhul lor, chipul cetății. N'am uitat însă o clipă accentuarea valorilor civilizatorii și culturale naționale pe care le-am înfățișat — cum era și firesc — călduros, entuziast, uneori poate prea înaripat și liric, așa cum ne-a dictat emoția adâncă a inimii și cum ne-a îngăduit o lucrare de caracter mai mult impresionist ca aceasta.

Nu pot încheia această creionare a vieții Sibiului fără a cita încrederea cu care d-l prof. Al. Rosetti m'a onorat, dăruindu-mi însărcinarea acestei lucrări ca și puțința tipăririi ei în galeria orașelor României menită a înfățișa pitoresc și vioi icoanele unei vieți urbane ce a început să înflorească luxuriant în cadrele țării.

Sibiu, 8 Octomvrie 1939.

BIBLIOGRAFIE

- G. BOGDAN-DUICĂ, *O zi la Sibiu cu Coșbuc*.
G. BOGDAN-DUICĂ și G. POPA-LISSEANU, *Vieața și opera lui G. Lăzăr*, 1924.
JOSEF BINDER, *Geschichte des Waldwesens der Stadt Hermannstadt*, 1909.
I. BRATU, *Invățământul secundar în Ardeal* în vol. «*Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*» (1918—1928).
PIMEN CONSTANTINESCU, *Publicațiile periodice ale Sibiului*.
DR. ELIE MIRON CRISTEA, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene*, 1905.
AL. DIMA, *Cei mai rodnici ani ai vieții lui G. Coșbuc*.
SILVIU DRAGOMIR, *Documente slavo-române la Sibiu*.
DR. I. FRUMA, *I. C. Brătianu la Sibiu*, 1938.
OCT. GOGA, *G. Coșbuc*.
CONST. GOLESCU, *Călătorii*.
E. HODOȘ, *G. Coșbuc în Sibiu*, în «*Calendarul bunului creștin*», 1934.
N. IORGA, *Mihai Viteazul*.
O. F. KRASSER, *Hermannstadt*, 1927.
D. LĂPĂDATU, *Amintiri din tinerețea lui Coșbuc*, (manuscris).
LEANDRU, *Coșbuc funcționar* în «*Tribuna Poporului*», 1901, Iulie 17.
I. LUPAȘ, *Câteva pagini din trecutul comunei Săliște*, 1903.
I. LUPAȘ, *Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal*, în «*Anuarul Institutului de Istorie Națională*», Cluj, an. V, p. 35.
I. MINEA, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, 1919.
S. MOLDOVAN, *Ardealul*, 1911.
ST. NICOLAESCU, *Documente slavo-române*, 1905.
AL. ODOBESCU, *Insemnări*.
V. PĂCALĂ, *Monografia satului Rășinariu*, 1915.

- PETRE P. PANAITESCU, *Mihai Viteazul în Ardeal*, 1936.
— *Documente slavo-române din Sibiu*, 1938.
- A. PANKRATZ, *Die Gassennamen in Hermannstadt*.
- M. POSLUȘNICU, *Istoria muzicii la Români*.
- VICTOR ROTH, *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*, 1934.
- I. SANDU, *Anuarul Școlii Normale « Andrei Șaguna »*.
- ALFONS MARIA SCHNEIDER, *Die Hagia Sofia zu Konstantinopol*, 1939.
- E. SIGERUS, *Vom alten Hermannstadt*, 3 vol.
— *Chronik der Stadt Hermannstadt*, 1930.
- I. SLAVICI, *Amintiri*.
— *Lumea prin care am trecut*.
— *Coșbuc la « Tribuna »*.
- I. STANCIU, *Elementul românesc în trecutul liceului « Gh. Lazăr » din Sibiu*.
- OCTAVIAN TĂSLĂUANU, *Amintiri dela « Luceașărul »*.
- FR. TEUTSCH, *Bilder aus der Kulturgeschichte der Siebenbürgen Sachsen*,
vol. I, II.
- ERICH THALGOTT, *Hermannstadt* 1934.
- V. VĂTĂȘIANU, *Pictorul Octavian Smigelschi*, 1936.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	Pag.
1. Profilul Sibiului	8
2. Calea Ocnei	11
3. Perspectivă în spatele Primăriei	12
4. Strada Turnului	14
5. Treptele Fingerling	15
6. Turnuri pe Promenadă	20
7. Turn și zid vechiu pe Promenadă	21
8. Turnul Sfatului	24
9. Piața Regele Ferdinand	26
10. Primăria: intrarea principală	28
11. Sfânta Catedrală a Mitropoliei Ortodoxe	30
12. Interiorul catedralei ortodoxe	32
13. Biserica din Groapă	34
14. Catedrala luterană	38
15. Interior al catedralei luterane	40
16. Biserica Spitalului	42
17. Academia Andreiană	45
18. Internatul liceului « Gh. Lazăr »	49
19. Muzeul « Asociațiunii »	53
20. Statuia lui Gh. Barițiu	56
21. Interior al secției etnografice a Muzeului « Asociațiunii »	58
22. Studiu pentru « Strana » de Octavian Simigelski. (Muzeul « Asociațiunii »)	60
23. Muzeul Brukenthal: Sala festivă	62
24. Jan van Eyck: Portretul unui necunoscut cu chaperon albastru (Muzeul Brukenthal)	65
25. Lorenzo Lotto: Sfântul Ieronim (Muzeul Brukenthal)	66
26. Hans Memling: Bărbat cetind (Muzeul Brukenthal)	69

	<u>Pag.</u>
27. Arthur Coulin: Săsoaică din Țara Bârsei (Muzeul Brukenthal)	71
28. Lespedea lui Mihnea Vodă cel Rău (Muzeul Brukenthal)	75
29. O veche casă gotică pe str. Avram Iancu Nr. 16	80
30. Portretul casei parohiale a bisericii evanghelice (Piața Huet Nr. 4)	81
31. Hanul «La mielul alb»	82
32. Casă în stil baroc în Piața Mică Nr. 17	83
33. Casă cu cariatide și balcon în str. Mitropoliei Nr. 15	84
34. Zid și alee a cetății în fața Spitalului Public	86
35. Dumbrava Sibiului	88
36. Biserica-burg din Cisnădia	94
37. Cisnădioara	95
38. Burguri, bazilici și cireși înfloriți la Cisnădioara	96
39. Sălișteancă	101
40. Priveștițe asupra Rășinarilor	103
41. Mausoleul lui Șaguna	105
42. Spre crestele Cibinului	108
43. Cheile Cibinului	110
44. Profilul Sibiului	122
45. Troița de pe movila dela Șelimbăr	136
46. Hotelul în care a locuit I. C. Brătianu la 1850 (str. Mitropoliei Nr. 11)	144
47. Strada Lungă din Maerii Sibiului	151
48. Monumentul funerar al episcopului Vasile Moga. (În curtea Bisericii din Groapă)	155
49. Redacția ziarului «Tribuna» (Str. Gh. Lazăr Nr. 11)	167
50. Parcul Târgului de mostre	173
51. Clădirea școalei lui Gh. Lazăr, (Str. Protopop Rusu, 9)	187
52. Locuința lui Gh. Coșbuc, Str. Bisericii Nr. 11 a	204
53. C. Medrea: Bustul lui Gh. Coșbuc	213
54. Monumentele funerare ale lui Gh. Barițiu și I. Rațiu. (În curtea bisericii unite de lângă Cilin)	219
55. Bustul lui Papiu Ilarian. (pe mormântul lui din curtea bisericii unite)	220

CUPRINSUL

	Pag.
1. Privești asupra « vestitei cetăți » a Sibiului	7
2. De-a-lungul și de-a-latul urbei	10
3. Nume de străzi	16
4. Ziduri întărite, fortărețe și turnuri	19
6. Turnul Sfatului	23
7. Piața Regele Ferdinand	25
8. Primăria.	27
9. Sfânta Catedrală a Mitropoliei Ortodoxe	29
10. Catedrala Luterană	36
11. Catedrala iezuită și alte lăcașuri ale Domnului	41
12. Academia Andreiană	44
13. Școala Normală Ortodoxă « Andrei Șaguna »	47
14. Liceul « Gheorghe Lazăr »	48
15. Teatrul Municipal	50
16. Muzeul Asociațiunii	52
17. Palatul Brukenthal	61
18. Muzeul de științe naturale	76
19. Arhiva Națiunii Săsești	78
20. Case, portaluri și curți din alte vremi	79
21. Parcuri și grădini	85
22. Dumbrava	89
<i>Imprejurimi :</i>	
1. Burguri întărite, bazine romane și . . . cireși înfloriți la Cisnădia și Cisnădioara	93
2. Ocna-Sibiului	97

	<u>Pag.</u>
3. Pe meleagurile mărginenilor:	
Cetățui românești de totdeauna:	
Săliștea Sibiului	97
Rășinari	102
4. Pe crestele din jurul Sibiului	106
 <i>Din cele trecute vremi :</i>	
1. Sibiul de-a-lungul veacurilor	115
2. Dușmani la porțile cetății.	126
3. In flacărele revoluției dela 48	128
4. Cumplite molimi, cutremure, incendii	132
5. Breselele de altă dată	133
6. Sibiul și Țara Românească	135
7. Viața românească în Sibiul, altă dată și acum	150
 <i>Firea orașului . . . . .</i>	 177
<i>Statui :</i>	
1. Solomonarul dela Avrig, dascăl de teologi și predicator la Sibiul	183
2. Baronul Samuel Brukenthal	189
3. « Un mire al poporului credincios »: Mitropolitul Andrei Șaguna	192
4. Anii sibieni a lui George Coșbuc	197
5. De pe coasta Boacii între două țări: Octavian Goga	214
6. Micul cimitir glorios	218
 <i>Cuvinte de încheiere . . . . .</i>	 223
<i>Bibliografie . . . . .</i>	<i>227</i>
<i>Tabla ilustrațiilor . . . . .</i>	<i>229</i>
<i>Cuprinsul . . . . .</i>	<i>231</i>

**MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI, 1940**

Lei 150. —

www.dacoromanica.ro

Nr. 276
C. 66.151